

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์

ปริญญานิพนธ์
ของ
พรพรรณ โปร่งจิตร์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
พฤษภาคม 2546
ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

304.83593

พ ๒4711

ร.๓

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์

บทคัดย่อ

ของ

พรพรรณ โปร่งจิตร์

27 ส.ค. 2546

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย

พฤษภาคม 2546

๒๒๕๔๖ ร.๓

พรพรรณ โปร่งจิตร์. (2546). การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์. ปรินญาณินทร์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม:
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ , ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กวี วรกวิน.

ปรินญาณินทร์เรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมาย คือ เพื่อศึกษาเหตุการณ์ สาเหตุ และผลของการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ โดยมุ่งศึกษาถึงเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้าย โดยศึกษาจากเอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว และหนังสืออ่านประกอบที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถสรุปเนื้อหาสำคัญได้คือ

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชน ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. 1893 จนถึงการอพยพเคลื่อนย้ายในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พ.ศ. 2310 โดยสาเหตุของการอพยพมีหลายประการ เช่น การสงคราม การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และการติดต่อทำการค้า เป็นต้น ซึ่งผลของการอพยพเคลื่อนย้ายได้แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงของกรุงศรีอยุธยาในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเมื่อกรุงศรีอยุธยามีความมั่นคงในด้านต่าง ๆ ก็จะปรากฏการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนจากดินแดนอื่นมายังกรุงศรีอยุธยา ในทางตรงกันข้ามเมื่อกรุงศรีอยุธยาอ่อนแอ กำลังคนจากกรุงศรีอยุธยาก็คจะถูกกวาดต้อนหรือมีการอพยพออกจากอาณาจักรอยุธยา

ดังนั้นการอพยพเคลื่อนย้ายจึงเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และมีผลต่อความเจริญและความเสื่อมของอาณาจักรอยุธยา

MIGRATION OF PEOPLES IN AYUTHAYA PERIOD,
AS MENTIONED IN HISTORICAL DOCUMENTS.

AN ABSTRACT
BY
PORNPAN PRONGCHITR

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in Thai History
At Srinakharinwirot University
May 2003

Pornpan Prongchitr. (2003). *Migration of Peoples in Ayuthaya Period , As Mentioned in Historical Documents*. Master Thesis , M.A. (Thai History) Bangkok : Graduate School , Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Asst. Prof. Plubplung Kongchana , Asst. Prof. Kawee Worrakawin. •

The purpose of this thesis is to study the events, reasons and results of Ayuthaya people's migration as appeared in historical documents with the focus on published primary documents and related books. The main contents of this research can be summarized as follows.

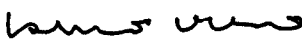
The migration starting in the reign of King Ramathibadi 1 or King Uthong (1350 A.D.) and lasting until the reign of King Ekathat (1767 A.D.) was caused by several factors. They are, for instance, wars, family relationship, dependence on royal patronage, and commercial trades. The migration was the indicator of the political, economic, and social stability of Ayuthaya. That is, when the city was stable, there was immigration of people from other regions into the city. When the city was weak, its people would be herded out or they would migrate from the city themselves. Therefore, migration is a historically significant incident, and it had effects on the prosperity and decline of Ayuthaya.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์

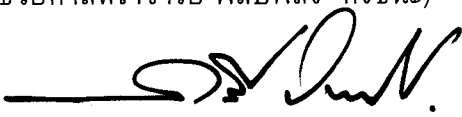
ของ
นางสาวพรพรรณ โปร่งจิตร์

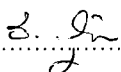
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

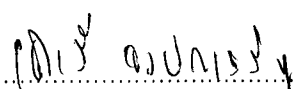

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)
วันที่ ๑ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2546

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง กองชนะ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กวี วรกวิน)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ดร. ชีรวัด ณ ป้อมเพชร)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เชาวลี จงประเสริฐ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยได้ เพราะผู้เขียนได้รับความกรุณาจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะ และผู้ช่วยศาสตราจารย์กี วรกวิน ที่กรุณารับเป็นที่ปรึกษาในการเขียนปริญญานิพนธ์ และได้กรุณาให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ แก้ไขข้อบกพร่อง ตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งสำเร็จเรียบร้อย จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. ชีรวัด ณ ป้อมเพชร แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์เชาวลี จงประเสริฐ แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ให้ความกรุณารับเป็นกรรมการสอบเพิ่มเติม

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่กรุณาประสิทธิประสาทวิชาความรู้

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผาสุข กุลละวณิชย์ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา ที่กรุณาอนุญาตให้ผู้เขียนใช้เวลาบางส่วนของราชการในการศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ – คุณแม่ ที่ได้สนับสนุน เป็นกำลังใจ และเอาใจใส่ในการศึกษาและการเขียนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณคุณสงวน – คุณลัดดา พันเต ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจในการเขียนปริญญานิพนธ์

ท้ายที่สุดนี้ขอขอบคุณ คุณหทัยรัตน์ โปร่งจิตร คุณพีรวัฒน์ อินนุพัฒน์ และน้อง ๆ ทุกคนที่เป็นกำลังใจและช่วยเหลือในการพิมพ์ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะ ที่กรุณาให้ทุนสนับสนุนการทำแผนที่ ในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

พรพรรณ โปร่งจิตร

สารบัญ

บทที่	หน้า	
	1	บทนำ.....
	5	เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....
	6	ความมุ่งหมายในการศึกษา.....
	6	ความสำคัญของการศึกษา.....
	6	ขอบเขตของการศึกษา.....
	6	วิธีการดำเนินการศึกษา.....
	7	แหล่งศึกษาที่สำคัญ.....
	7	นิยามศัพท์เฉพาะ.....
1		การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยก่อนสมเด็จพระรามาธิบดี
	8	ที่ 1 – สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ.....
	11	การพัฒนาชุมชนเมืองบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาสมัยทวารวดี.....
	13	พัฒนาการของอาณาจักรอยุธยา.....
	14	แคว้นอโยธยา.....
	16	แคว้นสุพรรณภูมิ.....
	18	การอพยพเคลื่อนย้ายก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา.....
	18	การอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทอง.....
	22	การสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี.....
	23	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยอยุธยา.....
	23	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1.....
	27	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1.....
	30	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระรามาธิบดี (ครั้งที่ 2).....
	37	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2.....
	41	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ.....
2		การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2-
	45	สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง.....
	47	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2.....
	49	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช.....
	51	การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระพระมหาจักรพรรดิ.....

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ) การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช.....	58
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา.....	61
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.....	70
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ.....	80
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยพระเจ้าทรงธรรม.....	84
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยพระเจ้าปราสาททอง.....	86
3 การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช – สมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ.....	88
การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.....	89
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเพทราชา.....	106
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเพทราชา.....	111
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ.....	112
การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ.....	119
4 วิเคราะห์สาเหตุและผลของการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชน สมัยอยุธยา.....	123
การสงคราม.....	123
การเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร.....	125
การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ.....	125
การค้า.....	126
การเผยแพร่ศาสนา.....	127
การอพยพเคลื่อนย้ายเนื่องจากสาเหตุอื่น.....	128
ผลของการอพยพเคลื่อนย้าย.....	129
ด้านการเมืองการปกครอง.....	129
ด้านเศรษฐกิจ.....	131
ด้านสังคม.....	131

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 บทสรุป	133
• บรรณานุกรม.....	136
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	144

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่การอพยพของพระเจ้าอยู่หัวจากเวียงเหล็กไปหนองโสน.....	21
2 แผนที่แสดงการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวนครหลวงมากรุงศรีอยุธยา.....	26
3 แผนที่การอพยพของชาวพิษณุโลกมากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1918.....	29
4 แผนที่การอพยพของชาวเชียงใหม่ พ.ศ. 1931.....	32
5 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองชลบุรี จันทบุรี ไปกัมพูชา พ.ศ. 1931.....	34
6 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวนครธม พ.ศ. 1974.....	40
7 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของพระยาเชลียง พ.ศ. 1994.....	43
8 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวปราจีนบุรี ไปเมืองละแวก พ.ศ. 2091..	53
9 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของสมเด็จพระราเมศวร และชาวอยุธยา จากกรุงศรีอยุธยาไปหงสาวดี พ.ศ. 2106.....	56
10 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกรุงศรีอยุธยาไปหงสาวดี พ.ศ. 2112...	60
11 แผนที่การอพยพของชาวบ้านนา นครนายก จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา ไปเมืองละแวก พ.ศ. 2113.....	63
12 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองธนบุรี เมืองพระประแดง เมืองนนทบุรี เมืองสาครบุรี ไปเมืองละแวก พ.ศ. 2116	65
13 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเพชรบุรีไปเมืองละแวก พ.ศ. 2119.....	66
14 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญเมืองแครงมากรุงศรีอยุธยา.....	69
15 แผนที่แสดงการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวหงสาวดี พ.ศ. 2133.....	71
16 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาจากเมืองละแวก มากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2136.....	76
17 แผนที่การอพยพของชาวมอญ จากเกาะลัมเลิง มากรุงศรีอยุธยา.....	79
18 แผนที่การอพยพของชาวกัมพูชามากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2201.....	90
19 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญ เมืองเมาะตะมะ มากรุงศรีอยุธยา..	93
20 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญ เมืองเมาะตะมะ มากรุงศรีอยุธยา..	96
21 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเวียดนามมากรุงศรีอยุธยา.....	103
22 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของพระราชบุตร พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต และข้าราชการพม่า พ.ศ. 2246.....	110
23 แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพม่ามากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2285.....	114

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
24 . แผนที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญจากเมืองหงสาวดี มากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2288.....	115
25 แผนที่การเดินทางไปเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยา ไปศรีลังกา พ.ศ. 2295.....	118
26 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวไทย พ.ศ. 2310.....	122

บทนำ

ดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี ประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น เครื่องมือหิน เครื่องมือทำด้วยกระดูกสัตว์ เครื่องปั้นดินเผา และเครื่องประดับ รวมทั้งโครงกระดูกของมนุษย์ โดยพบหนาแน่นตามลุ่มน้ำแควน้อยและแควใหญ่ จังหวัดกาญจนบุรี¹ มนุษย์เหล่านี้ได้เคลื่อนตัวจากการพักอาศัยอยู่ตามถ้ำหรือเพิงผาลงมาอยู่บริเวณที่ราบ ริมฝั่งแม่น้ำหรืออยู่ใกล้เชิงเขา² ต่อมาบางชุมชนได้มีการพัฒนาเป็นเมืองหรือแคว้น

ในยุคต้นประวัติศาสตร์ พบร่องรอยของเมืองโบราณหลายแห่ง ที่สำคัญเช่น เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี เมืองเหล่านี้พบโบราณวัตถุ เช่น ลูกปัด ดวงตราและเหรียญเงิน นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น จารึกภาษาสันสกฤต อักษรปัลลวะ สมัยพุทธศตวรรษที่ 12 บนเหรียญเงิน พบจากแหล่งโบราณคดีในเมืองอู่ทอง นครปฐม สิงห์บุรี ชัยนาท และละโว้³ จารึกภาษาสันสกฤตบนแผ่นทองแดง สมัยพุทธศตวรรษที่ 13 พบที่เมืองอู่ทอง⁴ จารึกภาษาขอมโบราณ และภาษาบาลี อักษรแบบอินเดียใต้ ซึ่งระบุอายุตรงกับ พ.ศ. 1304 พบที่โบราณสถานสระมรกต⁵ สมัยพุทธศตวรรษที่ 15 – 16 ปรากฏชื่อเมืองละโว้ ในจารึกขอมว่า “สรุกลาว” และเอกสารของจีนเรียก “หลอฮก”⁶ สมัยพุทธศตวรรษที่ 16 – 18 เกิดเมืองใหม่ขึ้น ได้แก่ เมืองสุพรรณบุรี เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี โดยปรากฏในจดหมายเหตุจีน ที่แสดงให้เห็นว่ารัฐเจนลีฟู่ ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นเมืองสุพรรณบุรี เป็นรัฐหนึ่งที่มีการค้าขายและติดต่อทางการทูตกับประเทศจีน มาตั้งแต่ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 18⁷ เป็นต้นมา

¹ สุด แสงวิเชียร. (2517). *เรื่องก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย*. หน้า 38.

² ชิน อยู่ดี. (2510). *สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. หน้า 28.

³ กรมศิลปากร. (2529). *จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ-หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14*. หน้า 95 – 97.

⁴ เล่มเดิม. หน้า 225 – 228.

⁵ พิรพน พิสนพงศ์. (2542). *สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย*. หน้า 509 – 510.

⁶ ธิดา สาระยา. (2539). *อารยธรรมไทย*. หน้า 288.

⁷ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2538). *ค้นหาอดีตเมืองโบราณ*. หน้า 307.

หลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ดินแดนบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาล่อง ทั้งทางด้านตะวันออกและด้านตะวันตก มีการอพยพเคลื่อนย้ายตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนตามที่ราบลุ่มมาช้านานและพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมือง ทั้งนี้เพราะบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาล่องสามารถติดต่อกับดินแดนอื่นได้ทั้งทางแม่น้ำและทางทะเล อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งด้านอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันเองภายในและกับดินแดนภายนอก เช่น จีน อินเดีย อาหรับและเปอร์เซีย เป็นต้น

ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาล่อง ในช่วงเวลาที่พระเจ้าอู่ทองอพยพเคลื่อนย้ายจากเมืองอโยธยามายังบริเวณหนองสน¹ พร้อมทั้งสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 1893² จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2310 ซึ่งเป็นการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้าย ซึ่งเป็นการอพยพครั้งใหญ่ของคนไทยภายหลังการสิ้นสุดสมัยอยุธยา โดยศึกษาจากเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา เป็นหลัก ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ จดหมายเหตุต่าง ๆ เช่น จดหมายเหตุโหร จดหมายเหตุรายวันทัพ บันทึกของชาวต่างชาติ และแผนที่สมัยอยุธยา

¹ การอพยพเคลื่อนย้ายในบริเวณที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยา มีปรากฏในพงศาวดารเหนือ ซึ่งมีตำนานเรื่องเจ้าชายสายน้ำผึ้งและนางสร้อยดอกหมาก และตำนานที่กล่าวถึง เจ้าอู่ทองบุตรของโชฎีกเศรษฐี ได้อภิเษกกับธิดาของเจ้าเมืองชื่อว่าพระยาแกรก แลได้ขึ้นครองเมืองนั้น แต่หลังจากนั้น 7 ปี เกิดโรคระบาดจึงอพยพลงมาทางใต้ เมื่อมาถึงเกาะแห่งหนึ่งซึ่งมีชัยภูมิดี จึงได้สร้างเมืองขึ้นและให้ชื่อว่าศรีอโยธยา อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2504). พงศาวดารเหนือ. หน้า 370 – 371 และ หน้า 392 – 393.

² ตำนานเรื่องพระเจ้าอู่ทองมีอยู่หลายเรื่อง แต่มีเรื่องที่กล่าวถึงการอพยพหนีโรคระบาดของพระเจ้าอู่ทองที่ย้ายไปสร้างราชธานีที่กรุงศรีอยุธยา แต่จากหลักฐานทางโบราณคดี บริเวณเมืองท้าวอู่ทอง ได้พบซากฐานเจดีย์พระพุทธรูปสำริด และศิลาธรรมจักร เป็นต้น เป็นศิลปสมัยทวารวดีตอนปลาย ทำให้ทราบได้ว่าเมืองโบราณแห่งนี้ได้ร้างไปเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ก่อนการประดิษฐานของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ผู้สถาปนาพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ไม่น้อยกว่า 100 – 200 ปี ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าพระเจ้าอู่ทององค์ที่อพยพหนีโรคระบาดที่ปรากฏในตำนานพงศาวดารเหนือและพระเจ้าอู่ทอง องค์ที่สร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น เป็นคนละองค์กัน อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2509). โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง. หน้า 90 – 91.

การอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 1893 เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายที่มีความสำคัญ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งอาณาจักรอยุธยา ซึ่งเป็นอาณาจักรที่สำคัญอาณาจักรหนึ่งของชนชาติไทย ในช่วงเวลาที่เป็นอาณาจักร ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชน โดยมูลเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายนั้น เนื่องมาจากหลายปัจจัย เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง การสงคราม ปัจจัยทางเศรษฐกิจ อาทิ การเดินทางเข้ามาทำการค้า ตลอดจนปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเกิดโรคระบาด การเกิดภัยธรรมชาติ เป็นต้น ตัวอย่างของการอพยพเคลื่อนย้าย เช่น “ครั้นเสด็จเข้ามาถึงพระนครแล้ว พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ให้อัญเชิญท่านออกไปช่วยหลานท่าน สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า จึงยกทัพรีบออกไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดี ได้รับเอาชัยชนะได้ ให้กวาดข้าวต๋ายคร้ว ชาวกรุงกัมพูชาธิบดีเข้าพระนครเป็นอันมาก...”¹ การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ เกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มีสาเหตุเนื่องมาจากการทำสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงกัมพูชาธิบดี ผลของสงครามทำให้ชาวกรุงกัมพูชาถูกกวาดต้อนมายังกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก ในลักษณะเช่นเดียวกันชาวกรุงศรีอยุธยาก็ถูกกวาดต้อนไปยังอาณาจักรอื่นในฐานะผู้แพ้สงคราม เช่น “พระเจ้าหงสาวดีให้เทเอาครัวอพยพชาวพระนครและรูปภาพทั้งปวงในหน้าพระบัญชาชั้นสิงห์นั้นลงไปเมืองหงสาวดี แล้วทรงดำริการซึ่งจะราชาภิเษกสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าให้ครองกรุงพระนครศรีอยุธยา จึงไว้พระยาศรีธรรมราช พระศรีอัครราช ขุนเกษตราธิบดี ขุนรักษมณเฑียร หมื่นนรินทราเสนี และขุนหมื่นทั้งปวงร้อยหนึ่งและพลชายหญิงอพยพหมื่นหนึ่งให้อยู่สำหรับกรุงศรีอยุธยา...”²

¹ การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายชาว กัมพูชามายังกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พระจักรพรรดิพงศ์ (จาต) จากที่ว่า “แล้วให้ขึ้นไปเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระราเมศวรลงมาแต่เมืองลพบุรี ทรงพระกรุณาตรัสว่า ขอมแปรพักตร์จะให้ออกไปกระทำเสีย พระราเมศวรได้ถูกขยักพลไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดี เพลาพลค่า พญาอุปราชราชบุตรพระเจ้ากัมพูชาธิบดีทูลว่า ทัพซึ่งยกมายังเลื่อยล้าอยู่ยังมิได้พร้อมมูล จะขอออกโจมตีทพ พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีเห็นด้วยพญาอุปราชก็ออกโจมตี ทพหน้ายังไม่ทันตั้งค่าย ก็แตกฉานมาปะทะทพ หลวง เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ชาวกัมพูชาธิบดี มีข่าวเข้ามาถึงพระนคร มีพระราชโองการให้ขุนตำรวจออกไป เชิญสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าผู้เป็นพระเชษฐาอยู่ ณ เมืองสุพรรณบุรี...” อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2533). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พระจักรพรรดิพงศ์ (จาต). หน้า 2 – 3.

² การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกรุงศรีอยุธยาไปยังเมืองหงสาวดี ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหินทราธิราช เนื่องจากการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2099 อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 2. หน้า 44.

การที่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนไปยังอาณาจักรของผู้ชนะสงครามนั้นก็เพื่อผลประโยชน์ คือ เป็นการตัดทอนกำลังของข้าศึกให้ลดน้อยลงเพื่อที่จะไม่สามารถรวมตัวเพื่อต่อสู้ได้ และในขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มกำลังคนคนของฝ่ายตนเองให้เข้มแข็งมากขึ้น โดยกำลังคนที่อพยพเคลื่อนย้ายไปนั้นก็จะหมายถึง แรงงาน ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐานที่สำคัญ จึงปรากฏการอพยพเคลื่อนย้ายในสมัยอยุธยาเป็นจำนวนมาก

ตัวอย่างของการอพยพเคลื่อนย้าย อันเนื่องมาจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เช่น การอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทองจากเมืองนครหลวงมายังกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเมืองนครหลวงไม่เหมาะสมที่จะติดต่อทำการค้า เพราะมีที่ตั้งอยู่ห่างจากทะเล จึงอพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยา

“พระเจ้าอู่ทองประทับอยู่ที่กัมพูชาพร้อมด้วยข้าราชการบริพารเป็นเวลา 9 ปี แต่เนื่องจากเมืองนี้อยู่ห่างจากทะเล และไม่มีเรือสำเภาจากเมืองจีนหรือเมืองอื่น ๆ แวะมาเลย ประกอบกับทั้งไพร่หลวงได้กราบบังคมทูลว่า ความวิบัติอย่างใหญ่หลวงได้เกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาไปแล้ว พระองค์จึงเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาและให้พระราชโอรสปกครองเมืองนครหลวงแทน...”¹

การศึกษาเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายนี้จะทำให้เห็นภาพในอดีตและเข้าใจประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาได้ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้เพราะการอพยพเคลื่อนย้ายมีผลต่อความเจริญและความเสื่อมของอาณาจักรอยุธยา เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการควบคุมและสูญเสียกำลังคน เพราะกำลังคนในสมัยนั้นมีความสำคัญต่อความมั่นคงของอาณาจักร มีประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจโดยเป็นแรงงานในการทำงานสาธารณะต่าง ๆ

¹ การอพยพเคลื่อนย้ายนี้เกิดขึ้นรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกรุงศรีอยุธยาไปยังกัมพูชา เนื่องจากไพร่หลวงได้ทำนายว่าจะเกิดเหตุร้ายที่กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จึงอพยพประชาชนไปจากกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา “พระเจ้าอู่ทองครองราชย์ที่กรุงศรีอยุธยาได้ประมาณ 10 ปี บรรดาไพร่หลวงและหมอดูทั้งหลายกราบทูลว่า ได้เห็นดวงดาวโคจรไปในทางนำความพินาสมาสู่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งดูเหมือนว่าประชาชนทั้งหมดจะต้องตายลง ด้วยเหตุนี้พระเจ้าอู่ทองจึงมีพระบรมราชโองการให้ประชาชนทุกคนฝังทอง เงิน แล้วหนีไปกับพระองค์สู่นครกัมพูชาโดยทางบก พระเจ้าอู่ทองและข้าราชการบริพารได้พบเมืองเล็กเมืองหนึ่งในป่าแต่ยังไม่เป็นที่พอพระทัย พระองค์จึงทรงสร้างเมืองขึ้นใหม่และก่อสร้างด้วยหินธรรมชาติ ซึ่งพระองค์ขนานนามว่า นครหลวง อ้างอิงจาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2523). พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ วัน วลิต. หน้า 29 – 30.

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอพยพเคลื่อนย้ายในสมัยอยุธยา พบว่าไม่มีผู้ทำการศึกษา แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คือ

งานวิจัยของ สุภรณ์ โอเจริญ เรื่อง ชาวมอญในประเทศไทย : วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519 ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับชาวมอญในประเทศไทย โดยเริ่มศึกษาจากรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึง รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์คือ ทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวมอญในสมัยอยุธยา

งานวิจัยของ อภิเชษฐ จันทิเยน เรื่อง บทบาทขุนนางมอญในสมัยอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2127 ถึง 2310 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2540 ซึ่งกล่าวถึงบทบาทของขุนนางมอญในสมัยอยุธยาทางด้านการทหารและด้านพลเรือน งานวิจัยชิ้นนี้ทำให้ทราบที่ตั้งชุมชนของชาวมอญในสมัยอยุธยา ซึ่งทำให้ได้รายละเอียดเพิ่มเติมว่าพวกมอญอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใดของอยุธยา

งานวิจัยของ ศุภวรรณ ชวรัตน์วงศ์ เรื่อง บทบาทของชาวจีนในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2172 – 2394 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2540 ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของชาวจีนที่มีต่อสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาททางด้านเศรษฐกิจ งานวิจัยชิ้นนี้เป็นความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการอพยพและบทบาทของจีนที่มีต่อสังคมไทยในสมัยอยุธยาตอนปลาย

งานวิจัยของ วรพร ภูวงศ์พันธุ์ เรื่อง ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767 วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2542 ศึกษาเกี่ยวกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของคนในสมัยอยุธยา งานวิจัยชิ้นนี้เป็นความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับลักษณะความเป็นสังคมนานาชาติของอยุธยาและทำให้ทราบถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่อยุธยา

งานวิจัยของ ชลิต วิพัทนะพร เรื่อง การอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอีสานระหว่าง พ.ศ. 2321 – 2453 วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม พ.ศ. 2529 ซึ่งกล่าวเน้นถึงเฉพาะการอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอีสาน โดยรัฐบาลกลางเป็นผู้ที่ใช้วิธีนี้ในการรวบรวมกำลังคน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงศึกษาวิธีการวิจัย เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ศึกษาการอพยพเคลื่อนย้ายสมัยอยุธยา

ความมุ่งหมายในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์
2. เพื่อศึกษาสาเหตุและผลของการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยา
3. เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอาณาจักรอยุธยาอันเนื่องมาจากการอพยพเคลื่อนย้าย

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยา
2. ทราบถึงปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้อยุธยาเจริญขึ้นหรือเสื่อมลง
3. ได้รูปแบบของแผนที่การอพยพของกลุ่มชนสมัยอยุธยา

ขอบเขตของการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนทั้งจากภายนอกอาณาจักรอยุธยามาสู่อาณาจักรอยุธยาและจากอาณาจักรอยุธยาไปยังอาณาจักรอื่น รวมถึงการอพยพภายในอาณาจักร โดยศึกษาถึงสาเหตุ ผล และรายละเอียดของการอพยพเคลื่อนย้าย ทั้งนี้เริ่มตั้งแต่การอพยพในสมัยพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นอาณาจักรอยุธยา จนถึง พ.ศ. 2310 โดยจะทำการศึกษาจากเหตุการณ์ที่ปรากฏในเอกสารในสมัยอยุธยา เป็นหลัก ซึ่งได้แก่ พงศาวดาร จดหมายเหตุรายวันทัพ บันทึกจากความทรงจำของชาวอยุธยาในสมัยนั้น และศึกษาจากเอกสารของชาวต่างชาติ เช่น บันทึกการเดินทาง บันทึกความทรงจำของชาวต่างชาติ

วิธีการดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าจะใช้วิธีการศึกษา โดยใช้วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยศึกษาจากหลักฐานข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะเอกสารของไทย ซึ่งได้แก่ เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ และเอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว เอกสารชั้นรอง เช่น หนังสือต่าง ๆ งานวิจัย วิทยานิพนธ์และบทความ และขณะเดียวกันก็ศึกษาเอกสารของชาวต่างชาติ เมื่อรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการอพยพเคลื่อนย้ายแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่และทำการวิเคราะห์เพื่อให้ทราบและเข้าใจ ถึงรายละเอียดของการอพยพในสมัยอยุธยา จากนั้นจึงนำเสนอรายงานแบบพรรณนา (Description) และแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

แหล่งศึกษาที่สำคัญ

1. หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพฯ
2. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
3. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
4. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. ห้องสมุดสยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์
6. ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา
7. สถานที่ในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดลพบุรี เป็นต้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

การอพยพเคลื่อนย้าย (Migration) หมายถึง การเปลี่ยนที่อยู่อาศัยอย่างถาวร หรือ กึ่งถาวร ไม่มีข้อจำกัดอันใดเกี่ยวกับระยะทางของการเคลื่อนย้าย หรือเกี่ยวกับลักษณะของความสมัครใจหรือไม่สมัครใจในการเคลื่อนย้ายนั้น¹ การอพยพเคลื่อนย้ายแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ การอพยพเคลื่อนย้ายระหว่างประเทศ และการอพยพเคลื่อนย้ายภายในประเทศ หรืออีกนัยหนึ่ง การอพยพเคลื่อนย้าย หมายถึง การย้ายครอบครัวจากถิ่นหนึ่งไปอยู่อีกถิ่นหนึ่ง ยกพวกย้ายจากถิ่นเดิมไป²

กลุ่มชน หมายถึง กลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายในสมัยอยุธยาซึ่งปรากฏในเอกสาร ได้แก่ ชาวไทย ลาว เขมร มอญ พม่า จีน อาหรับ เปอร์เซีย และชาวตะวันตก เป็นต้น

เอกสารประวัติศาสตร์ หมายถึง พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จดหมายเหตุโหร จดหมายเหตุรายวันทัพ เอกสารของชาวต่างชาติ เช่น บันทึกการเดินทาง บันทึกความทรงจำ และแผนที่ต่าง ๆ สมัยอยุธยา

¹ เอฟเวิร์ท เอส. ลี. (2522). *ทฤษฎีที่น่าสนใจทางประชากรศาสตร์*. แปลโดย ปราโมทย์ ประสาทกุล. หน้า 159

² ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. หน้า 917.

บทที่ 1

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยก่อนสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 – สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การอพยพเคลื่อนย้ายและการย้ายถิ่น (Migration) เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรเป็นกระบวนการและกลไกที่ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นหรือลดลง¹ การโยกย้ายถิ่นฐานจากบริเวณท้องถิ่นเดิมไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง มีผลทำให้เกิดความหนาแน่นและเป็นปึกแผ่นแก่บริเวณที่ย้ายเข้าไปอยู่ใหม่แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้ท้องถิ่นเคยอยู่แต่เดิมถูกทิ้งร้างไป นอกจากนี้การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนจากภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น² การอพยพของประชากรมีมาแต่โบราณกาล ทั้งนี้เนื่องจากความจำเป็นเกี่ยวกับการหาเลี้ยงชีพ เพื่อลี้ภัยจากโรคระบาด การรุกรานจากศัตรู เป็นต้น ทำให้มนุษย์ต้องอพยพทั้งถิ่นที่เคยอยู่ไปแสวงหาอาหารในบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์หรือเพื่อให้พ้นจากโรคระบาด³ และเพื่อความปลอดภัย

ในดินแดนบริเวณที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ปรากฏเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคแรก ๆ หรือเมื่อกว่า 11,000 ปีมาแล้ว เช่น คนก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้อาศัยกระจายอยู่ตามถ้ำและเพิงผา โดยเฉพาะในบริเวณลุ่มน้ำแควน้อยและแควใหญ่ จังหวัดกาญจนบุรี เช่น แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ อำเภอบางแพไรย์ จากการขุดค้นพบโครงกระดูกนอนหงายชันเข้า มีร่องรอยดินเผาโรยบนศพ และมีการนำเครื่องมือเครื่องใช้ ผังไม้พร้อมกับศพ การดำรงชีวิตของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคแรก ๆ ดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ จำนวนประชากรของกลุ่มให้มีจำนวนจำกัดเนื่องจากอัตราการเกิดและการตายสมดุลซึ่งเหมาะสมกับแหล่งอาหารที่ใช้ประจำ มีการอพยพเคลื่อนย้ายที่พักอาศัยอยู่เสมอตามฤดูกาลและสภาพภูมิอากาศ⁴

¹ มุสตี ธรรมรักษ์. (2525). *ประชากรศาสตร์*. หน้า 182.

² ศักดิ์ ผาสุนันต์. (2515). *ประชากร*. หน้า 133.

³ ศรีตักร วลลิโถม. (2538). *ค้นหาอดีตเมืองโบราณ*. หน้า 499.

⁴ สาวิตรี พิสนพงศ์. (2542). *ทำเนียบเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย*. หน้า 2.

หลักฐานการอพยพเคลื่อนย้ายของคนก่อนประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา คือราว 4,000 – 3,500 ปีมาแล้ว พบมากแถบลุ่มน้ำแควน้อยและแควใหญ่และกระจายมาถึงจังหวัดราชบุรี แหล่งโบราณคดีที่สำคัญ เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี พบเครื่องมือหิน เครื่องปั้นดินเผา และเครื่องประดับ¹ นอกจากนี้พื้นที่แถบลุ่มน้ำแควน้อยและแควใหญ่แล้ว ในแถบ ลุ่มน้ำบางปะกงยังมีแหล่งโบราณคดีที่มีอายุสมัยเดียวกัน ได้แก่ แหล่งโบราณคดีโคกพนมดี อำเภอ พนัสนิคม จังหวัดชลบุรี²

ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ในแถบลุ่มน้ำแควน้อย ลุ่มน้ำแควใหญ่ และลุ่มน้ำบางปะกงนี้มีการ อยู่อาศัยสืบต่อมาเป็นเวลานานราว 3,000 ปี เริ่มปรากฏชุมชนแห่งใหม่ขึ้นในพื้นที่ราบภาคกลาง ตอนล่าง โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำท่าจีน³ ชุมชนใหม่เหล่านี้ เป็นชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ ระดับหมู่บ้านเกษตรกรรมที่มีเศรษฐกิจหลักมาจากการเพาะปลูกข้าว และเลี้ยงสัตว์ มีการทำภาชนะดินเผาของตนเอง ในระยะแรก ๆ ใช้ขวานหินขัดเป็นเครื่องมือ ต่อมา จึงใช้โลหะ คือสำริด ควบคุมไปด้วย ระยะหลังต่อมาจึงเริ่มใช้เครื่องมือเหล็ก แหล่งโบราณคดีที่สำคัญ ในสมัยนี้ พบที่จังหวัดลพบุรี เช่น แหล่งโบราณคดีพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ และแหล่งโบราณคดีแถบ เขาวงพระจันทร์ แหล่งโบราณคดีนี้มีความสำคัญขึ้นมาด้วยเป็นแหล่งแร่ทองแดง และเป็นศูนย์กลาง การผลิตทองแดงขนาดใหญ่⁴ นับแต่ช่วงระยะเวลานี้คือราว 2,500 – 1,500 ปีมาแล้ว เป็นต้นมา ดินแดนแถบนี้เริ่มโดดเด่นขึ้นมาในลักษณะเป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญ เนื่องจากมีทรัพยากรได้แก่ ทองแดง ซึ่งเป็นโลหะสำคัญที่ชุมชนอื่น ๆ อีกมากต้องการใช้ รวมทั้ง ผลผลิตทางการเกษตรและผลิตผลจากป่า ที่เป็นที่ต้องการทั้งของชุมชนในภูมิภาคเดียวกันและดิน แดนไกลโพ้นทะเล เช่น จีน เวียดนาม อินเดีย และอาหรับ

¹ สุต แสงวิเชียร. (2517). *เรื่องก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย*. หน้า 38.

² “พัฒนาการของรัฐชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย,” (2538). ใน *การประชุมทางวิชาการระดับชาติ ฝรั่งเศส – ไทย ครั้งที่ 3*. หน้า 198 – 199.

³ สาวิตรี พิสูจน์พงศ์. (2542). *ทำเนียบเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย*. หน้า 3.

⁴ แหล่งเดิม.

สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเกี่ยวข้องกับดินแดนเหล่านี้คือ การพบบรรดาลูกปัดและต่างหู บริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร ที่มีทั้งแบบที่พบในอินเดีย เช่น ลูกปัดมีลายสีประดับ (ache beads) และต่างหู หรือจี้ที่เรียกว่า ลิง-ลิง-โอ ที่พบตามบ้านเมืองชายทะเลในแถบทะเลจีน เช่น ที่เวียดนามและไต้หวัน¹ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบนี้ แสดงให้เห็นถึงการติดต่อกันของ ชุมชนทั้งจากภายในและภายนอก ในระยะเวลานี้ผู้คนจากภูมิภาคภายในบริเวณที่สูง คือบริเวณลุ่ม น้ำลพบุรี – ป่าสัก ได้เริ่มพากันอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งหลักแหล่งถาวร บริเวณที่ลุ่มใกล้พื้นที่ ผืนใหญ่ที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกข้าว คือบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน – แม่กลอง ทางฝั่งตะวันตกของ แม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งปรากฏหลักฐานทางโบราณวัตถุคือ อิฐที่พบบริเวณนี้มีข้าวแกลบปะปนอยู่ใน ส่วนผสมของอิฐอย่างมาก แสดงให้เห็นว่ามีการเพาะปลูกข้าวมากในบริเวณนี้ ทั้งนี้อาจเพื่อรองรับ ต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น และเพื่อรองรับต่อการขยายตัวของการค้าทางทะเล² ชุมชนที่ตั้งอยู่ตรงชุมทางคมนาคมจึงพัฒนาเป็นศูนย์กลางที่สำคัญต่อมา เช่น เมืองอู่ทอง – เมืองนครปฐม บนลุ่มน้ำท่าจีน เมืองโบราณคูบัว – เมืองราชบุรี บนลุ่มน้ำแม่กลอง เมืองเพชรบุรี บนลุ่มน้ำเพชรบุรี เมืองจันเสนบนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน เมืองลพบุรี บนลุ่มน้ำ ป่าสัก และเมืองศรีมโหสถ บนลุ่มน้ำบางปะกง เป็นต้น ซึ่งช่วงเวลาความเจริญของเมืองเหล่านี้รู้จัก กันทั่วไปว่า คือสมัยทวารวดี³

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). *นครหลวงของไทย*. หน้า 25.

² ธิดา สาระยา. (2532). *อารยธรรมไทย*. หน้า 233.

³ สาวิตรี พิสนพงศ์. (2542). *ทำเนียบเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย*. หน้า 3.

สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเกี่ยวข้องกับดินแดนเหล่านี้คือ การพบบรรดาลูกปัดและต่างหู บริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร ที่มีทั้งแบบที่พบในอินเดีย เช่น ลูกปัดมีลายสีประดับ (ache beads) และต่างหู หรือจี้ที่เรียกว่า ลิง-ลิง-โอ ที่พบตามบ้านเมืองชายทะเลในแถบทะเลจีน เช่น ที่เวียดนามและไต้หวัน¹ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบนี้ แสดงให้เห็นถึงการติดต่อกันของ ชุมชนทั้งจากภายในและภายนอก ในระยะเวลานี้ผู้คนจากภูมิภาคภายในบริเวณที่สูง คือบริเวณลุ่ม น้ำลพบุรี – ป่าสัก ได้เริ่มพากันอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งหลักแหล่งถาวร บริเวณที่ลุ่มใกล้พื้นที่ ฝั่งใหญ่ที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกข้าว คือบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน – แม่กลอง ทางฝั่งตะวันตกของ แม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งปรากฏหลักฐานทางโบราณวัตถุคือ อิฐที่พบบริเวณนี้มีข้าวแกลบปะปนอยู่ใน ส่วนผสมของอิฐอย่างมาก แสดงให้เห็นว่ามีการเพาะปลูกข้าวมากในบริเวณนี้ ทั้งนี้อาจเพื่อรองรับ ต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น และเพื่อรองรับต่อการขยายตัวของการค้าทางทะเล² ชุมชนที่ตั้งอยู่ตรงชุมทางคมนาคมจึงพัฒนากลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญต่อมา เช่น เมืองอู่ทอง – เมืองนครปฐม บนลุ่มน้ำท่าจีน เมืองโบราณคูบัว – เมืองราชบุรี บนลุ่มน้ำแม่กลอง เมืองเพชรบุรี บนลุ่มน้ำเพชรบุรี เมืองจันเสนบนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน เมืองลพบุรี บนลุ่มน้ำ ป่าสัก และเมืองศรีมโหสถ บนลุ่มน้ำบางปะกง เป็นต้น ซึ่งช่วงเวลาความเจริญของเมืองเหล่านี้รู้จัก กันทั่วไปว่า คือสมัยทวารวดี³

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). *นครหลวงของไทย*. หน้า 25.

² ธิดา สาระยา. (2532). *อารยธรรมไทย*. หน้า 233.

³ สวัสดิ์ พิณฑพงศ์. (2542). *ทำเนียบเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย*. หน้า 3.

1. การพัฒนาชุมชนเมืองบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาสมัยทวารวดี

คำว่า “ทวารวดี”¹ เป็นคำสันสกฤต แปลว่า “ประกอบด้วยประตู” มักใช้หมายถึง “เมืองท่า” อันแสดงถึงทำเลที่ตั้งของทวารวดีว่าต้องอยู่ชายฝั่งหรือติดต่อกับทะเลได้² ชื่อภาษาสันสกฤตดังกล่าว แสดงถึงการรับอารยธรรมอินเดียในภูมิภาคนี้ ดังปรากฏหลักฐานที่สัมพันธ์กับบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ เหรียญเงินจากแหล่งโบราณคดีที่อุททอง นครปฐม สิงห์บุรี และชัยนาท บนเหรียญเหล่านี้มีคำจารึกภาษาสันสกฤตด้วยอักษรปัลลวะว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” แปลว่า “บุญของผู้เป็นเจ้าแห่ง (ศรี) ทวารวดี”³

¹ ชื่อ “ทวารวดี” เกิดขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2427 โดยนายแช่มมวล บิล กล่าวว่า อาณาจักรทวารวดีนี้ตั้งอยู่ในดินแดนไทย โดยอาศัยการเปรียบเทียบกับชื่ออาณาจักร “โกลโปตี” ที่มีกล่าวอยู่ในบันทึกของภิกษุจีนเหียนจิ่ง (Hiuan-tang) เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 ที่กล่าวว่า มีอาณาจักรหนึ่งชื่อโกลโปตี (To-lo-po-ti) ตั้งอยู่ระหว่างอาณาจักรศรีเกษตร (อยู่ในดินแดนพม่าปัจจุบัน) และอาณาจักรอีสานปุระ (ขอม) ซึ่งความเห็นนี้นักวิชาการหลายท่านให้การยอมรับ

ปัจจุบัน ข้อเสนอล่าสุดของนักประวัติศาสตร์และนักธรณีวิทยามีความเห็น ว่า ชุมชนโบราณที่พัฒนาการขึ้นในลุ่มแม่น้ำภาคกลางของประเทศไทย ในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นหรือสมัยทวารวดีนั้น ยังไม่น่าจัดอยู่ในรูปรัฐอาณาจักรที่มีอำนาจทางการเมืองที่ศูนย์กลางหรือเมืองหลวง หากแต่เป็นเพียงพัฒนาการของชุมชนเมืองที่เป็นอิสระต่อกัน เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน แต่ละเมืองใหญ่จัดเป็นเมืองเบ็ดเสร็จ คือเป็นเมืองที่มีองค์ประกอบอันอุดมสมบูรณ์อยู่ในตัวเองทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศาสนา ความเชื่อ และมีอำนาจทางการเมืองเหนือชุมชนหมู่บ้านรอบ ๆ เมืองบริวารที่อยู่ในรัศมีใกล้เคียงเท่านั้น ส่วนลักษณะรูปแบบของศิลปกรรมที่คล้ายคลึงกันเป็นเพียงพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ร่วมกัน ด้วยเมืองเหล่านี้แต่ละเมืองตั้งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถติดต่อกันได้โดยสะดวกทั้งทางบก ทางน้ำ และยังตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลสะดวกต่อการติดต่อค้าขายโดยตรง และรับวัฒนธรรมจากภายนอกได้เท่าเทียมกัน อ้างอิงจาก สาวิตรี พิสนพงศ์. (2542). *ทำเนียบเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย*. หน้า 3-4.

² ธิดา สาระยา. (2539). *อารยธรรมไทย*. หน้า 232.

³ ธิดา สาระยา. (2532). *(ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ*. หน้า 36.

ชุมชนเมืองบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาสมัยทวารวดี ได้แก่ เมืองอู่ทอง เมืองนครชัยศรี เมืองคูบัว เมืองศรีมโหสถ เมืองละโว้¹ เป็นต้น ชุมชนเมืองบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยามีส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่มีการอยู่อาศัยต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งปรากฏหลักฐานประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสืบเนื่องมาจนถึงสมัยทวารวดี

¹เมืองอู่ทอง เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่และมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่เก่าแก่มากมาย โดยอยู่ทางตะวันตกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา เมืองอู่ทองเป็นบริเวณที่มีพัฒนาการจากชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์มาเป็นสังคมบ้านเมือง โดยโบราณวัตถุที่พบในเขตเมืองอู่ทองและบริเวณใกล้เคียง ซึ่งนอกจากจะเป็นหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้วยังพบโบราณวัตถุสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 8 เป็นต้นมา

เมืองนครชัยศรี เป็นเมืองในสมัยทวารวดี อยู่ทางด้านตะวันตกของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 11 และเจริญรุ่งเรืองที่สุดในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 จากจดหมายเหตุหลวงจีน อี้-จิง ในพุทธศตวรรษที่ 12 ที่ระบุว่ามิแคว้นหลังยะลิว หรือ หลังเกียจูน นั่นก็คือรัฐนครชัยศรี จากหลักฐานทางโบราณคดีและสภาพแวดล้อมทางด้านภูมิศาสตร์รวมถึงขนาดของเมืองนครชัยศรีพบว่า นครชัยศรีเป็นนครที่รุ่งเรืองมีความมั่งคั่ง ซึ่งความเจริญของเมืองนี้เนื่องมาจากการติดต่อทำการค้ากับดินแดนอื่น ๆ เพราะมีเส้นทางทางทะเลที่สะดวกและขณะเดียวกันก็มีความสามารถในการติดต่อกับหัวเมืองที่อยู่ดินแดนภายในได้

เมืองคูบัว เป็นเมืองสมัยทวารวดี อยู่ทางตะวันตกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ เมืองคูบัวพัฒนาขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 13 ซึ่งเป็นเวลาที่อาณาจักรทวารวดีมีการติดต่อค้าขายทางทะเลกับดินแดนภายนอกอย่างกว้างขวาง และขณะเดียวกันก็มีการขยายตัวทางการค้าทางบกไปสู่ดินแดนภายในภูมิภาค จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่า เมืองคูบัว คือเมืองท่าและเมืองสำคัญแห่งหนึ่งในบริเวณอ่าวไทย ซึ่งนอกจากจะเป็นศูนย์กลางการติดต่อภายนอกทางทะเลแล้ว ยังมีเส้นทางติดต่อกับเมืองและชุมชนภายในได้

เมืองศรีมโหสถ ตั้งอยู่ทางตะวันออกของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา สันนิษฐานว่าเมืองศรีมโหสถน่าจะเป็นชุมชนมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 เชื่อกันว่าอาจเก่าแก่จนถึงพุทธศตวรรษที่ 6 และในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14 - 16 เมืองศรีมโหสถได้พัฒนาถึงขีดสุด เนื่องจากพบหลักฐานทางโบราณคดีหนาแน่นมาก และช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอกผสมผสานกับลักษณะพื้นเมือง โดยผ่านการค้าขายแลกเปลี่ยนและการเดินเรือ ซึ่งเมืองศรีมโหสถเป็นศูนย์กลางของดินแดนทางตะวันออกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา

เมืองละโว้ อยู่ทางตะวันออกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นเมืองสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และในพุทธศตวรรษที่ 12 มีการสร้างเมืองลพบุรีเป็นเมืองท่า ติดต่อกับค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล มีการรับวัฒนธรรมอินเดีย และเมืองลพบุรีก็เป็นศูนย์กลางความเจริญของท้องถิ่น ทั้งเนื่องจากลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมที่มีเส้นทางในการติดต่อกับเมืองต่าง ๆ ได้ทั้งทางบกและทางน้ำ อ้างอิงจาก ศรีศักร วัลลิโภดม. (2538). *ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ*.

การพัฒนาเป็นชุมชนเมืองสมัยทวารวดีนี้เกิดขึ้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณ ได้แก่ การขยายตัวทางการผลิตของชุมชนพื้นเมืองและการขยายตัวของการค้าทางทะเล เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 6 กล่าวคือ ท่าเลที่ตั้งของชุมชนเมืองสมัยทวารวดี เป็นเขตลุ่มน้ำลำคลองและติดต่อกับทะเลได้ ทำให้สามารถรองรับผลผลิตจากภูมิภาคส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของป่า เช่น กล้วย และผลผลิตจากความก้าวหน้าทางด้านโลหะกรรม เช่น เหล็กและทองแดง โดยพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำลำคลองไหลผ่านนี้ยังเป็นแหล่งของผลิตผลทางการเกษตร เช่น การปลูกข้าว ซึ่งเพิ่มปริมาณจนสามารถเลี้ยงประชากรจำนวนมากที่เพิ่มขึ้นจากเดิม¹

การขยายตัวของการค้าทางทะเล บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง อยู่ตรงจุดที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นที่รวมและสัญจรไปมาของคนหลายเชื้อชาติ มีการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ การสร้างสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากการขยายเส้นทางการค้าจากอินเดียไปยังจีน และบ้านเมืองอื่น ๆ ทางตะวันออก เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 7 – 8² ทำให้เกิดเมืองท่าชายทะเลขึ้น

จากการเปลี่ยนแปลงของการขยายตัวทางการผลิตของชุมชนพื้นเมืองและการขยายตัวของการค้าทางทะเล ส่งเสริมให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรมาอยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่ราบลุ่มและพัฒนาเมืองจนกลายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองในที่สุด

2. พัฒนาการของอาณาจักรอยุธยา

อาณาจักรอยุธยา เป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญอาณาจักรหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย โดยมีที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง จากสภาพภูมิศาสตร์ อาณาจักรอยุธยาตั้งอยู่ในตอนกลางที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ในบริเวณที่แม่น้ำ 3 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก มาบรรจบกัน ที่ตั้งนี้อยู่ระหว่างกลางของทางออกทะเลและดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน โดยในช่วงเวลาก่อนที่จะมีการสถาปนาอาณาจักรอยุธยา พื้นที่บริเวณนี้จากหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานประวัติศาสตร์ ปรากฏว่าเป็นที่ตั้งของแคว้นสำคัญ คือ แคว้นอโยธยา และแคว้นสุพรรณภูมิ กล่าวคือ

¹ ธิดา สารยา. (2532). *อารยธรรมไทย*. หน้า 233

² ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). *นครหลวงของไทย*. หน้า 26-27.

2.1 แคว้นอโยธยา

อโยธยาเป็นเมืองที่เพิ่งเกิดสมัยพุทธศตวรรษที่ 18¹ แคว้นนี้มีพัฒนาการจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองของแคว้นทวารวดี ด้านฝั่งตะวันออกของลำน้ำเจ้าพระยา ซึ่งประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 รู้จักกันในนามว่า “ละโว้” หรือที่เรียกว่า “หลอหุ” ตามคำเรียกจากเอกสารการติดต่อทางการค้ากับจีน² ละโว้เป็นเมืองหนึ่งที่เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมทวารวดีที่สำคัญของภาคตะวันออกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่ไม่อยู่ในอำนาจทางการเมืองโดยตรงของรัฐทวารวดี ทั้งนี้จะเห็นได้จากหลักฐานที่ละโว้มีอิสระในการส่งทูตไปติดต่อกับจีน³ ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง ได้เคลื่อนลงมายังตอนใต้ ตรงบริเวณปากน้ำแม่เปี้ย เมืองที่เป็นศูนย์กลางแห่งใหม่นี้เรียกว่าเมืองอโยธยา⁴

ที่ตั้งของอโยธยา แต่เดิมตัวเกาะเมืองอยุธยาเป็นแผ่นดินเดียวกับบริเวณเมืองอโยธยา แต่ปัจจุบันเมืองอโยธยาดังอยู่ทางตะวันออกของเกาะเมืองอยุธยา⁵ โดยทางด้านตะวันออก มีแม่น้ำป่าสักซึ่งไหลมาแต่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไหลผ่านอ้อมวกไปสมทบกับแม่น้ำเจ้าพระยา ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ลำน้ำป่าสักตอนที่อยู่ใต้อ้อมวกเมืองอโยธยานี้มีชื่อเรียกต่างกันไป เช่น คลองบ้านม้า คลองหันตรา และตอนที่บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาเรียกว่า ปากน้ำแม่เปี้ย ทางด้านเหนือมีแม่น้ำลพบุรีไหลวกไปทางตะวันตกสมทบกับแม่น้ำเจ้าพระยา กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลผ่านด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ สมทบกับแม่น้ำป่าสักที่ปากน้ำแม่เปี้ย แล้วไหลลงใต้ไปออกอ่าวไทย⁶

¹ ธิดา สารยา. (2532). *อารยธรรมไทย*. หน้า 342.

² บังอร พันปี. (2536). *ความสำคัญของแม่น้ำลำคลองในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างต่ออาณาจักรอยุธยา*. หน้า 73.

³ ธิดา สารยา. (2532). *(ศรี)ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ*. หน้า 130.

⁴ บังอร พันปี. (2536). *ความสำคัญของแม่น้ำลำคลองในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างต่ออาณาจักรอยุธยา*. หน้า 73

⁵ แต่เดิมตัวเกาะเมืองอยุธยาเป็นแผ่นดินเดียวกับบริเวณเมืองอโยธยา ครั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสร้างพระนครศรีอยุธยา ได้โปรดให้ขุดคูเมืองทางด้านตะวันออก เลยทำให้กรุงศรีอยุธยาแยกออกจากบริเวณเมืองอโยธยา และกลายเป็นเกาะไป อ้างอิงจาก ศรีศักร วัลลิโภดม. (2524). *ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย*. หน้า 35..

⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2524). *ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย*. หน้า 30 - 35.

การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีสามารถยืนยันได้ว่าแคว้นอโยธยามีความเจริญในลุ่มน้ำเจ้าพระยาดอนล่างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 กล่าวคือ ปรากฏแนวคูน้ำคันดินบริเวณเมืองอโยธยา และในบริเวณวัดใหญ่ ๆ ในบริเวณเขตเมืองอโยธยานี้ เช่น วัดโสมนัสโกษ วัดกุฎีดาว และวัดอโยธยาหรือวัดเดิม มีซากฐานพระเจดีย์ที่มีอายุเก่าแก่กว่าสมัยอยุธยา¹ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ตำนานที่กล่าวถึงอโยธยา เช่น ตำนานมูลศาสนา ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีตอนหนึ่งกล่าวว่า พระสมณเถระและพระอโนมทิสสี จากกรุงสุโขทัยได้ลงไปศึกษาพระไตรปิฎกในเมืองอโยธยา²

นอกจากนี้ยังมีตำนานเรื่องเจ้าชายสายน้ำผึ้งและพระนางสร้อยดอกหมาก กล่าวถึงเรื่องราวของพระเจ้าสายน้ำผึ้งกษัตริย์อยุธยาและพระนางสร้อยดอกหมาก ราชธิดาของพระเจ้ากรุงจีน โดยพระเจ้ากรุงจีนได้ยกพระราชธิดาให้เป็นมเหสีของพระเจ้าสายน้ำผึ้ง และได้มีเรื่องขัดใจกันทำให้พระนางสร้อยดอกหมากกลั่นใจสิ้นพระชนม์ พระเจ้าสายน้ำผึ้งโปรดให้พระราชทานเพลิงศพที่บริเวณแหลมบางกะจะ แล้วสถาปนาบริเวณที่ถวายพระเพลิงเป็นวัด ชื่อวัดพระเจ้าพระนางเชิงแต่นั้นมา³

หลักฐานประเภทจารึก เช่น จารึกกรุงสุโขทัย หลักที่ 11 เป็นศิลาจารึกอักษรไทย พบที่เขากบ จังหวัดนครสวรรค์ ข้อความตอนหนึ่งได้เอ่ยถึงชื่อ อโยธยาศรีรามเทพนคร และจารึกหลักที่ 47 เป็นจารึกบนลานทอง จารึกด้วยอักษรและภาษาสันสกฤต พบที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ผู้ครองเมืองอโยธยา⁴ และพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ได้ระบุไว้ว่ามีการสร้างพระเจ้าพนัญเชิง เมื่อ พ.ศ. 1867⁵

เมื่อวิเคราะห์หลักฐานทางด้านโบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว พบว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาดอนล่างมีความเจริญและเป็นที่ตั้งของแคว้นสำคัญคือแคว้นอโยธยา และได้มีการพัฒนาระบบการปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่มั่นคง ต่อมาแคว้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2524). ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย. หน้า 35.

² กรมศิลปากร. (2519). ตำนานมูลศาสนา. หน้า 319 – 320.

³ กรมศิลปากร. (2504). พงศาวดารเหนือ. หน้า 43 – 47.

⁴ ยอช เซเดส์. (2467). ประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ 1. หน้า 88.

⁵ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า 1.

2.2 แคว้นสุพรรณภูมิ

แคว้นนี้พัฒนาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของอาณาจักรทวารวดี ด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 โดยตั้งอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นลำน้ำสายใหญ่ที่สามารถใช้เป็นเส้นทางสัญจรติดต่อกับดินแดนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาได้อย่างกว้างขวาง¹ การเติบโตของชุมชนทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยานี้สืบเนื่องมาจากกลุ่มเมืองหลัก 3 เมือง (อู่ทอง – นครชัยศรี – คุบัว) ของแคว้นทวารวดีเดิม และมีการสั่งสมความรู้ วิทยาการและประสบการณ์ และที่สำคัญคือ ที่ตั้งของสุพรรณภูมิ ตั้งอยู่ในทำเลที่ได้เปรียบ คือตั้งอยู่ในบริเวณที่ติดต่อค้าขายทางทะเลได้สะดวกและสร้างความเป็นตัวเองทางด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมความเจริญเติบโตและมีศักยภาพพอที่จะทำให้เกิดเป็นแคว้นที่สำคัญได้² โดยปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สามารถสรุปได้ว่าสุพรรณภูมินั้นสืบเนื่องวัฒนธรรมมาจากทวารวดี คือ ลายประทับบนภาชนะจากเตาบ้านบางปูน สุพรรณบุรี เช่น ลายรูปเทวดาหรือบุคคลลายก้านขด ลายไขปลา ลายประทับรูปเครื่องวงกลมต่อเนื่อง ซึ่งลายดังกล่าวสามารถเปรียบเทียบได้กับลายที่ปรากฏบนโบราณวัตถุจากเมืองอู่ทองสมัยทวารวดี³ และเรื่องราวของแคว้นสุพรรณภูมิ ยังปรากฏในเอกสารจีนอีกว่า ได้รวมกับแคว้นอโยธยาเมื่อ พ.ศ. 1893 จีนเรียกว่า “เสียมหลอฮกกิก”⁴ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เป็นเวลาใกล้เคียงกับที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสร้างราชธานีแห่งใหม่ที่หนองโสน

¹ บังอร พันปี. (2536). ความสำคัญของแม่น้ำลำคลองในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างต่ออาณาจักรอยุธยา. หน้า 75

² ธิดา สารยา. (2532). อารยธรรมไทย. หน้า 348 - 349.

³ เล่มเดิม. หน้า 350.

⁴ เรื่องราวของเมืองเมืองสุพรรณบุรีที่ปรากฏในเอกสารของจีนคือ ในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ของกรุงศรีอยุธยานั้น หลอฮก (จดหมายเหตุจีนเรียกแคว้นละโว้ โดยละโว้และอโยธยา คือเมืองสำคัญที่อยู่ในแคว้นเดียวกัน ละโว้คือเมืองที่เคยเป็นศูนย์กลางของรัฐมาก่อน ต่อมาเมื่อเปลี่ยนมาอยู่ที่อโยธยา ชาวจีนก็ยังคงเรียกว่าหลอฮกอยู่ดังเดิม) รวมกับเสียม เป็น เสียมหลอฮกกิก ทั้งนี้คงเนื่องจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงได้พระราชธิดาของกษัตริย์สุพรรณภูมิเป็นพระมเหสี ทำให้อยุธยาและสุพรรณภูมิเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อ้างอิงจาก ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาราชอาณาจักรสยาม. หน้า 262.

อาณาจักรอยุธยาจึงเป็นอาณาจักรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของแคว้นอโยธยาและแคว้นสุพรรณภูมิในพุทธศตวรรษที่ 19 ดินแดนบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยามีการอพยพเคลื่อนย้ายและตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน โดยมีการอพยพเคลื่อนย้ายตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากสาเหตุประการสำคัญคือ ความต้องการที่จะแสวงหาพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัย การอพยพเคลื่อนย้ายครั้งสำคัญในบริเวณนี้คือ การอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทอง ผู้ที่สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพราะการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของอาณาจักรอยุธยา และการอพยพเคลื่อนย้ายเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเกือบตลอดเวลาของการดำรงความเป็นอาณาจักรของอยุธยา ซึ่งจะกล่าวต่อไป คือ

3. การอพยพเคลื่อนย้ายก่อนการสถาปนาอาณาจักรอยุธยา

3.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทอง

ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ได้มีบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอยู่ก่อนแล้ว คือเมืองอโยธยาและเมืองสุพรรณภูมิ ต่อมาในต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เกิดการรวมตัวของเมืองทั้งสอง จึงเกิดเป็นอาณาจักรแห่งใหม่ขึ้นบริเวณนี้ คือ อาณาจักรอยุธยา สาเหตุของการก่อตั้งอาณาจักรอยุธยานี้เนื่องจากการอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทอง 1 มายังบริเวณหนองโสนและสถาปนาอาณาจักรอยุธยาขึ้น

¹ พระเจ้าอู่ทอง ผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงได้แก่

จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี และเทศนาจุลยุทธการวงศ์ กล่าวถึงบรรพบุรุษของพระเจ้าอู่ทองว่ามาจากเมืองเชียงรายและอพยพหนีการรุกรานมายังเมืองกำแพงเพชร แล้วสร้างบ้านเมืองขึ้นใหม่ชื่อว่า ไตรตรึงส์ ปกครองกันสืบมา 3-4 ชั่วอายุกษัตริย์ จนมาถึงกษัตริย์องค์ที่มีพระธิดาชื่อว่า แก้วกัลยาณี พระธิดายากเสวยมะเขือ อำมาตย์ไม่สามารถที่จะหาซื้อได้ จนไปได้ที่ไร่ของนายแสนปม เมื่อพระธิดาเสวยมะเขือก็ตั้งครรภ์ โดยไม่ปรากฏว่าผู้ใดคือสวามีและเมื่อสืบเรื่องราวแล้วปรากฏว่า สวามีของพระธิดาคือนายแสนปมและนายแสนปมนี้ต่อมา ได้สร้างเมืองขึ้นชื่อว่า เมืองเทพนคร มีพระโอรสชื่อว่าอู่ทอง เมื่อพระเจ้าอู่ทองครองราชย์ ต่อมาพระเจ้าอู่ทององค์นี้ก็ได้นำสร้างกรุงศรีอยุธยา อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2512). *ประชุมพงศาวดารภาค 66 ประเพณีที่ 2* หน้า 23 – 42 และ กรมศิลปากร. (2512). *ประชุมพงศาวดารภาค 66 จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี* หน้า 67 – 71.

พงศาวดารโยนก กษัตริย์ไทยองค์หนึ่ง ชื่อว่าพระเจ้าไชยสิริ ครองเมืองไชยปราการ เป็นเชื้อวงศ์ของพระเจ้าพรหมผู้ปราบขอม แผลอาณาจักรมาจนถึงแดนเมืองเซียง ต่อมาถูกพระเจ้าสุธรรมวดีแห่งเมืองสะเทิมรุกราน พระเจ้าไชยสิริสู้ไม่ได้จึงอพยพหนีลงมาจากทางใต้ มาถึงเมืองร้างชื่อว่า "เมืองแปบ" จึงตั้งราชธานีชื่อว่า เมืองไตรตรึงส์ มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อมา จนถึงพระเจ้าอู่ทอง...พงศาวดารโยนก หน้า 157 – 159.

พงศาวดารเหนือและพระราชพงศาวดารฉบับประดิษฐานไว้มีเขียน กล่าวว่า พระยาแกรกพระองค์หนึ่ง มีแต่พระราชธิดาไม่สามารถที่จะปกครองเมืองได้ ไชยภิกษุจึงให้เจ้าอู่ทอง บุตรของตนอภิเษกสมรสกับราชธิดาของพระยาแกรก และได้ขึ้นปกครองเมืองแกรก ปกครองมาได้ 7 ปี เกิดโรคระบาด ผู้คนล้มตายเป็นอันมาก เจ้าอู่ทองจึงยกไพร่พลอพยพมาทางใต้จนถึงเกาะแห่งหนึ่งซึ่งมีชัยภูมิที่ดีจึงให้สร้างเมืองขึ้นชื่อว่า ศรีอโยธยา อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2504). *พงศาวดารเหนือ* หน้า 392 – 393.

พงศาวดารฉบับวันวลิต กล่าวถึง พระเจ้าอู่ทองว่าเป็นโอรสของพระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองในแคว้นจีน พระองค์เป็นเจ้าชายที่ไม่ดี ขุนนางให้เนรเทศพระโอรสออกนอกเมืองมีจะนั้นจะถอดถอนพระเจ้าแผ่นดินออก พระเจ้าอู่ทองจึงถูกเนรเทศ ขบวนของพระเจ้าอู่ทองมาถึงปัตตานีโดยบังเอิญแต่เมืองปัตตานีมีผู้คนอยู่หนาแน่น หลังจากนั้นพระองค์ก็อพยพเคลื่อนย้ายต่อมาเรื่อย ๆ จนมาสร้างเมืองพริบพรี (เพชรบุรี) เป็นเมืองแรก หลังจากนั้นก็ทรงทราบข่าวเกี่ยวกับเกาะแห่งหนึ่งซึ่งมีชัยภูมิที่งดงามจึงได้สร้างบ้านเมืองอยุธยาขึ้นบริเวณเกาะแห่งหนึ่ง อ้างอิงจาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2523). *พงศาวดารฉบับวันวลิต* หน้า 9 – 26. และถนอม อานามวัฒน์ สรุปไว้ว่า

1. เชื้อสายทางพระราชมารดาพระเจ้าอู่ทองมาจากราชวงศ์ไชยปราการ
2. เชื้อสายทางพระราชบิดาของพระเจ้าอู่ทองมาจากราชวงศ์ไชยปราการ
3. เป็นบุตรของสามัญชนที่เป็นเศรษฐี มีนามว่าไชยภิกษุ
4. เป็นโอรสของท้าวแสนปม หรือพระเจ้าชัยศิริเชียงแสน อ้างอิงจาก ถนอม อานามวัฒน์. (2518). *ประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา*. หน้า 119 – 120.

การอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทองว่าอพยพมาจากเมืองใดนั้น เดิมเราเชื่อกันว่าพระเจ้าอู่ทองหนีโรคห่ามาจากเมืองอู่ทอง แล้วก็มาสร้างอยุธยาเป็นราชธานีแห่งใหม่ขึ้น มีหลักฐานที่กล่าวถึงการอพยพของพระเจ้าอู่ทองว่ามาจากเมืองใดบ้างนั้น ได้แก่

อพยพมาจากเมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสอบสวนจากพงศาวดารเหนือและวินิจฉัยเรื่องนี้ว่า อู่ทองเป็นคำที่ชาวบ้านเรียกเมืองโบราณ ที่ทรงพบที่จังหวัดสุพรรณบุรี มีการขุดพบพระพุทธรูปและเหรียญเงิน ที่มีลักษณะคล้ายกับที่นครปฐม ที่บริเวณเมืองอู่ทองนี้ ดังนั้นเมืองอู่ทองจึงน่าจะเป็นเมืองเดียวกันกับเมืองอู่ทองสมัยทวารวดี และชื่ออู่ทองก็เป็นชื่อพื้นเมืองของสุพรรณบุรี ดังนั้นพระเจ้าอู่ทององค์ที่อพยพหนีโรคห่า และสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ก็คงอพยพมาจากเมืองอู่ทองที่สุพรรณบุรี

อย่างไรก็ตามมีหลักฐานที่ขัดแย้ง คือ เมื่อกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานเมืองอู่ทองพบศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ เมื่อทำการพิสูจน์แล้วพบว่า หลักฐานที่พบนั้นเป็นหลักฐานที่มีอายุในสมัยทวารวดี จนถึงพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 และเมืองนี้ได้ร้างไปเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 ซึ่งเป็นระยะเวลาก่อนที่พระเจ้าอู่ทอง (สมเด็จฯ พระรามธิบดีที่ 1) จะประสูติถึงเกือบ 200 ปี ดังนั้นข้อที่ว่าพระเจ้าอู่ทองอพยพมาจากเมืองอู่ทองจึงยุติลง

อพยพมาจากทางเหนือ พงศาวดารเหนือได้กล่าวถึงเรื่องพระเจ้าอู่ทองอพยพครอบครัวไพร่พลมาจากเมืองศรีสัชนาลัย มาตั้งบ้านเมืองบ้านเมืองที่พระตำหนักเวียงเหล็ก เห็นว่าไม่เหมาะสมจึงดำริที่จะหาที่ตั้งเมืองใหม่ เห็นว่าฝั่งตรงข้าม (บริเวณหนองโสน) มีชัยภูมิที่ดีจึงให้สร้างเมืองขึ้นบริเวณริมหนองโสน¹

อพยพมาจากเมืองเทพนคร กล่าวถึงเรื่องราวของกษัตริย์องค์หนึ่ง คือพระเจ้าเชียงรายทำยุทธสงครามพ่ายแพ้เสียเมืองจึงได้อพยพหนีเข้าศึกมาสร้างเมืองใหม่ชื่อว่าเมืองไตรตรึงส์ ตั้งอยู่บริเวณป่าใกล้เมืองกำแพงเพชร ราชวงศ์ของกษัตริย์พระองค์นี้สืบต่อกันมาสี่ชั่วอายุกษัตริย์ จนถึงเจ้าเมืองไตรตรึงส์พระองค์หนึ่งที่มีพระราชธิดาซึ่งทรงพระครรภ์โดยไม่ปรากฏพระสวามี เมื่อพระธิดาประสูติกุมารแล้ว เจ้าเมืองไตรตรึงส์จึงโปรดให้มีการเสี่ยงทายหาบิดาของกุมาร ผลของการเสี่ยงทายนั้นบิดาของกุมารคือ นายแสนปม ซึ่งเป็นผู้ยากไร้และรูปร่างอัปลักษณ์ ทำไร่มะเขืออยู่นอกเมือง เจ้าเมืองไตรตรึงส์อับอาย จึงขับไล่พระราชธิดาและกุมารให้ไปอยู่กับนายแสนปม ด้วยบุญบารมีของบุคคลทั้ง 3 พระอินทร์จึงแปลงกายเป็นลิง นำกลองวิเศษมาให้และบอกว่าปราชญ์สิ่งใดให้ตีกลองนี้ นายแสนปมจึงตีกลองขอให้มีรูปร่างงดงามและขอให้สร้างเมืองขึ้นเมืองหนึ่ง ชื่อว่าเมืองเทพนครและนายแสนปมก็ตั้งตนเป็นกษัตริย์ปกครองพระนามว่า พระเจ้าสิริชัยเชียงแสน

¹ กรมศิลปากร. (2504). พงศาวดารเหนือ. หน้า 41 – 42

และต่อมาได้ให้ช่างนำทองคำมาทำเป็นเปลสำหรับพระโอรส พระโอรสจึงชื่อว่า เจ้าอุทอง หลังจากพระเจ้าสิริชัยเชียงแสนสวรรคต เจ้าอุทองได้ครองเมืองแทน แต่ต่อมาก็อพยพผู้คนมายังบริเวณหนองโสน และให้สร้างพระนครขึ้นบริเวณนี้และให้ชื่อว่า กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893¹

อพยพมาจากเมืองเพชรบุรี หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า กล่าวถึงการอพยพของพระเจ้าอุทองที่ทรงครองราชย์อยู่ที่นครเพชรบุรี ว่าเมืองอุทองเกิดอุปัทวภัย 3 ประการ คือ ข้าวปลาอาหารแพงผู้คนอดอยาก ผู้คนและสัตว์เลี้ยงป่วยไข้ ผู้คนและสัตว์เลี้ยงล้มตาย ทำให้คนอพยพหนีจากเมือง พระเจ้าอุทองจึงสั่งให้อำมาตย์แสวงหาที่สร้างเมืองใหม่ และมาพบที่หนองโสน เป็นที่ที่มีชัยภูมิดีจึงให้สร้างเมืองขึ้นใหม่ที่บริเวณนี้²

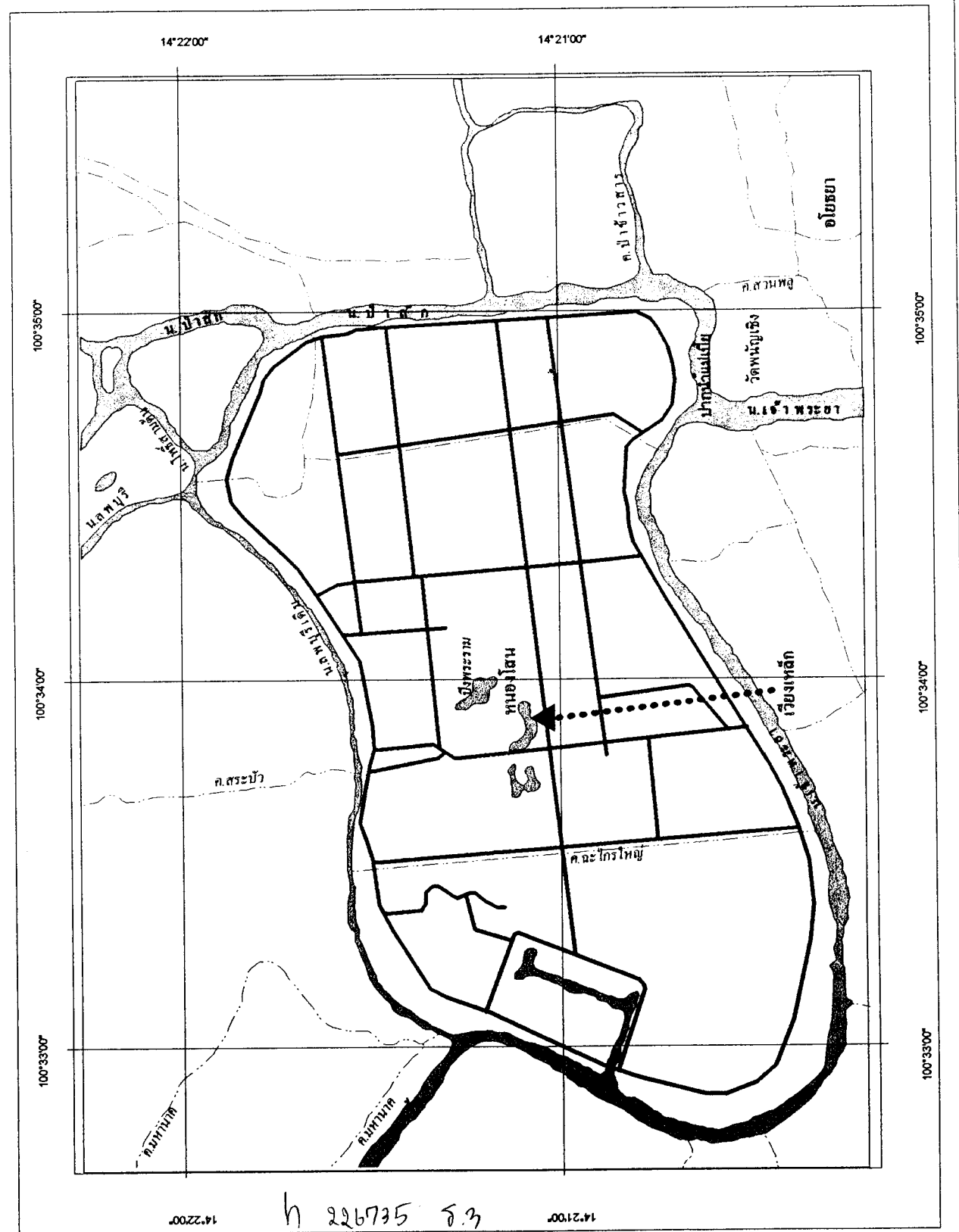
อพยพจากเมืองอยุธยาฝั่งตะวันออก ไปอยู่บริเวณเกาะเมือง พงศาวดารเหนือ ได้กล่าวว่าพระเจ้าอุทองอพยพผู้คนหนีจากโรคห่า ไปหาที่ตั้งเมืองใหม่ 15 วันแล้วสร้างเมืองใหม่บริเวณริมหนองโสน

ดังนั้นการอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอุทองว่ามาจากเมืองใดนั้น ยังคงเป็นปัญหาทางประวัติศาสตร์อยู่ เพราะเอกสารทางประวัติศาสตร์ของไทยยังคงขัดแย้งกันอยู่ แต่อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เอกสารประวัติศาสตร์ของไทยและเอกสารของจีน จากที่กล่าวมาแล้วได้บันทึกไว้ ล้วนแต่ให้ร่องรอยเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นบรรพบุรุษของพระเจ้าอุทองในที่สุดจึงเกิดการรวมทั้งสองแคว้นคือ แคว้นอโยธยาและแคว้นสุวรรณภูมิเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

¹ กรมศิลปากร. (2512). *ประชุมพงศาวดาร ภาค 66*. หน้า 40 – 41.

² กรมศิลปากร. (2507). *คำให้การของชาวกรุงเก่า*. หน้า 46 – 57.

แผนที่ : การอพยพของพระเจ้าอยู่หัวจากเวียงเหล็กไปหนองโสน

ស្តីប្បវត្តិ

५८

แม่น้ำ, แหล่งน้ำ

কিনয়

ทพญ

มท.มอ.ร.บ.น.ล.

แหล่งที่มา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ หน้า 1

0 1 ၂ မ.

สำรวจโดย นางสาวพพรพรรณ โปร่งจิตร์
ตรวจสอบโดย ผศ. พลัฏฐ์พลึง คงชนะ
ผศ. กวี วรรณิน

3.2 การสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

กรุงศรีอยุธยาได้สถาปนาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 1893 โดยพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งหลักฐานได้กล่าวไว้สอดคล้องกัน ได้แก่

...ศักราช 712 ขาลศก (พ.ศ. 1893) วันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ เพลารุ่งแล้ว 3 นาฬิกา 9 บาท แรกสถาปนากรุง พระนครศรีอยุธยา...¹

...ศุภมัสดุ ศักราช 712 ปีขาลโทศก (พ.ศ. 1893) วันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ เวลา 3 นาฬิกา 9 บาท สถาปนากรุงศรีอยุธยา ซีพื่อพราหมณ์ ให้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบตร ได้สังข์ทักษิณาวรรตได้ต้นหมันใบหนึ่ง แล้วสร้างพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง และพระเจ้าอู่ทองเข้ามาสวราชสมบัติ ซีพื่อพราหมณ์ถวายพระนามชื่อ สมเด็จพระรามธิบดีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา...²

...ศุภมัสดุ ศักราช 712 ปีขาลโทศก วันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ เพลา 3 นาฬิกา 9 บาท สถาปนากรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ซีพื่อพราหมณ์ให้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบตร ได้สังข์ทักษิณาวรรตได้ต้นหมันขอนหนึ่ง และสร้างพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง แล้วพระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาครองราชสมบัติ ซีพื่อพราหมณ์ถวายพระนามว่าสมเด็จพระรามธิบดีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานี...³

ซึ่งสรุปได้ว่า สมเด็จพระรามธิบดี (พระเจ้าอู่ทอง) ทำพิธีสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อ วันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ พ.ศ. 1893 โดยสถานที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาอยู่บริเวณหนองโสนหรือบึงพระราม

การสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนี้ มีสาเหตุสืบเนื่องจากการอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทอง มายังบริเวณหนองโสน เพราะเกิดโรคระบาด (โรคห่า) บริเวณเมืองเดิมของพระเจ้าอู่ทอง พระองค์จึงเลือกบริเวณหนองโสนนี้เป็นที่ตั้งบ้านเมืองใหม่ ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้มีความเหมาะสมต่อการสร้างบ้านแปงเมือง ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณนี้ตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่เหมาะสม กล่าวคือ เป็นพื้นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์ ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากทะเลสามารถทำการค้าได้ และยังตั้งอยู่ในชัยภูมิที่ดีสามารถที่จะป้องกันข้าศึกศัตรูได้ เพราะเมืองนี้มีแม่น้ำล้อมรอบ ซึ่งต่อมากรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจทางการปกครองกลายเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ มีกษัตริย์ปกครองสืบเนื่องกันถึง 33 พระองค์ ซึ่งตลอดระยะเวลาของการดำรงความเป็นอาณาจักรนั้นก็ยังคงปรากฏเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายอยู่ ดังนี้

¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า 1.

² กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ ภาคที่ 64. หน้า 1 – 2.

³ กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส. หน้า 33

4. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยกรุงศรีอยุธยา

การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยกรุงศรีอยุธยา สามารถแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ถึง สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยในช่วงนี้เป็นระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเพิ่งจะก่อตั้งเป็นอาณาจักรได้ไม่นาน ดังนั้นนโยบายในการปกครอง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างอาณาจักรให้เป็นศูนย์กลาง . โดยการขยายอำนาจการปกครองออกไปทางเหนือและทางตะวันออก จึงทำให้ในระยะเวลาที่ปรากฏการอพยพเคลื่อนย้ายจากบริเวณหัวเมืองทางเหนือและอาณาจักรกัมพูชามากกรุงศรีอยุธยา ได้แก่

4.1 การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. 1893 - 1912

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893 รายละเอียดดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น และได้ปรากฏความในพงศาวดารที่คล้ายคลึงกันว่า เมื่อแรกสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น มีเมืองขึ้น 16 เมือง คือ มะละกา ชวา ตะนาวศรี นครศรีธรรมราช ทวาย เมะตะมะ เมะลาลัง สงขลา จันทบูรณ พินธุโลก สุโขทัย พิชัย สวรรคโลก พิจิตร กำแพงเพชร นครสวรรค์¹ ดังนั้นในช่วงแรกของการสถาปนาอาณาจักรอยุธยา อาณาเขตที่รวมเป็นอาณาจักรอยุธยาจำกัดเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งสองฟากฝั่ง นอกจากเมืองอยุธยาซึ่งเป็นราชธานีแล้วยังมีเมืองสำคัญอีก 2 เมือง คือ ละโว้ อันเป็นเมืองที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ทรงส่งพระราเมศวร (พระราชโอรส) ไปปกครอง และเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งพระเชษฐา (ของพระมหาลี) คือ ขุนหลวงพ่องั่ว ปกครองอยู่²

เมื่อพิจารณาถึงพัฒนาการของสังคมในลุ่มน้ำเจ้าพระยา อาจกล่าวได้ว่าอาณาจักรอยุธยาตั้งอยู่บนดินแดนที่มีความเจริญทางด้านวัฒนธรรม และมีพัฒนาการทางการเมืองการปกครองที่ยาวนานและมั่นคงแน่นหนาพอสมควร จึงทำให้ภายหลังการสถาปนาอาณาจักรอยุธยาได้ไม่นาน อยุธยา ก็สามารถขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง³

¹ แต่เมื่อพิจารณาจากเอกสารแล้วพบว่า เมืองมะละกา ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1943 ส่วนเมืองสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เพิ่งจะผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา ได้ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

² มานพ ถาวรวัฒนสุกุล. (2536). ขุนนางอยุธยา. หน้า 63.

³ เล่มเดิม. หน้า 60 -61.

การขยายอำนาจทางการเมือง อาณาจักรอยุธยาได้มีการแผ่อิทธิพลขึ้นไปทางเหนือและ ตะวันออก โดยทางเหนือต้องการขยายอำนาจไปถึงสุโขทัย ทางตะวันออกต้องการขยายอำนาจไป สู่นครวัดหรืออาณาจักรกัมพูชา การขยายอำนาจของอาณาจักรอยุธยานี้ ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชามายังกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

4.1.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชา (พ.ศ. 1893)

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาไว้ว่า “แล้วให้ขึ้นไปเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระราเมศวร ลงมาแต่เมืองลพบุรี ทรงพระกรุณาตรัสว่าขอมแปรพักตร์ จะให้ออกไปกระทำปราบปรามเสีย พระราเมศวรได้ฤกษ์ยกพลห้าพัน ไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดีเพลาพลค่ำ พระยาอุปราช ราชบุตรพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีทูลว่า ทัพซึ่งยกมานั้นเลื่อยล้าอยู่ ยังมีได้พร้อมมูล พระยาอุปราชก็ออกโจมตี ทัพหน้ายังมีทันตั้งค่ายก็แตกฉานมาปะทะทัพหลวงเสียพระศรีสวัสดิ์แก่ชาวกัมพูชาธิบดี มีข่าวเข้ามาถึงพระนคร มีพระราชโองการให้ขุนตำรวจออกไปอัญเชิญสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าผู้เป็น พระเชษฐา ซึ่งอยู่เมืองสุพรรณบุรี ครั้นเสด็จเข้ามาถึงพระนครแล้ว พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าอัญเชิญท่านออกไปช่วย หลานท่าน สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าจึงยกทัพรีบออกไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดี ก็รับเอาชัยชนะได้ ให้กวาดครัว ชาวกัมพูชาธิบดีเข้ามาพระนครเป็นอันมาก...”¹

ซึ่งสาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ คือการที่กรุงศรีอยุธยายกทัพไปตีกัมพูชา เนื่องจาก “ขอมแปรพักตร์” โดยนายมานิต วัลลิโกดม ให้ความเห็นไว้ว่า “ถึงแม้ประเทศกัมพูชา อันมีพระนครหลวงเป็นราชธานีก็คงจะตกอยู่ในความปกครอง (ของอาณาจักรอยุธยา) ระยะเวลาหนึ่ง ระยะใดในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 เพราะตอนปลายพุทธศตวรรษนั้น เมื่ออาณาจักรอยุธยา เปลี่ยนผู้สืบสันตติวงศ์ใหม่เป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จึงเกิดขอมแปรพักตร์ขึ้น ถึงกับต้องกรีธา ทัพไปทำการปราบปราม”²

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 1 .
หน้า 170 -171

² มานิต วัลลิโกดม. (2502). นำเที่ยวพิมาย. หน้า 19.

แต่เมื่อพิจารณาจากพงศาวดารลาว¹ สาเหตุของเรื่อง “ขอมแปรพักตร์” พบว่ามีเหตุผลต่างออกไป คือ การเมืองระหว่างประเทศระยนั้น ชนวนสงครามระหว่างอยุธยา – กัมพูชา เห็นจะเป็นศึกล้านช้างซึ่งกัมพูชาให้ความช่วยเหลือท้าวฟ้าจุ่มนี้เอง เมื่อกัมพูชาอุดหนุนท้าวฟ้าจุ่ม ทางกรุงศรีอยุธยาจึงตั้งใจประกาศสงครามกับกัมพูชา² แต่ได้มีการพิสูจน์อย่างชัดเจนว่า เอกสารประวัติศาสตร์ลาว แม้ที่เกี่ยวข้องกับสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ก็คลาดเคลื่อนมาก ดังนั้นเรื่องของท้าวฟ้าจุ่ม ซึ่งมีรายละเอียดที่ยืมมาจากนิทานพื้นบ้าน และไม่มีหลักฐานภายนอกยืนยันว่าเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์³

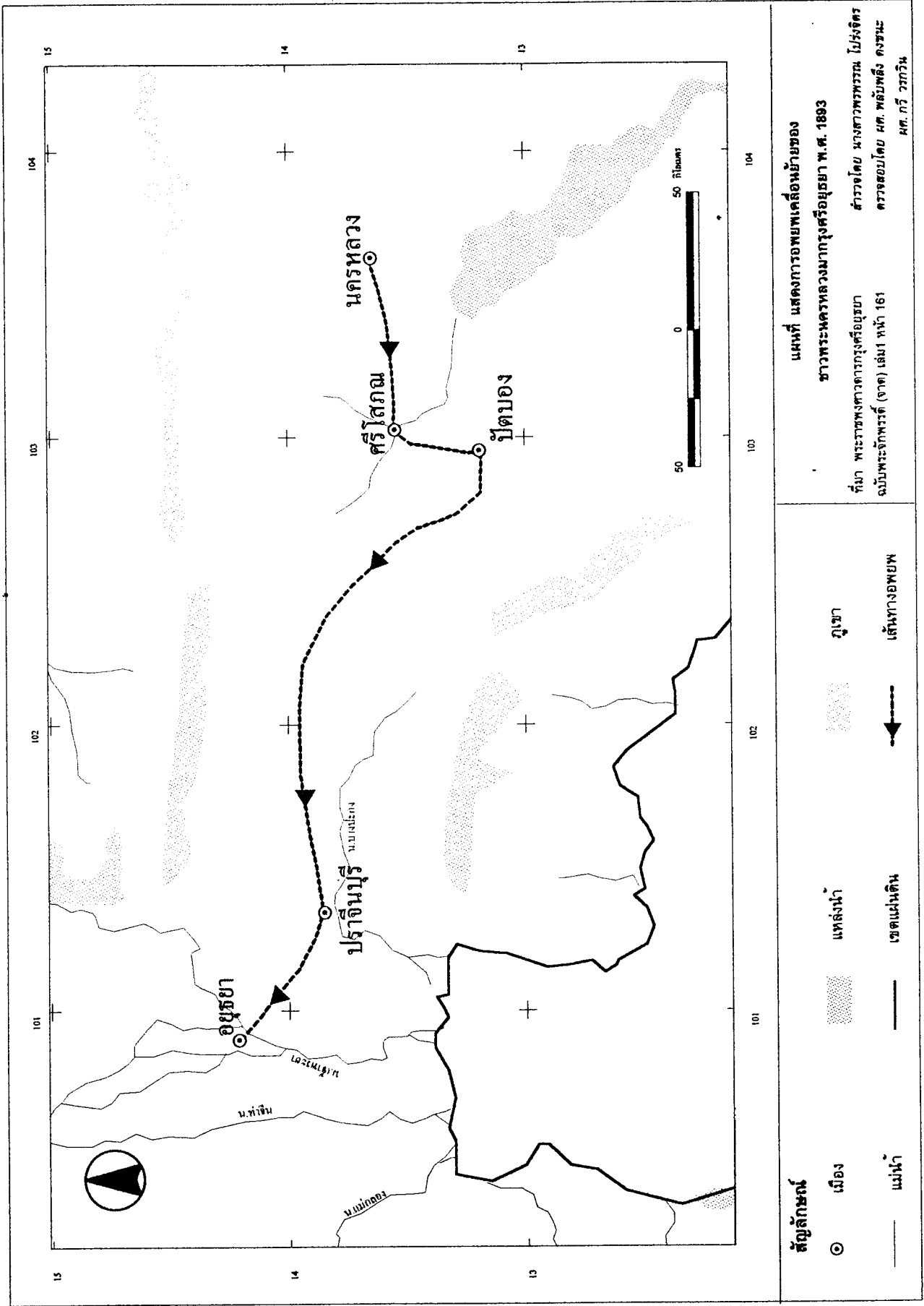
การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาในครั้งนี้เป็นการอพยพเนื่องจากการทำสงครามระหว่างอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งเป็นการทำสงครามครั้งแรกระหว่างทั้งสองอาณาจักร การอพยพของชาวกัมพูชาเป็นการกวาดต้อนผู้คนในฐานะเชลยศึกมายังกรุงศรีอยุธยา โดยการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ พงศาวดารได้ระบุว่าชาวกัมพูชาที่กวาดต้อนเข้ามานั้นได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณพระนคร แต่มีจำนวนที่แน่ชัดเท่าใดนั้นไม่ปรากฏ เพียงแต่กล่าวไว้ว่า “ให้กวาดเอาครัวชาวกรุงกัมพูชาธิบดีเข้าพระนครเป็นอันมาก” ซึ่ง วินัย พงศ์ศรีเพียร ได้วิเคราะห์ถึงเหตุการณ์นี้ว่า มีการปรับเค้าเรื่องที่ว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ทรงไปตีกัมพูชาเสียใหม่ เพื่อให้ได้เหตุผลรองรับการโค่นล้มสมเด็จพระรามาเมศวร โดยภาพลักษณ์ที่สร้างขึ้นนี้ทำให้สมเด็จพระรามาเมศวรดูเหมือนคนไร้สมรรถภาพที่สมควรถูกถอดออกจากราชบัลลังก์⁴

¹ พงศาวดารลาวบันทึกว่า กษัตริย์ล้านช้างทรงพระนามว่า พญาสุวรรณคำผง (พ.ศ. 1859 – 1896) มีโอรสองค์หนึ่งชื่อท้าวผีฟ้า ท้าวผีฟ้ามีโอรส 6 องค์ องค์แรกชื่อ ท้าวฟ้าจุ่ม ไพรทนายว่าเป็นเด็กกาลิบ้านกาลิเมือง เพราะเมื่อเกิดมีฟันเต็มปาก พญาสุวรรณคำผงจึงให้ลอยแพทิ้งปล่อยออกไปให้พ้นอาณาจักรล้านช้าง เมื่อ พ.ศ. 1859 นั้นเอง แพท้าวผีฟ้ากับลูกน้องมาจนถึงแก่งหลี่ผีสุดแดนล้านช้าง สองพ่อลูกก็เดินทางเข้าสู่กรุงอินทปัตต์ ได้ไปพึ่งอาจารย์พระปาสันมหาเถระจนท้าวฟ้าจุ่มอายุได้ 16 ปี พระปาสันมหาเถระจึงนำเข้าถวายตัวต่อ กษัตริย์นครเมื่อ พ.ศ. 1865 ท้าวฟ้าจุ่มได้รับราชการในราชสำนักขอม จนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดินมาก ถึงกับทรงยกพระราชธิดาพระนามว่า พระนางยอดแก้ว เป็นมเหสี แต่ขณะที่ท้าวฟ้าจุ่มรับราชการในราชสำนักขอมนั้น เป็นกาลเวลาที่ราชอาณาจักรขอมกำลังจะเริ่มเสื่อมอำนาจลง เพราะขอมทางลุ่มน้ำเจ้าพระยากำลังถูกรุกไล่จากชนชาติไทยทางกรุงศรีอยุธยา กษัตริย์ขอมหวังป้องกันกรุงอินทปัตต์ให้พ้นจากการรุกรานต่อไป จึงให้ท้าวฟ้าจุ่มราชบุตรเขยไปยึดครองกรุงล้านช้าง (หลวงพระบาง) เพื่อไว้เป็นกำลังป้องกันไทยศรีอยุธยาต่อไป อ้างอิงจาก บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2503). ราชอาณาจักรลาว. หน้า 334 – 335

² จิตร ภูมิศักดิ์. (2526). สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา. หน้า 277.

³ วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2539). ความมียกย่องของประวัติศาสตร์. หน้า 84.

⁴ เล่มเดิม. หน้า 20.

4.2 การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 พ.ศ. 1913 – 1931

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พ่องั่ว) ทรงเป็นพระเชษฐา (ของพระมเหสี) สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ครองราชสมบัติอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรี พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า “โปรดให้ขุนหลวงพะงั่วเป็นพระบรมราชาธิราชเจ้า ไปครองราชสมบัติ ณ เมืองสุพรรณบุรี”¹ และปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพิศดาร กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อขอมแปรพักตร์ “สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มีพระราชโองการให้ขุนตำรวจออกไปอัญเชิญสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าผู้เป็นพระเชษฐาอยู่ ณ เมืองสุพรรณบุรี”² ต่อมาเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) สวรรคต เกิดการแย่งชิงราชสมบัติกันระหว่างพระราเมศวรโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) กับ ขุนหลวงพ่องั่ว ซึ่งพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่า “ครั้นถึงศักราช 732 จอศก (พ.ศ. 1913) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จมาแต่เมืองสุพรรณบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติ พระนครศรีอยุธยา แลท่านจึงให้สมเด็จพระราเมศวรเจ้าเสด็จไปเสวยราชสมบัติเมืองลพบุรี”³

เมื่อพิจารณาสภาพการเมืองในสมัยอยุธยาตอนต้นนี้ พบว่า การเมืองภายในเป็นการต่อสู้ระหว่างกษัตริย์ 2 ราชวงศ์ คือราชวงศ์อู่ทองและราชวงศ์สุพรรณบุรี⁴ พระมหากษัตริย์ทางฝ่ายสุพรรณบุรี ทรงตั้งพระทัยที่จะผนวกบ้านเมืองทางฝ่ายอยุธยาเข้ามาไว้ในอำนาจ โดยการเปลี่ยนเมืองสำคัญมาครอง ณ พระนครศรีอยุธยาแทน เพราะพระนครศรีอยุธยามีความได้เปรียบเหนือบรรดาเมืองอื่น ๆ โดยเฉพาะเมืองสุพรรณบุรี คือ เป็นแหล่งที่เป็นเมืองท่าที่สามารถติดต่อกับต่างประเทศทางทะเลและบรรดาหัวเมืองภายในได้สะดวก⁵ โดยละโว้-อโยธยา มีความเจริญในด้านที่เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม ลัทธิศาสนาและวิชาการต่าง ๆ ส่วนสุพรรณภูมิ เป็นศูนย์กลางของกำลังคน

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 1.

หน้า 171.

² พระราชพงศาวดารพิศดาร. หน้า 1

³ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า 2

⁴ กรุงศรีอยุธยาเริ่มฐานะเป็นอาณาจักรสำคัญด้วยการรวมตัวของกลุ่มเมืองสองกลุ่มคือสุพรรณภูมิกับละโว้-อโยธยา โดยมีการอภิเษกสมรสระหว่างสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) กับพระราชธิดาของกษัตริย์แห่งเมืองสุพรรณภูมิ (ราชวงศ์สุพรรณภูมิ)...จาก “กรุงศรีอยุธยา : ราชธานีแห่งแรกของเมืองไทย,” (2528). ใน ศิลปวัฒนธรรม. หน้า 58 - 68. พระเจ้าอู่ทองประสบความสำเร็จในการอ้างพระราชอำนาจเหนือแคว้นสุพรรณภูมิ จึงเท่ากับว่าพระองค์ได้เป็นกษัตริย์ของอาณาจักรที่ประกอบด้วยแคว้นละโว้-อโยธยาและสุพรรณภูมิ อ้างอิงจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2507). ศรีรวมเทพนคร รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น.

หน้า 9 – 10

⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). นครหลวงของไทย. หน้า 177 – 178.

4.2.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพิษณุโลก พ.ศ. 1918

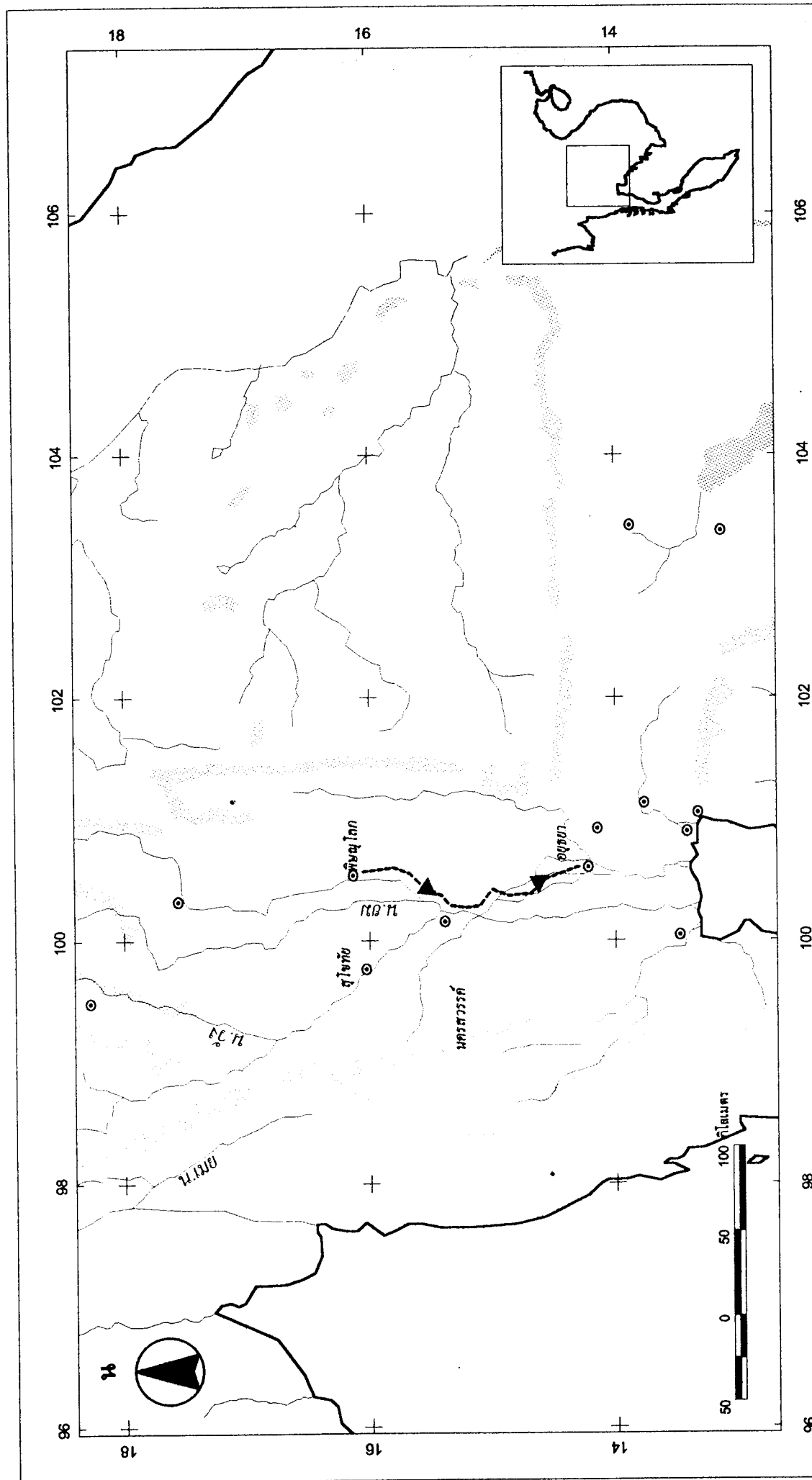
เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พองั่ว) ทรงขึ้นครองราชย์แล้วก็ได้ดำเนินนโยบายในการขยายอำนาจทางการเมืองเพื่อให้อาณาจักรอยุธยาเป็นศูนย์กลาง ปรากฏในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า “ศักราช 737 ปีเถาะสัปตศก (พ.ศ. 1918) เสด็จไปเอาเมืองพิษณุโลก และได้ตัวขุนสามแก้วเจ้าเมืองกวาดครัวอพยพมาครั้งนี้นัก”¹ การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพิษณุโลกนี้ เป็นผลเนื่องจากการทำสงครามขยายอาณาเขตของอยุธยาขึ้นไปทางเหนือโดยต้องการที่จะขยายอำนาจไปจนถึงสุโขทัย² ซึ่งการอพยพเคลื่อนย้ายครั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีจำนวนเท่าใดและเมื่ออพยพมาแล้วได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใด แต่การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้น่าจะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้อาณาจักรสุโขทัยต้องยอมอ่อนน้อมต่ออาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ. 1921 ทั้งนี้เพราะเมื่อมีการกวาดต้อนผู้คนจากทางเมืองเหนือลงมาทำให้สุโขทัยขาดกำลังพลในการเตรียมการรบการป้องกันดินแดนและขาดกำลังพลในการรบ เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชยกพลขึ้นไปตีสุโขทัยและได้ชัยชนะซึ่งปรากฏในพงศาวดารกล่าวว่า “ศักราช 740 มะเมียศก (พ.ศ. 1921) เสด็จไปเมืองชากังราว ครั้นนั้นมหาธรรมราชารบทัพพลวงเป็นสามารถแลเห็นว่าจะต่อด้วยทัพพลวงมิได้ จึงมหาธรรมราชาออกถวายบังคม”³ การที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาออกมาถวายบังคมยอมอ่อนน้อมต่ออาณาจักรอยุธยาทำให้อาณาจักรสุโขทัยตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรอยุธยานับตั้งแต่นั้นต่อมาสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ได้แผ่ขยายอำนาจขึ้นไปทางล้านนา ดังปรากฏว่า “ศักราช 748 ขาลศก (พ.ศ. 1929) เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่แลให้เข้าปล้นเมืองนครลำปางมิได้ จึงแต่งหนังสือให้เข้าไปหมิ่นนครเจ้าเมืองลำปาง ๆ นั้นจึงออกมาถวายบังคมแลทัพพลวงเสด็จกลับคืน”⁴

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 1. หน้า 175.

² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ หน้า 95.

³ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ หน้า 3.

⁴ แหล่งเดิม.

နိဗ္ဗာန်ဂမ္ဘဝံ

◎ **ເມືອງ**

แม่ย่า

แหล่งน้ำ

เขตแผ่นดิน, พรหมแดน

រដ្ឋ

เส้นทางอพยพ

แผนที่: การอพยพของชาวพิชฌุโลกมากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1918

ที่มา : พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระวาทิตถกเสนา เล่ม 1 ตอน 1 หน้า 175

สำรวจโดย นางสาวพรพรรณ ไชยงจิตร
ตรวจสอบโดย ผศ. พงษ์พงษ์ คงสม
ผศ. กวี วาแก้ว

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ.1918 นั้นทำให้อาณาจักรสุโขทัยอ่อนแอลงและตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรอยุธยาในที่สุด โดยเมื่ออาณาจักรอยุธยาครอบครองสุโขทัยได้แล้วก็สามารถแผ่ขยายอำนาจไปทางหัวเมืองเหนือได้โดยง่ายทำให้อาณาจักรล้านนาถูกรุกรานจากอาณาจักรอยุธยาในเวลาต่อมา

4.3 การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระรามาธิบดี (ครั้งที่2) พ.ศ. 1931-1938

สมเด็จพระรามาธิบดี ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สมเด็จพระรามาธิบดีทรงเป็นกษัตริย์อยุธยาสองครั้ง โดยครั้งแรก พ.ศ.1912-1913 เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สวรรคต ราชสมบัติตกเป็นของสมเด็จพระรามาธิบดี แต่สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พ่อจ๋ว) ยกกองทัพมาจากสุพรรณบุรีเพื่อชิงราชสมบัติ สมเด็จพระรามาธิบดี จึงถวายราชสมบัติให้กับสมเด็จพระบรมราชาธิราช และทรงเป็นกษัตริย์ครั้งที่ 2 พ.ศ.1931-1938 โดยเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 สวรรคต พระเจ้าทองหล่อ โอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ก็ทรงขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติได้เพียง 7 วัน สมเด็จพระรามาธิบดีก็ยกทัพมาจากลพบุรีแล้วสำเร็จโทษพระเจ้าทองหล่อ ดังปรากฏในพงศาวดารกล่าวว่า “ศักราชได้ 750 มะโรงศ(พ.ศ.1931) เสด็จไปเอาเมืองซากังราวเล่า ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าทรงประชวรหนัก แลเสด็จกลับคืน ครั้นถึงกลางทางสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าณฤพาน แลจึงเจ้าทองหล่อพระราชกุมารท่านได้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยาได้ 7 วัน จึงสมเด็จพระรามาธิบดียกพลมาแต่เมืองลพบุรีขึ้นเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา แลท่านจึงให้พิฆาตเจ้าทองหล่อเสีย”¹ เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีทรงขึ้นครองราชสมบัติก็ทรงดำเนินนโยบายในการขยายอาณาเขต ได้ทำการขยายอาณาเขตไปทางเหนือโดยได้ยกพลไปตีเมืองเชียงใหม่

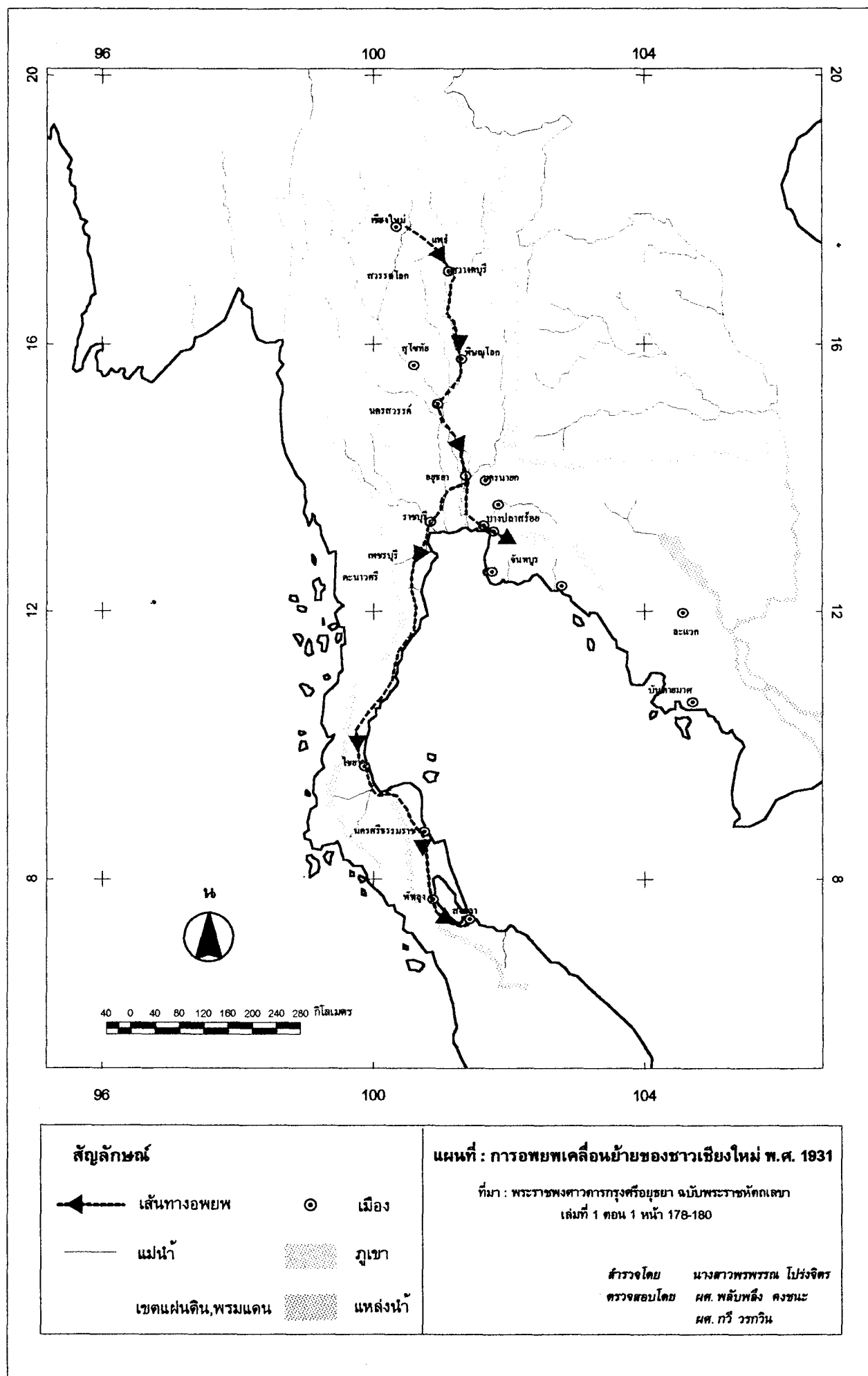
¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์.

4.3.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเชียงใหม่ พ.ศ. 1931

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเชียงใหม่ มีสาเหตุเนื่องจากการทำสงครามขยายอาณาเขตของอาณาจักรอยุธยา ซึ่งเป็นการดำเนินนโยบายเช่นเดียวกับสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 โดยได้อพยพเคลื่อนย้ายชาวเมืองเชียงใหม่ ไปยังเมืองพทลุง เมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองจันทบูร การอพยพเคลื่อนย้ายที่ปรากฏในครั้งนี้ ทำให้เมืองเชียงใหม่อ่อนแอ เนื่องจากมีการกวาดต้อนผู้คนออกจากอาณาจักร สำหรับอาณาจักรอยุธยาแล้วการทำเช่นนี้เปรียบเสมือนเป็นการตัดทอนกำลังของข้าศึก กล่าวคือเมื่อมีการกวาดต้อนผู้คนให้ไปอยู่ในดินแดนที่ห่างไกลออกไปจากถิ่นฐานเดิม ทำให้การรวมกำลังในการที่จะกลับมาต่อสู้กับอาณาจักรอยุธยานั้นเป็นไปได้โดยยาก และทำให้อาณาจักรอยุธยาสามารถที่จะควบคุมคนภายใต้การปกครองได้สะดวกขึ้น

... พระราเมศวรให้เทียบพลยกขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ตั้งค่ายหลวงใกล้คูเมือง 150 เส้น ให้นายทัพนายกองตั้งค่ายล้อม และแต่งการปล้นเอาจงได้ ฝ่ายเจ้าหน้าที่ยิงปืนใหญ่ออกมาทำแวงพังกว้างประมาณ 5 วา พระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นยืนถือพิชัยอยู่บนเชิงเทินให้ทหารเอาหนังสือแขวนลูกธนูยิงลงมาในหนังสือนั้นว่า ขอพระราชทานให้ถึง 7 วัน จะนำเครื่องพระราชบรรณาการออกไปจำเริญพระราชไมตรี พระเจ้าอยู่หัวจึงปรึกษาต๋มมุขมนตรีว่า พระเจ้าเชียงใหม่ ให้หนังสือออกมาดังนี้ ควรจะให้จดหรือประการใด มุขมนตรีนายทัพนายกองปรึกษากันว่า เกลือกพระเจ้าเชียงใหม่จะเตรียมการมิทัน จึงคิดเป็นกลอุบาย มาขอพระราชทานให้ปล้นเอาเมืองจงได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า เป็นกษัตริย์ชาติดียิ่งวดี เขาไม่รบแล้วเราจะให้รบนั้นดูมิบังควรถึงมาตรว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะมีได้คงอยู่ในสัตยานุสติย์ก็ดี ไซ้ว่าจะพันทมือทหารเรานั้นเมื่อไร ฝ่ายในเมืองเชียงใหม่บัดนี้แต่บังทีกำแพงทะลายนั่นให้ก่อขึ้น ครั้นเจ็ดวันแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่มิได้เอาเครื่องจำเริญพระราชไมตรีออกมา นายทัพนายกองข้าทหารร้องทุกข์ราษฎรว่าข้าวในกองทัพทะนาละสิบสิ่งหาที่ซื้อมิได้ จะขอพระราชทานเร่งปล้น พระเจ้าอยู่หัวบัญชาการตามนายทัพนายกอง ทรงพระกรุณาสั่งให้เลิกกองทัพเสียด้านหนึ่ง ให้เร่งปล้น วันจันทร์ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 4 เพลาสามทุ่มสองบาทเดือนตก เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่น้อยระดมทั้ง 3 ด้าน เอากะไดหกพาดปืนกำแพงขึ้นไป พระเจ้าเชียงใหม่ด้านทานมิได้ เทครัวหนีออก เปลา 11 ทุ่มทหารเข้าเมืองได้ ได้แต่นักสร้างบุตร พระเจ้าเชียงใหม่องค์หนึ่งมาถวายพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวตรัสต่อนักสร้างว่า พระเจ้าเชียงใหม่บิดาท่านหาสัตยานุสติย์มิได้ เราคิดว่าจะออกมาหาเราโดยสติย์ เราจะให้คงราชสมบัติ ตรัสดังนั้นแล้วก็ให้นักสร้างถวายสัตยานุสติย์ พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แบ่งไพร่พลเมืองไว้พอสมควร เหลือนั้นให้เทครัวอพยพหญิงชายลงมา ให้นักสร้างลงมาส่งเสด็จถึงเมืองสวางคบุรี ทรงพระกรุณาให้นักสร้างกลับขึ้นไปครองราชสมบัติ ณ เมืองเชียงใหม่ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้ามาเมืองพิษณุโลก นมัสการพระชินราช เปลื้องเครื่องต้นทำสักการบูชาสมโภช 7 วัน เสด็จลงมาพระนคร และลาวซึ่งกวาดต้อนลงมานั้นให้ส่งไปไว้เมืองพทลุง เมืองสงขลา เมืองนคร เมืองจันทบูร¹

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 1.

4.3.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองชลบุรี เมืองจันทบุรี ไปกรุงกัมพูชา พ.ศ. 1931

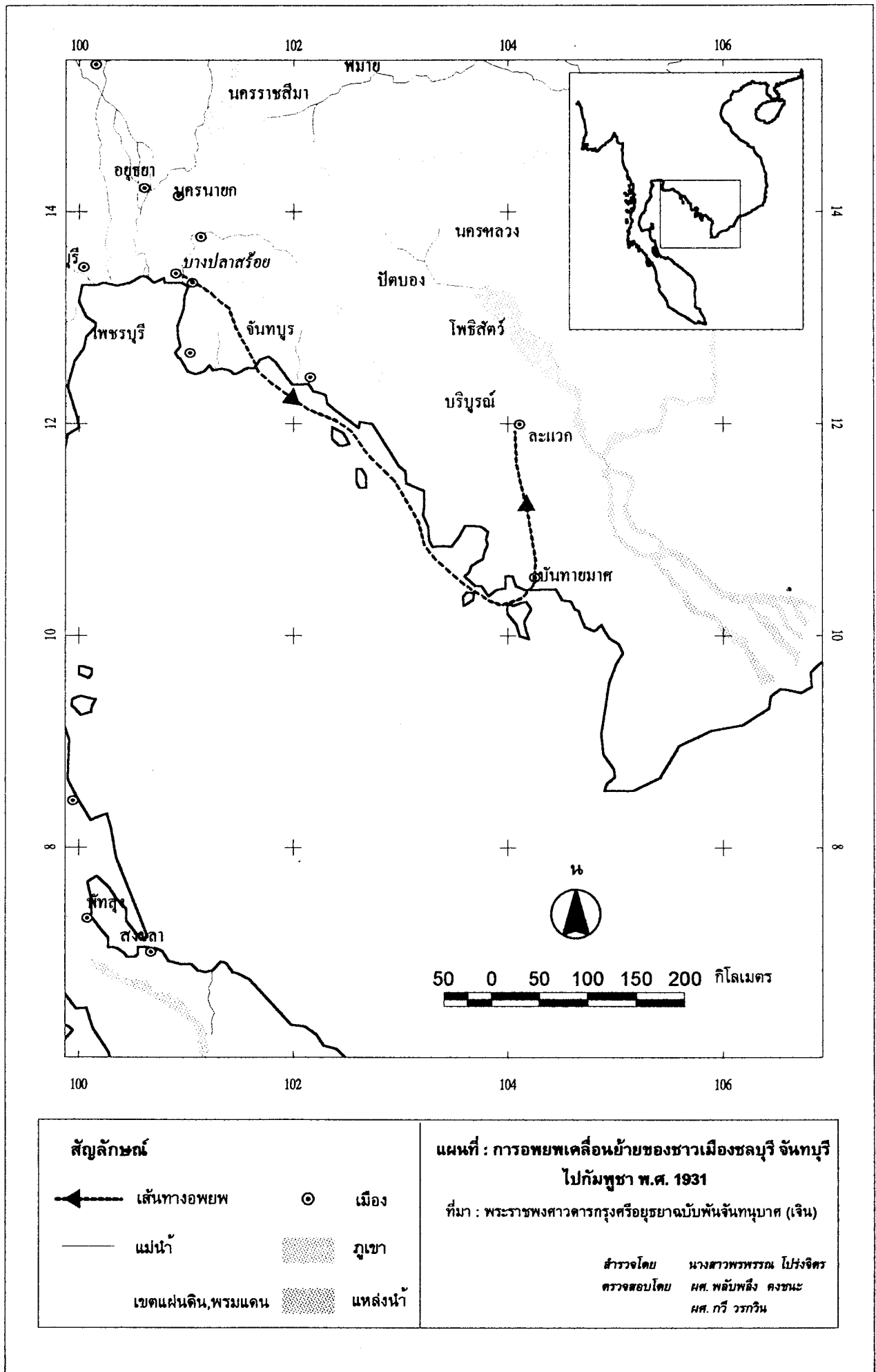
เหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองชลบุรีไปยังกรุงกัมพูชานั้น พงศาวดารได้กล่าวไว้ว่า ขณะนั้นพระยากัมพูชายกเข้ามาถึงเมืองชลบุรี กวาดเอาครัวอพยพหญิงชายในเมืองชลบุรี และเมืองจันทบุรี คนประมาณ 6,000 – 7,000 กลับไปเมืองกัมพูชาธิบดี¹ ต่อมาสมเด็จพระรามาเมศวรได้ยกทัพไปตีกรุงกัมพูชาและสามารถเข้าเมืองได้ ให้พระยาชัยณรงค์อยู่รั้งเมืองกัมพูชาและต่อมาพระยาชัยณรงค์มีหนังสือมากราบบังคมทูล เมื่อมีญวนเข้ามารบถ้ามียาน้อยชาวกัมพูชาก็เต็มใจที่จะรบแต่ถ้ามามากก็รวนเรไปบ้าง สมเด็จพระรามาเมศวรจึงมีหนังสือให้กวาดครัวอพยพเข้ามายังพระนคร² จากเหตุการณ์ในครั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า การอพยพเคลื่อนย้ายอันเนื่องมาจากสาเหตุที่กัมพูชามากกวาดต้อนชาวเมืองชลบุรีและเมืองจันทบุรีไปนั้น มีการอพยพเคลื่อนย้าย 2 ครั้ง คือ การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองชลบุรี และเมืองจันทบุรี ไปยังกรุงกัมพูชาและการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชามายังพระนครศรีอยุธยา โดยการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เป็นการอพยพไปยังนอกอาณาจักรครั้งแรกของชาวไทยในสมัยอยุธยา ซึ่งพงศาวดารได้ระบุตัวเลขไว้ว่ามีจำนวนถึง 6,000 – 7,000 คน ส่วนการอพยพอีกครึ่งหนึ่งนั้นก็คือ การกวาดต้อนชาวกัมพูชามายังพระนคร การอพยพครั้งนี้ไม่ได้กล่าวไว้ว่ามีจำนวนเท่าใด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะต้องมีจำนวนมากกว่า 7,000 คน ทั้งนี้เพราะจะต้องอพยพผู้คนชาวเมืองชลบุรีและเมืองจันทบุรี กลับมายังอาณาจักรอยุธยาด้วย ขณะเดียวกันก็ต้องอพยพชาวกัมพูชามายังอาณาจักรอยุธยาเช่นกัน

สาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เนื่องมาจากการสงคราม โดยสาเหตุของสงครามมักจะเกิดจากความขัดแย้งทางด้านพรมแดนและกำลังคนเป็นส่วนใหญ่ คือกัมพูชามักจะจับคนไทยไป เป็นสงครามของการแย่งชิงผู้คน³ ทั้งนี้เพราะกำลังคนมีความสำคัญอย่างมากต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองเพราะกำลังคนคือที่มาของแรงงานจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิตและกำลังคนเหล่านี้ ก็คือกำลังทหารในการป้องกันการรุกรานจากศัตรู ดังนั้นบ้านเมืองในสมัยโบราณจึงต้องการที่จะควบคุมกำลังคนจำนวนมากเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้กับบ้านเมืองของตน

¹ กรมศิลปากร. (2506). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). หน้า 8.

² กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน.

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ หน้า 95.

4.3.3 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวจาม

ชาวจาม หรือแขกจาม เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณดินแดนเวียดนามใต้ในปัจจุบัน ชาวจามได้อพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อใดไม่ปรากฏชัดเจนในเอกสาร แต่หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีชุมชนชาวจามในกรุงศรีอยุธยา คือ การกล่าวถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ. 1952 ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีราชโอรสโปรดให้จับกุมออกญามหาเสนาบดีตำแหน่งสมุหพระกลาโหมในข้อหากบฏ ออกญาผู้นี้หนีราชภัยโดยข้ามแม่น้ำไปยังฝั่งบริเวณปากคูจามหนีรอดไปได้¹ ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าการที่สมเด็จพระรามาธิบดีสามารถยึดนครธมได้ ทำให้กัมพูชาตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา และมีการกวาดต้อนผู้คนจากนครธมมายังกรุงศรีอยุธยา โดยมีชาวจามรวมอยู่ด้วย และชาวจามเหล่านั้นก็ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณคลองคูจาม (ซึ่งเป็นชื่อที่เรียกกันในปัจจุบัน แต่ในเอกสารประวัติศาสตร์เรียกว่า ปากคูจาม)² ³ ชาวจามซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่กรุงศรีอยุธยานี้ คงจะมีอาชีพเป็นทหารอาสาซึ่งปรากฏหลักฐานในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133 – 2148) เมื่อโปรดให้จามเป็นหนึ่งในกองทหารอาสาต่างชาติ³ ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2201 ได้มีชาวจามเดินทางเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดพระราชทานที่ดินให้เป็นที่ทำกิน⁴ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณใด สันนิษฐานว่าอาจโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณฝั่งคลองคูจาม ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดี

¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์.

หน้า 3 - 4.

² ปากคูจาม หมายถึง ค่ายชาวจามที่มีคูน้ำขุดขึ้น โดยนำคำว่า คู เป็นภาษาไทย แปลว่า ร่องน้ำที่ขุดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องกีดขวาง ป้องกัน หรือเป็นที่เก็บน้ำ และคำว่า ปาก เป็นภาษาเขมร แปลว่า ค่าย มารวมกันเป็น ปากคูจาม ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ปากคูจามอยู่ทางด้านใต้ของเกาะเมืองใกล้กับวัดพุทไธสวรรย์ บริเวณนี้ถือว่าเป็นตลาดใหญ่ 1 ใน 4 ของตลาดรอบพระนคร คือ ตลาดน้ำวนบางกะจะ หน้าวัดพนัญเชิง ตลาดปากคลองคูจามท้ายสุหร่าแขก ตลาดปากคลองคูไม้ร้อง และตลาดปากคลองวัดเดิม

³ กรมศิลปากร. (2515). คำให้การขุนหลวงหาวัด. หน้า 312.

⁴ กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. หน้า 210.

จากการศึกษาเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวจาม ไม่สามารถบอกจำนวนคนหรือครัวเรือนชาวจาม ขนาดที่ดินของชุมชนได้ชัดเจน รวมทั้งวิถีชีวิตและการทำมาหากินที่หมู่บ้านจามได้ชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากการขาดแคลนเอกสาร เมื่อนำปัจจัยที่ตั้งและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ประกอบการวิเคราะห์ อาจพรรณนาได้ว่าชุมชนจามเป็นชุมชนชาวนา ทำการปลูกข้าวบนที่นาซึ่งอยู่บริเวณถัดจากฝั่งคลองไปทางด้านหลังของหมู่บ้าน ทำให้มีข้าวเก็บไว้กินได้ตลอดทั้งปี เมื่อสิ้นสุดการทำนา เมื่อถึงฤดูแล้งผู้ชายจะซ่อมแซมบ้าน ซ่อมแซมเรือ ทำเครื่องมือจับปลา สานกระบุง ตะกร้าไว้ใช้ ผู้หญิงจะทอผ้า วงจรชีวิตวนเวียนอยู่เช่นนี้ สำหรับผลิตผลส่วนเกินในชุมชนจาม มีนำออกขายได้แก่ของใช้ประเภทเครื่องจักสาน เช่น เสื่อ ตะกร้า นำไปขายที่ตลาดปากคลองคูจาม ตลาดบ้านท้ายคุ และตลาดหน้าวัดมหาธาตุ ส่วนผ้าทอจะมีผู้มารับจากชาวจามซึ่งตั้งบ้านเรือน บริเวณวัดแก้วฟ้าและวัดลอดช่องไปขายที่ตลาดป่าเขี้ยว ซึ่งอยู่หลังคุก เงินที่ได้คงจะนำไปซื้อสินค้าจำเป็นอื่น ๆ

สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจามในปลายสมัยอยุธยา สะท้อนให้เห็นว่าหมู่บ้านชาวจามเป็นหมู่บ้านแบบพึ่งตนเอง ชีวิตชาวบ้านได้ถูกผูกมัดกับระบบไพร่ของอยุธยา¹

¹ พลับพลึง กงชนะ. (2542). "พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนจามอยุธยา," ในวารสารประวัติศาสตร์. หน้า 77.

4.4 การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) พ.ศ.1967-1991

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือ เจ้าสามพระยา ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช¹ ในสมัยของพระนเรศวรมหาราชนั้น พระองค์ได้ส่งโอรส 3 องค์ไปครองเมืองต่าง ๆ รอบอาณาจักรอยุธยา คือ เจ้าอ้าย โอรสองค์โตไปครองสุพรรณบุรี เจ้ายี่ โอรสองค์รองไปครองสุพรรณบุรี และเจ้าสามพระยา ได้ครองชัยนาท เมื่อพระนเรศวรมหาราชสวรรคต เจ้าอ้ายและเจ้ายี่ แย่งชิงบัลลังก์โดยยุทธหัตถีตรงบริเวณที่เรียกว่า สะพานป่าถ่าน และสิ้นพระชนม์ทั้งคู่ เจ้าสามพระยาจึงได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระนเรศวร) เป็นกษัตริย์ราชวงศ์สุพรรณภูมิ เป็นราชนัดดาของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 มีนักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เจ้านครอินทร์ ผู้ครองเมืองสุพรรณภูมิ ทรงเป็นทั้งเชื้อสายของกษัตริย์สุโขทัยทางฝ่ายพระราชมารดา และพระองค์เองก็ทรงได้พระราชธิดาของกษัตริย์ทางสุโขทัยเป็นพระชายา อ้างอิงจาก ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). *สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา* ราชอาณาจักรสยาม. หน้า 281 – 282 ก่อนที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะขึ้นครองราชย์ได้เคยเสด็จไปเฝ้าจักรพรรดิจีนด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารราชวงศ์หมิงกล่าวว่า เมื่อปีที่ 10 แห่งราชวงศ์หงหวู่(พ.ศ.1920) “เจ้านครอินทร์มาเข้าเฝ้าตามพระบัญชาของพระราชบิดา พระจักรพรรดิทรงพระโสมนัสจึงรับสั่งให้หาช่างซึ่งเป็นขุนนางฝ่ายพิธีการทูลจัดสิ่งของพระราชทาน และพระราชทาน “ตรากษัตริย์เสียนหลอ” แก่เจ้านครอินทร์ พร้อมทั้งพระราชทานพระภูษาและเงินทอง รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการเดินทางแก่พระองค์ นับแต่นั้นมา อาณาจักรแห่งนี้ได้ปฏิบัติตามพระประสงค์ของราชสำนัก การที่โอรสของกษัตริย์สุพรรณบุรีเสด็จไปประเทศจีนประกอบกรณียกิจทางการทูต จึงมีผลให้ราชสำนักหมิงมีความไว้วางใจ ผู้มีอำนาจปกครองสุพรรณบุรียิ่งกว่าสมเด็จพระรามาธิบดีซึ่งปกครองอยุธยา อ้างอิง ประพจน์ สุจริตินเมธี. (2526). “เอกสารจีนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อยุธยา,” ใน *หลักฐานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยอยุธยา*. หน้า 9. เมื่อสิ้นรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีแล้วสมเด็จพระบรมราชาธิราชพระราชโอรสขึ้นเสวยราชย์สืบต่อมาอีกเวลาหนึ่ง ในที่สุดก็เกิดความขัดแย้งกับเสนาบดีผู้ใหญ่ คือเจ้าพระยามหาเสนา ปฏิบัติราชการกิจต้องหาว่าเป็นขบถได้หนีออกจากกรุงศรีอยุธยา ไปเชิญพระนเรศวร เจ้านครอินทร์ เจ้าผู้ครอง เมืองสุพรรณบุรี มายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชถูกถอดออกจากราชสมบัติ และให้ไปครองอยู่เมืองปากน้ำคูกาม เหตุการณ์นี้ทำให้ราชวงศ์อู่ทองของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ซึ่งเป็นกษัตริย์ทางฝ่ายอยุธยาหรือละโว้มาแต่เดิมได้สิ้นสุดลง ในขณะเดียวกัน การขึ้นครองราชย์สมบัติ ณ พระนครศรีอยุธยาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กษัตริย์จากแคว้นสุพรรณภูมิก็เท่ากับเป็นการรวมแคว้นสุพรรณภูมิ และอยุธยา เข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแท้จริง อ้างอิงจาก ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). *สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา* ราชอาณาจักรสยาม. หน้า 282.

ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 เหตุการณ์ที่สำคัญในรัชกาลนี้คือ การส่งทัพไปโจมตี นครธมของกัมพูชา ใน พ.ศ. 1974 และการส่งพระรามเมศวรพระโอรส ซึ่งดำรงตำแหน่งอุปราชไป ครองพิษณุโลก ใน พ.ศ. 1981 การที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 สามารถส่งพระโอรสไปปกครองได้นั้น เพราะอํานาจสิทธิธรรมจากการที่พระมารดาของพระโอรส เป็นเจ้าหญิงสุโขทัย ทั้งนี้สืบเนื่องจาก เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มีเรื่องราวว่า ทางเมืองสุโขทัย เมื่อสิ้นแผ่นดิน พระมหาธรรมราชาที่ 3 พี่น้องเกิดทะเลาะกัน คนหนึ่งคือ พระยาบาล อีกคนหนึ่งก็คือ พระยาราม เกิดแก่งแย่งว่าใครจะได้เป็นผู้ครองบ้านเมือง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงยกทัพขึ้นไปถึงนครสวรรค์ แล้วไกล่เกลี่ยปัญหาทางเมืองสุโขทัย โดยให้พระยาบาล ครองสุโขทัย และพระยาราม ครองศรีสัชนาลัย¹ ซึ่งการไกล่เกลี่ยในครั้งนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงขอเจ้าหญิงสุโขทัยให้กับเจ้าสามพระยา พระโอรสของพระองค์ ดังนั้นเมื่อมาถึงรัชกาลของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 การที่ทรงส่งพระโอรสไปปกครองพิษณุโลก เป็นผลให้อํานาจของอาณาจักรสุโขทัยสิ้นสุดลงและเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายที่สำคัญในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 อีกเหตุการณ์หนึ่งคือ การส่งทัพไปตีนครธม ซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนี้ ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวนครธมมายังอาณาจักรอยุธยา และทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถขยายอำนาจครอบคลุมอาณาจักรกัมพูชา

4.4.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวนครธม พ.ศ. 1974

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่าศักราช 793 ฤกษ์ศก (พ.ศ. 1974) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอาเมือง(นครหลวงได้) แลท่านจึงให้พระราชกุมารท่านพระนเรศวรมหาราชเจ้าเสวยราชสมบัติ ณ เมืองนครหลวงนั้น ครั้นนั้นท่านจึงให้พระญาแก้ว พระญาไทย และรูปภาพทั้งปวง มายังพระนครศรีอยุธยา²

สาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวนครธมมายังพระนครศรีอยุธยานี้เนื่องจากการทำสงครามเพื่อขยายอำนาจของอาณาจักรอยุธยาไปยังกัมพูชา การทำสงครามในครั้งนี้กรุงศรีอยุธยาสามารถยึดนครหลวงได้อย่างเด็ดขาด กัมพูชาต้องสูญเสียอำนาจลงโดยสมเด็จพระบรมราชาธิราชโปรดให้พระราชโอรสเป็นกษัตริย์ปกครองกัมพูชาและโปรดให้นำทรัพย์สินสมบัติจากเมืองพระนครมายังพระนครศรีอยุธยาเป็นอันมาก เช่น รูปหล่อสำริดของเทวรูปยักษ์ ช้างเอราวัณและสิงห์ที่เป็นศิลปกรรมโบราณสมัยเมืองพระนครมาถวายเป็นสิ่งสักการะแด่พระบรมราชา ณ วัดมหาธาตุกลางพระนครศรีอยุธยา³

¹ ขจร สุขพานิช. (2521). *คำบรรยายประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600 – 2310*. หน้า 88 – 89.

² กรมศิลปากร. (2504). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* หน้า 5.

³ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). *สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา* ราชอาณาจักรสยาม. หน้า 88 – 89.

การที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ทรงยกเลิกราชวงศ์และนำเครื่องราชูปโภคอันเป็นสัญลักษณ์แห่งกษัตริย์ภาพของกัมพูชากลับมายังพระนครศรีอยุธยา จึงเท่ากับว่ากรุงยโสธรนครหลวงและภาคตะวันตกของกัมพูชาได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา¹ ซึ่งการกวาดต้อนชาวกัมพูชามายังพระนครศรีอยุธยา ทำให้อิทธิพลของขอมในด้านการปกครอง ประเพณี ตลอดจนศิลปประเพณีปรากฏชัดในอยุธยา² เช่น พระราชพิธีต่างๆสำหรับพระนคร ได้แก่ พิธีในส่วนขององค์พระมหากษัตริย์ เช่น พิธีอินทราภิเษก พิธีเกี่ยวกับสวัสดิภาพและความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ พิธีจรดพระนังคัล พิธีเผาข้าว พิธีไล่่น้ำ ฯลฯ ซึ่งเป็นพิธีประจำตามฤดูกาลประเภทหนึ่ง และที่กระทำเป็นครั้งคราวตามความจำเป็นแห่งสถานการณ์ เช่นเมื่อมีภัยพิบัติต่างๆ พิธีที่เป็นประโยชน์ในการชักจูงและตรวจตราความพร้อมเพียงในด้านกำลังคนและความรู้ความสามารถของพนักงานเจ้าหน้าที่ให้แก่พิธีที่เกี่ยวกับการ “ออกสนาม” ต่างๆ³

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า การที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ทรงสามารถยกทัพไปตีนครธมได้นั้น ถือว่ากรุงศรีอยุธยาประสบความสำเร็จในการขยายอำนาจทางการเมืองไปยังอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งการขยายอำนาจทางการเมืองนี้เป็นนโยบายสำคัญของอาณาจักรอยุธยา ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1

¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2539). ความยกย่องของประวัติศาสตร์. หน้า 81.

² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง. หน้า 26.

³ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2507). ศรีรามเทพนคร : รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น.

————— หน้า

เขตแผ่นดิน.พรมแดน

ភូមិ

แหล่งน้ำ

สำรวจโดย นางสาวพรพรรณ ไปร้งจิตร
ตรวจสอบโดย ผศ. พลัฒ์พลึง คงชนะ
ผศ. กวี วรภิน

4.4.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเชียงใหม่ พ.ศ.1987

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเชียงใหม่จากการกวาดต้อนในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ได้บันทึกถึงเหตุการณ์นี้ว่า “ศักราช 806 ขวดศก (พ.ศ.1987) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปปราบปรมรค แลตั้งทัพหลวงที่ตำบลปะทายเขม ครั้งนั้นได้เชลย 120,000 ทัพหลวงเสด็จกลับ (คืน)”¹

การยกกองทัพขึ้นไปเชียงใหม่ในครั้งนี้ยังคงเป็นการดำเนินนโยบายการขยายอำนาจของอาณาจักรอยุธยาอยู่โดยการสงครามในครั้งนี้เป็นการขยายอำนาจขึ้นไปดินแดนทางเหนือแต่การรบกับเมืองเชียงใหม่ในครั้งนี้กรุงศรีอยุธยาไม่สามารถยึดเมืองเชียงใหม่ แต่เมื่อถอนทัพกลับ กองทัพกรุงศรีอยุธยาได้กวาดต้อนอพยพผู้คนมาเป็นจำนวนมาก หลักฐานปรากฏแต่เพียงว่าได้กวาดต้อนเชลยมาจำนวนหนึ่งแสนสองหมื่นคน และไม่ได้กล่าวอีกด้วยว่าได้ให้ผู้อพยพเหล่านั้นไปอยู่ที่ใด

4.5 การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ.1991-2031

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นโอรสของเจ้าสามพระยาและมีพระมารดาเป็นเจ้าหญิงจากราชวงศ์สุโขทัย (พระราชเทวี)¹ ดังนั้นพระองค์จึงเป็นเชื้อสายของฝ่ายอยุธยา (ราชวงศ์สุพรรณบุรี) และราชวงศ์สุโขทัย และเมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ 4 แห่งราชวงศ์สุโขทัย เสด็จสวรรคต สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อยังทรงดำรงตำแหน่ง พระราเมศวรพระชนมายุเพียง 7 พรรษาได้ถูกส่งให้ขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก (ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยในสมัยนั้น) แทน และเมื่อพระราชบิดาสวรรคตพระองค์ก็ขึ้นเสวยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา

¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า 6.

² พระราชเทวี เป็นตำแหน่งมเหสีของสมเด็จพระบรมราชาธิราช พระราชเทวีเป็นพระราชธิดาพญาลือไทยกับพระประสิทธิ (แม่นางซาซา) และเป็นพระพี่นางของพญาบาลเมืองเจ้าเมืองพิษณุโลก อ้างอิงจาก ปกรณ์ ทรงม่วง. (2539). การวิเคราะห์พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มศว. หน้า 157.

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นผู้รวมอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยาเป็นอันหนึ่งอันเดียว ซึ่งนโยบายสำคัญในการรวมอาณาจักรทั้ง 2 ก็คือ นโยบายทางด้านศาสนา กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ มีการถวายวังแถบวัดมงคลพิตรในปัจจุบันให้เป็นวัด แล้วย้ายวังลึกเข้าไปข้างใน การถวายวังให้เป็นวัดนี้มีผลดีเพราะเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์เป็นบุคคลผู้อยู่ใกล้กับชาวบ้านอย่างมากเพราะฉะนั้นถ้าพระมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์อันดีกับพระสงฆ์ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อฝ่ายปกครองอย่างมากและการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงดำเนินรอยตามพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งสุโขทัยโดยทรงผนวช ซึ่งคนทางเหนือถือเป็นสิ่งที่ดีมาจัดเป็นการผูกใจคนสุโขทัยได้สำเร็จ¹ แต่เหตุผลอีกประการ ในการย้ายวังลึกก่อนไปทางริมแม่น้ำลพบุรี ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของเกาะเมืองไปนั้น ก็เพื่อเป็นการสะดวกในการจัดเตรียมกองทัพในการยกขึ้นไปทำสงครามกับอาณาจักรสุโขทัย และการที่ย้ายวังนั้นก็เพื่อความปลอดภัยจากการโจมตีของศัตรู

4.5.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของพระยาเชลียง พ.ศ.1994

พงศาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวว่า ศักราช 808 ปีชาล อัฐศก ครั้งนั้นพระยาเชลียงคิดกบฏพาเอาครัวทั้งปวงไปแต่เมหาราช² (พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์เมืองเชียงใหม่) การอพยพเคลื่อนย้ายของพระยาเชลียงในครั้งนี้ทำให้อาณาจักรอยุธยาและล้านนาต้องเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ

การที่พระยาพุทธธิษฐาน³ อดีตเจ้าเมืองพิษณุโลกเข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าติโลกราช เมื่อ พ.ศ.1994 เนื่องจากไม่พอใจที่พระเจ้าบรมไตรโลกนาถไม่แต่งตั้งให้เป็นอุปราชครองหัวเมืองฝ่ายเหนือตามที่เคยสัญญาไว้แต่ก่อนขึ้นครองราชย์กลับตั้งให้เป็นเพียงเจ้าเมืองพิษณุโลกแต่ต่อมาพระยาเชลียงก็สมทบเข้ามาสวามิภักดิ์อีก ใน พ.ศ.2003

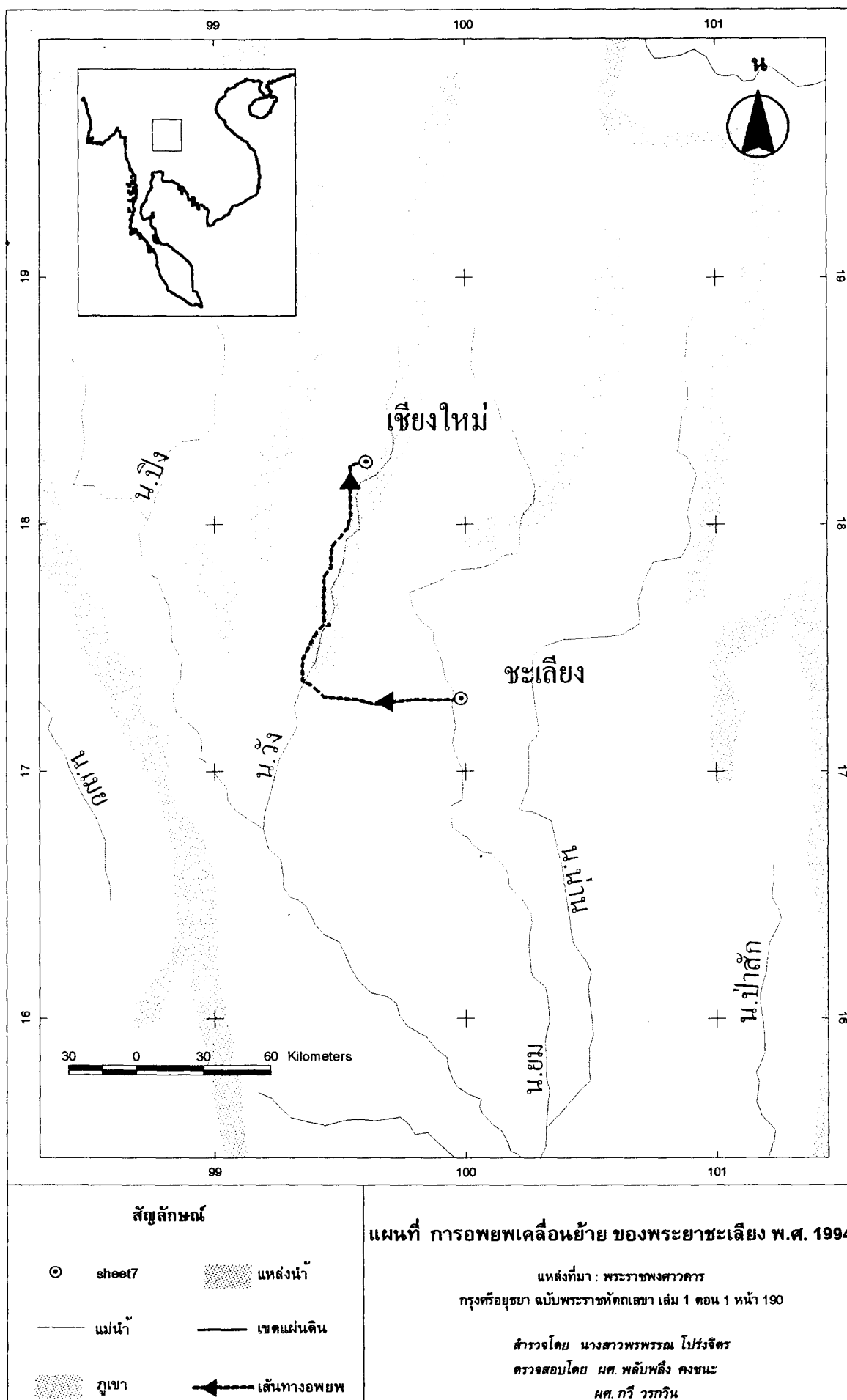
สถานการณ์การสู้รบในช่วงแรกของสงคราม อาณาจักรล้านนาเป็นฝ่ายได้เปรียบ เพราะรุกคืบลงมายึดครองเมืองเชลียงได้ และพยายามขยายอำนาจต่อไป การตั้งรับศึกของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงทุ่มท่อย่างมาก และพยายามหยุดกองทัพล้านนาไว้ที่เมืองเชลียง โดยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสามารถยึดเมืองเชลียงคืนได้ พ.ศ. 2017⁴

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). *อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์*. หน้า 98.

² กรมศิลปากร. (2457). *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 ตอน 1* หน้า 190.

³ ด่านานสืบหาราชวงศ์ของล้านนา ได้เล่าเรื่องเหตุการณ์สำคัญในตอนนี้ว่า ขณะที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถดำรงตำแหน่งเป็นพระราเมศวร ครองเมืองพิษณุโลกนั้น พระองค์มีลูกพี่ลูกน้องราชวงศ์สุโขทัยพระองค์หนึ่ง คือ พระพุทธธิษฐาน ได้ให้สัญญาต่อกันว่าหากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้เสวยราชย์สมบัติที่กรุงศรีอยุธยาแล้ว จะให้พระพุทธธิษฐาน เป็นอุปราช แต่ครั้งได้เสวยราชย์สมบัติแล้วจริง ๆ กลับตั้งให้พระพุทธธิษฐาน เป็นเมืองสองแควเท่านั้น พระพุทธธิษฐานจึงโกรธไปพึ่งพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา

⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2539). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. หน้า 203

การอพยพเคลื่อนย้ายของพระยาเซลิ้งในครั้งนี้ เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายจากเมืองเซลิ้งไปยังเมืองเชียงใหม่ และการอพยพเคลื่อนย้ายนี้ ได้ก่อให้เกิดการทำสงครามระหว่างอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรล้านนาอีกหลายครั้ง และจากการเกิดสงครามกับอาณาจักรล้านนาในครั้งนี้ ทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้ย้ายราชธานีไปอยู่ที่พิษณุโลก เพื่อป้องกันการรุกรานจากอาณาจักรล้านนา

นอกจากการรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอาณาจักรอยุธยาแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงปฏิรูปการปกครองและกำหนดระบบศักดินาขึ้นในอาณาจักรอยุธยา ซึ่งการกำหนดศักดินา คือการแสดงความสำคัญและสิทธิพิเศษของแต่ละคน ตั้งแต่เจ้านายขุนนางตลอดจนถึงประชาชนสามัญชนทั่วไป การสร้างระบบศักดินานี้ ทำให้พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะศูนย์กลางแห่งอำนาจ ทำให้อำนาจการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินมารวมศูนย์อยู่ที่พระมหากษัตริย์ โดยในการปกครองส่วนกลาง เป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง คือราชธานี และแยกทหารและพลเรือนออกจากกัน และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง คือ สมุหกลาโหม และสมุหนายก สำหรับการปกครองหัวเมือง ได้แบ่งการปกครองออกเป็น หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก หรือเมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช

ซึ่งการปฏิรูปการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นเนื่องมาจากการที่อาณาจักรอยุธยา ได้ขยายอำนาจการปกครองออกไปอย่างกว้างขวางและมีผลให้จำนวนประชากรก็เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะได้มีการกวาดต้อนและอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนมาอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นถือได้ว่าการอพยพเคลื่อนย้ายมีความสำคัญต่อการบริหารบ้านเมือง

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) จนถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้าย เนื่องจากการทำสงครามระหว่างอาณาจักร ทั้งนี้เพราะนโยบายสำคัญในการปกครองอาณาจักรของกรุงศรีอยุธยาตอนต้น คือการขยายอาณาเขตเพื่อให้กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางในการปกครอง เศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งการดำเนินนโยบายเช่นนี้ทำให้อาณาจักรอยุธยาจำเป็นต้องทำสงครามเพื่อให้ได้มาซึ่งกำลังคนซึ่งเป็นที่มาของแรงงานที่จะพัฒนาอาณาจักรให้เป็นศูนย์กลางของอำนาจ

บทที่ 2

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 – สมัยสมเด็จพระเจ้า

ปราสาททอง พ.ศ. 2034 – 2199

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนจากที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) จนถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ส่วนใหญ่เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาและหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทั้งนี้เนื่องจากการแผ่อิทธิพลขึ้นไปทางเหนือและทางตะวันออก โดยทางเหนือต้องการขยายอำนาจไปถึงอาณาจักรสุโขทัย ทางตะวันออกต้องการขยายอำนาจไปสู่อาณาจักรกัมพูชา จากการที่กรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจเข้าครอบคลุมเมืองต่าง ๆ ทำให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่โตและพัฒนาจนมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอยุธยาได้กลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญในขณะนั้น มีผลให้ในระยะเวลาดำเนินการติดต่อค้าขายได้เดินทางมาติดต่อกับอาณาจักรอยุธยา ซึ่งเมื่อพิจารณาจากสภาพภูมิประเทศ พบว่าอยุธยามีพื้นที่ราบกว้างขวาง มีความอุดมสมบูรณ์และมีการคมนาคมที่สะดวก ซึ่งนับเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการเป็นเมืองท่าแล้ว ยังมีที่ตั้งซึ่งห่างจากปากน้ำเจ้าพระยาประมาณ 60 ไมล์ (1 ไมล์ = 1.6 กิโลเมตร) แม้ว่าอาจจะต้องใช้เวลารับรองถึง 3 วัน เพื่อล่องเรือจากราชธานีไปถึงปากน้ำเจ้าพระยา แต่ขณะเดียวกันก็ปลอดภัยจากศัตรูทางทะเลและยังมีแม่น้ำสำคัญ คือ แม่น้ำเจ้าพระยาลพบุรี ป่าสัก ซึ่งสามารถติดต่อกับหัวเมืองเหนือ หัวเมืองอีสาน ตลอดจนอาณาจักรที่อยู่ลึกเข้าไป เช่น อาณาจักรล้านนาพม่าและกัมพูชาได้สะดวกยิ่งขึ้น อยุธยายังมีอำนาจครอบคลุมคาบสมุทรมลายู ทั้งทางฝั่งทะเลด้านตะวันออกและตะวันตก ที่ราบชายฝั่งทะเลเหล่านี้บางแห่งเป็นที่ตั้งท่าเรือ เช่น คลองวาฬ(ประจวบคีรีขันธ์) ทำให้อยุธยาใช้เส้นทางโบราณจากท่าเรือนี้ไปยังเมืองมะริด ทวาย ตะนาวศรี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี จนถึงมะละกา ส่วนทางตะวันออก มีเมืองท่าสำคัญ เช่น บางปาสร้อย (ชลบุรี) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อยุธยาสามารถขยายขอบข่ายการค้าไปยังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออกและบริเวณเมืองท่าชายฝั่งโคโรมันเดลของอินเดีย เรือออกไปจนถึงเปอร์เซียและยุโรป¹ ทำให้ชาวต่างชาติต้องการที่จะเดินทางเข้ามาติดต่อกับอาณาจักรอยุธยาจำนวนมาก โดยในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โปรตุเกสได้เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีด้วย ซึ่งการเข้ามาของโปรตุเกสในครั้งนี้ ได้เข้ามาตั้งสถานีการค้าที่มะละกา ทำให้อาณาจักรอยุธยา หันเหความสนใจไปสู่เมืองท่าในอ่าวเบงกอล จากเกาะมะละกาดลัดเรือลงมาถึงตะนาวศรี

¹ พัลลปลิ่ง คงชนะ. (2534). "บทบาทของอยุธยาในฐานะที่เป็นเมืองท่า," ใน *วารสารประวัติศาสตร์*. หน้า 19 – 20.

เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรสยามที่แยกน่านน้ำอ่าวไทยออกจากอ่าวเบงกอล เป็นอุปสรรคต่อการค้านานาชาติทางทะเลของราชอาณาจักรอยุธยา ซึ่งไม่ได้คุมหรือผูกขาดเส้นทาง ทางน้ำที่จะติดต่อกับโลกอินเดียและอาหรับ การเข้าครอบครองเมืองท่าชายฝั่งตะวันออกของทะเล อันดามันจึงเป็นทางออกเดียวที่จะเปิดโลกการค้าของอยุธยาสู่ซีกโลกตะวันตกโดยไม่ต้องอาศัย มะละกา ซึ่งผูกขาดน่านน้ำทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เชื่อมต่อภาคพื้นทวีปกับหมู่เกาะ¹ ขณะเดียวกันก็มีส่วนผลักดันให้ผู้นำพมาขายอำนาจอ่านาจและย้ายศูนย์กลางทางการเมืองสู่ลุ่มน้ำอิรวดี ตอนล่างอันเป็นต้นเค้าให้เกิดการเผชิญหน้ากับกษัตริย์อยุธยาในเวลาต่อมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การย้ายศูนย์กลางทางการเมืองของกษัตริย์พม่าทำให้ปริณทลทางอำนาจของกษัตริย์พม่า เข้ามาซ้อนทับกับปริณทลทางอำนาจของกษัตริย์อยุธยา ผลที่ตามมาจึงไม่เพียงทำให้เกิดการต่อสู้ เพื่อแย่งชิงเมืองท่าซึ่งคุมเส้นทางการค้าทางทะเล และเส้นทางการค้าทางบกข้ามคาบสมุทรไทย เท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้เพื่อประกาศความเป็นใหญ่สูงสุดหรือประกาศความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิใน ปริณทลทางอำนาจที่กษัตริย์ทั้งสองแผ่นดินอ้างความชอบธรรมด้วย ทำให้ในรัชสมัยสมเด็จพระ ชัยราชาธิราช เกิดสงครามครั้งแรกระหว่างไทยกับพม่าขึ้น²

เหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ซึ่งเป็น สมัยแรกที่มีการติดต่อกับชาติตะวันตก ทำให้ในระยะเวลาต่อมากรุงศรีอยุธยาต้องดำเนินการปรับ เปลี่ยนนโยบายทางด้านการเมืองและการต่างประเทศ กล่าวคือ

¹ สุเนตร ชุตินธรานนท์. (2542). *พม่ารบไทย : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า*. หน้า 152.

² การเกิดสงครามครั้งแรกระหว่างไทยกับพม่า เป็นผลสืบเนื่องจากการตีความของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ราชานุภาพ ที่มีปรากฏในหนังสือ *ไทยรบพม่า* ภาคที่ว่าด้วย "คราวพม่าตีเมืองเชียงกราน" ในการตีความสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ราชานุภาพ ทรงยึดหลักฐานสำคัญ 2 ชิ้น เป็นเกณฑ์กำหนด คือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และจดหมายเหตุของปีโตโปรตุเกส หรือ Peregrinacam (Voyages and adventures of Ferdinand Mendez Pinto) โดยพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. กล่าวแต่เพียงว่า "ถึงเดือน 11 เสด็จไปเชียงไกร เชียงกราน" ส่วนจดหมายเหตุของปีโตโปรตุเกส ไม่ปรากฏข้อความส่วนที่ว่าด้วยการเกิดศึกเชียงกราน ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า และเมื่อเปรียบเทียบกับพงศาวดารพม่า พงศาวดารโยนก และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์สงครามระหว่างเชียงใหม่กับกรุงศรีอยุธยาตรงกันกลับไม่ปรากฏการกล่าวถึงเหตุการณ์สงครามศึกเชียงกรานครั้งนี้เช่นกัน อ้างอิงจาก สุเนตร ชุตินธรานนท์. (2542). *พม่ารบไทย : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า*. หน้า 145.

1. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พ.ศ. 2034 - 2072

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พระนามคือ พระราเมศวร ทรงเป็นพระโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และมีพระมารดาที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์สุโขทัย (พระราชเทวีพระมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์สุโขทัย) แต่เดิมพระองค์ทรงปกครองอยู่ที่เมืองพิษณุโลก และ พระบรมราชา โอรสองค์ใหญ่ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปกครองอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ในฐานะเมืองลูกหลวง เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคต พระบรมราชา ได้ขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. 2031 พระนามว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 และเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 สวรรคต สมเด็จพระราเมศวร จึงเสด็จมาจากเมืองพิษณุโลก มาเสวยราชสมบัติ ณ พระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2

1.1 การติดต่อกับโปรตุเกส

ในสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรือง มีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น ในรัชสมัยของพระองค์มีชาวยุโรปเข้ามาติดต่อด้วย โดยชาวโปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เดินทางมายังอาณาจักรอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากการที่วาสโกดา กามา (Vasco da Gama) ได้เดินทางโดยทางเรือสู่ตะวันออกได้สำเร็จ เมื่อพุทธศตวรรษที่ 22 โปรตุเกสต้องการที่จะทำการค้ากับโลกตะวันออก โดยตั้งใจที่จะตั้งสถานีการค้าของตนเองตามเมืองท่าที่สำคัญที่เป็นจุดศูนย์กลางการค้าของตะวันออก ในระยะเวลาที่ชาวโปรตุเกสเดินทางมานั้น ได้พิจารณาเห็นว่า มะละกา มีความเหมาะสมที่จะสร้างป้อมปราการและสถานีการค้า ดังนั้นโปรตุเกสจึงต้องทำการติดต่อกับอาณาจักรอยุธยา เพราะกรุงศรีอยุธยาถือว่า เมืองมะละกาอยู่ในขอบเขตพหุสัมา ดังที่ปรากฏในรายชื่อว่าเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรอยุธยาตั้งแต่แรกสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่เมื่อตรวจสอบแล้วปรากฏว่า เมืองมะละกาตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1946 โดยผู้ก่อตั้งคือ ปรมศวร¹ ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าเมืองมะละกาจึงก่อตั้งขึ้นภายหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ดังนั้นข้อความที่ปรากฏรายชื่อของเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาเมื่อแรกสถาปนาขึ้นจึงอาจคลาดเคลื่อน

¹ ตามคำกล่าวของอัลบูเคอร์กี กล่าวว่า ปรมศวรเป็นชาวเมืองปาเล็มบังและเป็นสวามีของเจ้าหญิงแห่งมัทปาหิต เขาได้คิดกบฏขึ้นภายหลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าหะยัมวูรูกหรือราชันครใน พ.ศ. 1932 ทั้งนี้คงจะเป็นพระอาณาจักรมัทปาหิตถอยอำนาจลง ต่อจากนั้นเขาได้หนีมาอยู่ที่ตุเมสิก แต่ภายหลังที่ครองตุเมสิก 2 - 3 ปี เขาก็ถูกขับไล่โดยอาณาจักรอยุธยาและหนีไปอยู่ที่มัวร์ (Muar) ต่อจากนั้นก็ไปอยู่ที่เบอร์ตัม และท้ายที่สุดก็ไปอยู่เมืองมะละกา ซึ่งขันทียีนฉิง ได้พบเขาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นั่นใน พ.ศ. 1946 จดหมายเหตุจีน สมัยราชวงศ์เหม็งเรียกเขาว่า ไปลิมิสุลา (Pai-li-mi-su-la) และราชวงศ์ของปรมศวรได้ปกครองมะละกาสืบต่อมา โดยในสมัยของมูซัฟฟาร์ชาห์ (Muzaffar Shak) ได้ทำสงครามกับอาณาจักรอยุธยา ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อ้างอิงจาก มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2535). *เอเชียอาคเนย์ พ.ศ. 2000*. หน้า 89 - 90.

หลักฐานของชาวโปรตุเกสที่แสดงให้เห็นถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวโปรตุเกสมายังอาณาจักรอยุธยา เช่น เอกสารที่เป็นจดหมายโต้ตอบระหว่างผู้ปกครองของโปรตุเกสในภูมิภาคเอเชียมีถึงกันและเอกสารที่ส่งไปกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส รวมทั้งเอกสารรายงานของบรรดาทูตที่ถูกส่งมาเจริญสัมพันธไมตรีและการที่โปรตุเกสได้รับอนุญาตให้ตั้งบ้านเรือนค้าขายและมีเสรีภาพในการนับถือ ศาสนา มีหมู่บ้านของชาวโปรตุเกส (ค่ายโปรตุเกส) ที่กรุงศรีอยุธยา¹

จากการที่กรุงศรีอยุธยาติดต่อทางการทูตและมีการทำสนธิสัญญาระหว่างกัน ทำให้มีชาวโปรตุเกสเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา ทำให้อาณาจักรอยุธยามีกำลังพลในการรบเพิ่มขึ้น นอกจากนี้โปรตุเกสยังได้นำวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่ เช่น การต่อเรือแบบใหม่ การใช้อาวุธปืนสมัยใหม่ การสร้างป้อมกำแพงเมือง และวิทยาการที่เกี่ยวกับการสงคราม เริ่มมีการจัดการทางทหารแบบสมัยใหม่ ในรัชกาลนี้มีการสำรวจสารบัญชีพล และการเขียนตำราพิชัยสงครามขึ้น นับเป็นความก้าวหน้าที่ทำให้กรุงศรีอยุธยามีอำนาจทางทหารเหนือบ้านเมืองอื่น ที่อยู่ในดินแดนภายใน เช่น ล้านนาและล้านช้างตลอดจนกัมพูชา² ความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตส่งผลให้มีชาวโปรตุเกสเข้ามาตั้งสถานการค้าและชุมชนตามเมืองต่าง ๆ ของอาณาจักรอยุธยา ความมุ่งหมายสำคัญของโปรตุเกสในการติดต่อกับไทย คือต้องการติดต่อค้าขายและเผยแพร่ศาสนา ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นอาณาจักรที่ใหญ่โต มั่งคั่ง และอุดมสมบูรณ์มาก โปรตุเกสและกรุงศรีอยุธยาได้มีการติดต่อทางการทูตระหว่างกัน เมื่อ พ.ศ. 2059 กรุงศรีอยุธยาและโปรตุเกสได้ทำสัญญาฉบับแรก ซึ่งนับเป็นสัญญาฉบับแรกที่กรุงศรีอยุธยาทำกับชาติตะวันตก ซึ่งสัญญาฉบับนี้เป็นสัญญาทางการค้า ชาวโปรตุเกสจะเข้ามาตั้งสถานการค้าที่กรุงศรีอยุธยา มะริด ตะนาวศรี ปัตตานีและนครศรีธรรมราช

¹ นันทิยา สว่างวุฒิธรรม. (2526). "เอกสารภาษาโปรตุเกสที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยา," ใน *หลักฐานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยอยุธยา*. หน้า 3.

² ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). *สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา*. หน้า 301.

2. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช พ.ศ. 2077 - 2090

สมเด็จพระชัยราชาธิราช ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และพระสนม เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 สวรรคต ใน พ.ศ. 2072 พระอาทิตย์วงศ์ พระราชโอรส ซึ่งครองหัวเมืองเหนืออยู่ที่เมืองพิษณุโลก ได้รับราชสมบัติ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 (สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร) สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 เสด็จลงมาครองราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยา ส่วนทางหัวเมืองเหนือ ได้ตั้งให้พระเจ้านองยาเธอ (ต่างพระชนนี) พระองค์หนึ่งเป็นที่ พระชัยราชา ครองอยู่ที่เมืองพิษณุโลก สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 เสด็จราชสมบัติอยู่เพียง 4 ปี ก็สวรรคต ข้าราชการในกรุงศรีอยุธยาได้ยกพระรัฐราชาธิราชกุมาร ราชโอรส ซึ่งมีพระชันษา 4 ปี ขึ้นครองราชสมบัติ พระรัฐราชาธิราชกุมารครองราชย์ ได้ 5 เดือน พระชัยราชาก็ยกกองทัพลงมาชิงราชสมบัติ สำเร็จโทษพระรัฐราชาธิราชกุมาร ขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. 2077 ในสมัยของสมเด็จพระชัยราชาธิราช กรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจไปยังดินแดนทางเหนือและทางตะวันตก โดยได้ยกกองทัพไปเมืองเชียงกราน ซึ่งการทำสงครามในครั้งนี้เป็นการทำสงครามครั้งแรกระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดี

2.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวโปรตุเกส พ.ศ. 2081

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ได้กล่าวไว้ว่า “ศักราช 900 จอศก (พ.ศ. 2081) แรกให้พุนดิน ณ วัดชีเชียงในเดือนหกนั้น แรกสถาปนาพระพุทธรเจ้าแลพระเจดีย์ ถึงเดือน 11 เสด็จไปเชียงไกรเชียงกราน”¹ สาเหตุของสงครามครั้งนี้ มอญเป็นต้นเหตุ ด้วยมีนคยีนโย กษัตริย์พม่าราชวงศ์ต้องอุ้ตตั้งตนเป็นใหญ่แถบลุ่มแม่น้ำอิรวดีตอนบน มีเมืองตองอูเป็นราชธานีใน พ.ศ. 2029 แล้วได้ขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวางขึ้นโดยมีนโยบายจะเข้าครอบครองมอญบริเวณตอนล่าง ซึ่งมีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์และการค้าทางทะเล นโยบายนี้สำเร็จใน พ.ศ. 2081 สมัยพระราชโอรสคือ พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ ชาวมอญอพยพหนีพม่าเข้ามาอยู่ที่เมืองเชียงกราน ซึ่งเป็นหัวเมืองมอญประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ทรงยกทัพติดตามมาถึงเมืองนี้ สมเด็จพระชัยราชาธิราช กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาจึงเสด็จยกทัพไปป้องกันเมืองเชียงกรานไว้ได้ การที่พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ยกกองทัพมาติดตามพวกมอญที่อพยพเข้ามานั้นไม่ใช่สาเหตุที่แท้จริง แต่เหตุผลสำคัญของการยกกองทัพเข้ามาก็คือ กรุงหงสาวดีต้องการที่จะขยายอำนาจมาทางดินแดนแถบนี้ เพื่อต้องการควบคุมเส้นทางการค้าและการติดต่อทางทะเล

¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า 13.

ซึ่งสงครามในครั้งนี้เป็นสงครามครั้งแรกระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า โดยในกองทัพนั้นมีทหารอาสาชาวโปรตุเกสร่วมด้วย ดังปรากฏในเอกสารของโปรตุเกส กล่าวว่าในขณะนั้น สำหรับชาวโปรตุเกสซึ่งได้รับความยกย่องในประเทศนี้เหนือกว่าชนชาติอื่น ๆ นั้นพระองค์ก็โปรด ให้กรมพระคลัง (Combracalm) ผู้รักษาพระนคร มาขอร้องให้ร่วมไปในกองทัพของพระองค์ด้วยความสมัครใจ โดยพระองค์จะทรงแต่งตั้งให้เป็นกองร้อยรักษาพระองค์อันเป็นการบังคับเราอย่างยิ่ง กระทั่งว่าในจำนวนชาวโปรตุเกส 130 คนนั้น ต้องโดยเสด็จงานพระราชสงครามด้วยถึง 120 คน¹ เพื่อเป็นการตอบแทนความช่วยเหลือและคุณประโยชน์ของชาวโปรตุเกส สมเด็จพระชัยราชาธิราชได้พระราชทานที่ดินตำบลหนึ่ง (ตำบลบ้านดิน) ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกข้างใต้กรุงศรีอยุธยาให้แก่ชาวโปรตุเกส โดยในตอนนั้นเรียกว่า “บ้านโปรตุเกส”

ดังนั้นเมื่อมีชุมชนที่อยู่อาศัยอย่างมั่นคงแล้ว จึงมีการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวโปรตุเกสมาตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชุมชนของชาวโปรตุเกสได้พัฒนาและชาวโปรตุเกสได้มีบทบาทในสังคมอยุธยาสืบเนื่องตลอดสมัยอยุธยา โดยในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศธรรมมีการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับโปรตุเกสที่เมืองกัวอีกครั้ง ทำให้มีการส่งสมณทูตเข้ามาเผยแผ่ศาสนา รวมทั้งตั้งโบสถ์ในกรุงศรีอยุธยา โดยบาทหลวงที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนามีทั้งคณะโดมินิกันและคณะฟรานซิสกัน ในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง กรุงศรีอยุธยากับโปรตุเกสได้เกิดการรบพุ่งกัน เมื่อ พ.ศ. 2173 เรือของโปรตุเกสชื่อว่า คัสเปอร สวาเรส ถูกกรุงศรีอยุธยายึดไว้ ครั้นถึง พ.ศ. 2176 ผู้แทนรัฐบาลโปรตุเกสที่เมืองมะละกา ส่งกัปตันซีบัสเตียน มอนตัสดาวิลลา ให้นำเรือรบและสาส์นเข้ามาถวายสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ขอให้ปล่อยชาวโปรตุเกส จึงโปรดเกล้าให้ปล่อยเชลยที่จับไว้ ครั้น พ.ศ. 2178 โปรตุเกสได้นำเรือรบมาปิดอ่าวเมืองมะริดอันเป็นเมืองท่าของเมืองตะนาวศรี แต่ก็ทำการไม่สำเร็จ นับแต่นั้นมาชาวโปรตุเกสก็ไม่ค่อยจะเดินทางติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา² บันทึกของเชอวาลิเยร์ เดอ ชอมองต์ กล่าวถึงชาวโปรตุเกสในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่า มีครอบครัวของคนเชื้อสายโปรตุเกสอยู่ราว 8 ถึง 9 ครอบครัว แต่ส่วนมากเป็นพวกเลือดผสม ซึ่งมีราว 1,000 คน ซึ่งเกิดจากการแต่งงานระหว่างชาวโปรตุเกสกับสตรีพื้นเมือง จดหมายเหตุของลาลูแบร์ กล่าวว่าในสยามมีชาวโปรตุเกสที่เกิดในชมพูทวีป ซึ่งน่าจะหมายถึงพวกเลือดผสมอยู่ราว 3,000 – 4,000 คน³

¹ แฟร์นันด์ มังเดซ ปินโต. (2526). การท่องเที่ยวผจญภัยของแฟร์นันด์ มังเดซ ปินโต ค.ศ. 1537 – 1558. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. หน้า 66.

² กรมศิลปากร. (2508). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 37 จดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินพระเจ้าเสือ แลแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ ภาค 4. หน้า 7.

³ กรมศิลปากร. (2505). จดหมายเหตุลาลูแบร์. หน้า 501.

ชาวโปรตุเกสนอกจากจะประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าแล้ว บางคนยังเป็นขุนนางและข้าราชการโดยส่วนหนึ่งเป็นกองทหารอาสาต่างชาติ และมีบางคนที่เป็นขุนนางหรือข้าราชการชำนาญการในตำแหน่งล่ามของกรมท่าขวา ปรากฏหลักฐานบันทึกของฝรั่งเศสกล่าวถึงบทบาทของชาวโปรตุเกสที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาว่ามีหน้าที่เป็นล่ามให้กับคณะทูตของโปรตุเกส อย่างเช่นในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา มีขุนนางตำแหน่งหลวงวรวาที ทำหน้าที่เป็นล่ามให้กับบาทหลวงฝรั่งเศส¹ ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงระยะเวลานั้น ภาษาโปรตุเกสเป็นภาษากลางที่ชาวยุโรปใช้ติดต่อสื่อสารกัน

ชุมชนชาวโปรตุเกสมีบทบาททางการค้าสืบเนื่องในสังคมอยุธยา เนื่องจากหมู่บ้านชาวโปรตุเกสตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันตก บริเวณปากแม่เปี้ย ซึ่งเป็นย่านการค้านอกกำแพงเมือง และเป็นจุดที่เรือสินค้าขนาดใหญ่เข้ามาจอดขนถ่ายสินค้า แสดงให้เห็นว่าการดำเนินชีวิตของชาวโปรตุเกสสมัยอยุธยา มีการประกอบอาชีพทางการค้าเป็นสำคัญ

3. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ 2091 – 2111

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระนามเดิมคือ พระเทียรรราชา ทรงเป็นพระอนุชาต่างมารดาของสมเด็จพระชัยราชาธิราช เมื่อ พ.ศ. 2089 สมเด็จพระชัยราชาธิราช สวรรคต พระองค์ไม่มีพระราชโอรสที่ประสูติแต่พระมเหสี แต่มีพระโอรส 2 องค์ คือพระแก้วฟ้า หรือพระยอดฟ้า พระชันษา 11 ปี และองค์น้อยคือ พระศรีศิลป์ พระชันษา 5 ปี ซึ่งประสูติแต่พระสนมเอกฝ่ายซ้าย คือท้าวศรีสุดาจันทร์ พระแก้วฟ้าได้ครองราชสมบัติ แต่เนื่องจากมีพระชนมายุน้อย พระราชชนนี จึงมีสิทธิขาดในราชการ โดยในสมัยที่พระแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศาธิราช² มีอำนาจอยู่นั้น พระเทียรรราชาออกผนวชเป็นภิกษุ ทรงขึ้นครองราชสมบัติ โดยหลังจากกลุ่มขุนนางได้ยึดราชบัลลังก์จากพระแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศาธิราชแล้ว ได้อัญเชิญพระเทียรรราชาลาผนวชและขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. 2091 ทรงพระนามว่า " สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ " ทรงสถาปนาพระมเหสีเป็นพระสุริโยทัย สถาปนาพระราชโอรสองค์ใหญ่เป็นพระราเมศวร ตำแหน่งรัชทายาท องค์ที่สองเป็นพระมเหสีท้าวท้าวท้าว พระราชธิดาองค์ใหญ่เป็นพระวิสุทธิกษัตริย์ และองค์ที่สองเป็นพระเทพกษัตริย์

¹ กรมศิลปากร. (2508). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 จดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาครั้งแผ่นดินพระเพทราชา ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9. หน้า 131.

² พระนาม "ศรีสุดาจันทร์" ไม่ใช่พระนามจริงของพระองค์ แต่เป็นชื่อตำแหน่งพระสนมเอกของกษัตริย์อยุธยาตามที่ปรากฏใน พระไอยการตำแหน่งนาพลเมือง ของกฎหมายตราสามดวง ระบุว่า "นางท้าวพระสนมเอกทั้ง 4 คือ ท้าวอินสุเรนทร์ ท้าวศรีสุดาจันทร์ ท้าวอินทรเทวี ท้าวศรีจุฬาลักษณ์" เมื่อครั้งสมเด็จพระชัยราชาธิราชไปทำศึกเชียงใหม่ ท้าวศรีสุดาจันทร์เกิดสมรักรักใคร่กับพันบุตรศรีเทพ พนักงานรักษาหอพระ เมื่อสมเด็จพระชัยราชาธิราชเสด็จกลับ พระนางจึงลอบปลงพระชนม์ และได้ตั้งพันบุตรศรีเทพเป็นขุนวรวงศาธิราชและให้ว่าราชการแผ่นดิน

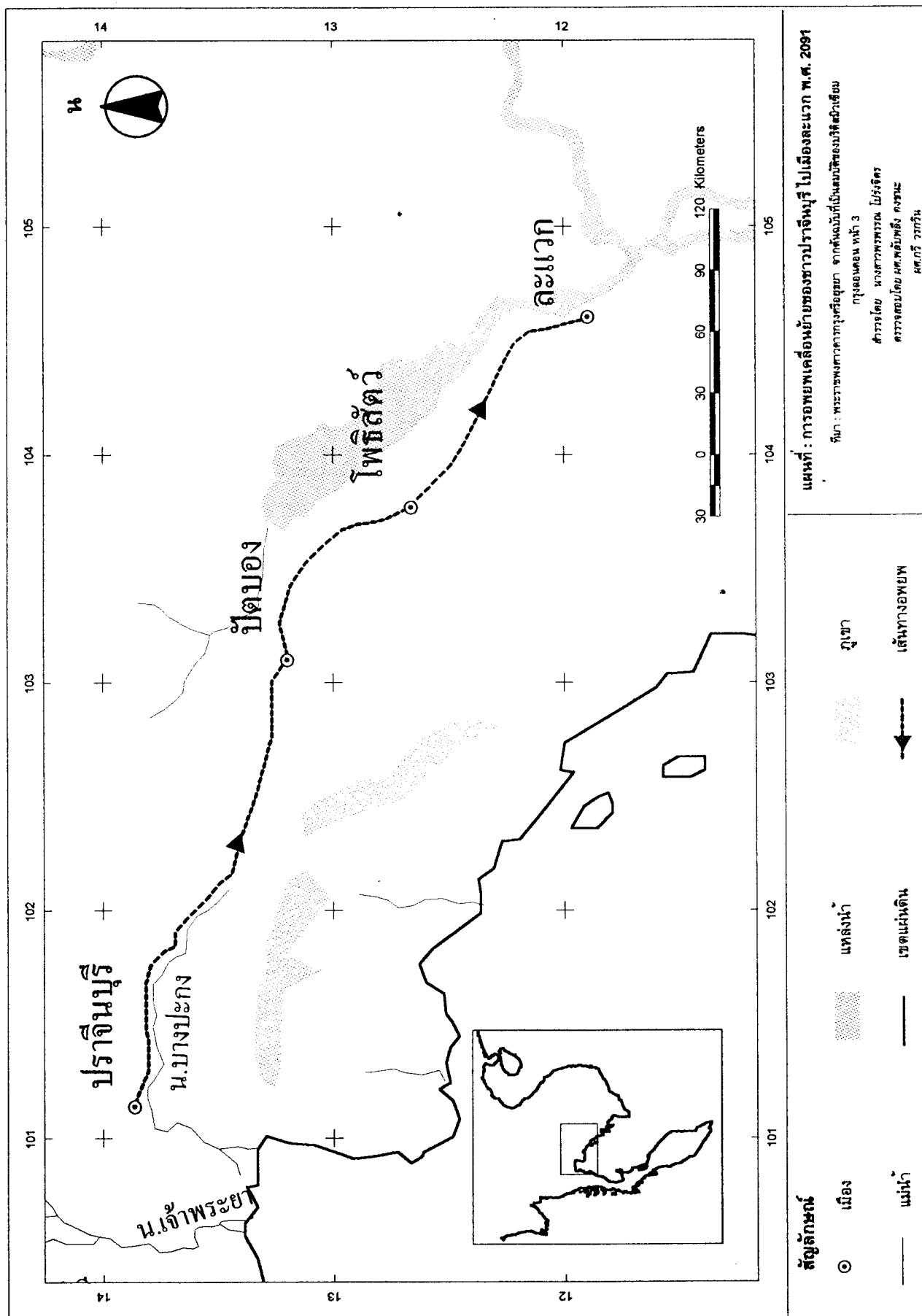
ส่วนขุนนางผู้ก่อการยึดราชบัลลังก์มี ขุนพิเรนทรเทพ ผู้เป็นต้นคิดการณและเป็นกำลังหลัก ได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า ทรงแต่งตั้งให้ไปครองเมืองพิษณุโลก บังคับบัญชาหัวเมืองเหนือทั้งปวงทั้งนี้เนื่องจากขุนพิเรนทรเทพเป็นเชื้อสายราชวงศ์พระร่วง บิดาเป็นราชวงศ์พระร่วง มารดาเป็นราชวงศ์แห่งสมเด็จพระชัยราชาธิราช และพระราชทานพระวิสุทธิกษัตริย์เป็นพระมเหสี ขุนอินทรเทพได้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช หลวงศรียศเป็นเจ้าพระยามหาเสนาบดี หมื่นราชเสนหา เป็นเจ้าพระยามหาเทพ

ในช่วงเหตุการณ์การจลาจลแย่งชิงราชบัลลังก์นั้น รู้ถึงกรุงหงสาวดี พระเจ้าดเบงชะเวตี้ เห็นเป็นโอกาสที่จะขยายอำนาจมาทางตะวันออกจึงยกทัพมาเพื่อจะเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ในปีเดียวกันนั้นเอง เมื่อพระเจ้าหงสาวดี (ดเบงชะเวตี้) ยกกองทัพมานี้ พระยาละแวก เมืองกัมพูชา เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาเกิดศึกสงครามคงจะอ่อนกำลังลง จึงยกทัพมากวาดต้อนผู้คนไปยังเมืองละแวกเกิดเหตุการณ์อพยพเคลื่อนย้ายขึ้น คือ

3.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวปราจีนบุรีไปยังเมืองละแวก พ.ศ 2091

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวปราจีนบุรี เกิดขึ้นเนื่องจากกรุงกัมพูชาเห็นว่ากรุงศรีอยุธยา กำลังอยู่ในภาวะที่เกิดความวุ่นวายทางการเมืองภายใน คือการแย่งชิงราชบัลลังก์ระหว่าง กลุ่มขุนนางผู้สนับสนุนพระเพียรราชาและกลุ่มของท้าวศรีสุตาจันทร์ ขณะเดียวกันพระเจ้าหงสาวดี (ดเบงชะเวตี้) ก็ยกกองทัพมาทำให้พระยาละแวกคิดว่ากรุงศรีอยุธยาจะอ่อนกำลังลง จึงได้ยกทัพเข้ามาถึงเมืองปราจีนบุรี เห็นว่าไม่สามารถที่จะเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาได้ จึงได้แต่กวาดต้อน ชาวปราจีนบุรีกลับไปเมืองละแวก ซึ่งพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้กล่าวว่า “ขณะนั้นเมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพเข้ามานั้น ฝ่ายพระยาละแวกรู้ว่าพระนครศรีอยุธยาผลัดแผ่นดินใหม่ ก็ยกกองทัพขึ้นมาถึงเมืองปราจีนบุรี พระยาละแวกมีอาจยกเข้ามากวาดต้อนครัวอพยพชาวปราจีนบุรีและกลับไปเมืองละแวก”

การอพยพเคลื่อนย้ายนี้เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้น 2 ครั้งคือ การที่กัมพูชาเข้ามากวาดต้อนชาวปราจีนบุรีไปยังเมืองละแวก เมื่อพระเจ้าดเบงชะเวตี้ยกกองทัพมากรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 2091 และการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวปราจีนบุรีกลับมายังภูมิลำเนาเดิม ขณะเดียวกันก็กวาดต้อนชาวกัมพูชากลับมายังพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดยกทัพไปตีกรุงกัมพูชา เนื่องจากขณะที่กรุงศรีอยุธยาเกิดปัญหาความไม่สงบ และการเกิดศึกกับกรุงหงสาวดีอยู่นั้น กัมพูชายกทัพเข้ามากวาดต้อนผู้คนไปเมืองละแวก และการยกทัพของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปตีเมืองละแวก ทำให้กรุงศรีอยุธยาได้ชาวปราจีนบุรีกลับคืนมาและขณะเดียวกันก็ได้ชาวกัมพูชากลับมามีด้วย ซึ่งพงศาวดารไม่ได้ระบุไว้ว่าชาวปราจีนบุรีที่อพยพกลับคืนมานั้นโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใด แต่คาดว่าน่าจะยังคงกลับไปอาศัยอยู่ที่เมืองปราจีนบุรีซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิม

ก่อนการอพยพ ส่วนชาวกัมพูชานั้นพงศาวดารกล่าวว่า ได้โปรดให้นักพระสุทันขึ้นปกครองเมืองสวรรคโลก¹

3.2 การอพยพเคลื่อนย้ายเข้าภายในพระนครศรีอยุธยาของชาวอยุธยาและการอพยพเคลื่อนย้ายของพระราเมศวร ไปกรุงหงสาวดี พ.ศ 2106

การอพยพเคลื่อนย้ายนั้นมีสาเหตุเนื่องจากการทำสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงหงสาวดี สงครามครั้งนี้เรียกว่า " สงครามช้างเผือก " เพราะสาเหตุของสงครามเนื่องจาก พระเจ้าหงสาวดีได้ทราบข่าว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงมีช้างเผือกถึง 7 ช้าง จึงมีความประสงค์ที่ต้องการจะมีช้างเผือกบ้าง เพราะช้างเผือกเป็นหนึ่งในเครื่องหมายของจักรพรรดิราช² โดยพระเจ้าหงสาวดีทรงโปรดที่จะได้ครอบครองช้างเผือกเหนือสิ่งอื่นใดและหากทรงทราบว่า กษัตริย์ในแว่นแคว้นใกล้เคียงพระองค์ใดทรงมีช้างเผือกไว้ในครอบครองก็จะโปรดให้นำมาถวายและหากมีผู้ใดปฏิเสธจะทรงกริ้วหาทัฟไปชิง เอามาได้ทรงวิตกถึงผลเสียหายที่จะติดตามมา³ แต่เหตุผลที่แท้จริงของพระเจ้าบุเรงนองก็คือ เมื่อพระองค์ปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งในหัวเมืองมอญ ไทยใหญ่ และได้เมืองเชียงใหม่อีกแล้ว ก็คิดขยายอำนาจมายังกรุงศรีอยุธยา

¹ กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. หน้า 53.

² คติความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราชเป็นคติเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ที่ถือปฏิบัติอยู่ในบรรดารัฐทั้งหลายของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบรรดารัฐที่นับถือพุทธศาสนา ย่อมตั้งอยู่บนรากฐานคติหรือแนวคิดเกี่ยวกับ "พระมหาจักรพรรดิ" หรือ "เจ้าจักรวาล" พระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึง พระราชาผู้ยิ่งใหญ่กว่าพระราชาทั้งปวง อ้างอิงจาก มานพ ถาวรวัฒนสุกุล. (2536). ขุนนางอยุธยา. หน้า 46.

³ Frank Vincent. (1873). *The land of the White Elephant*. หน้า 66 – 67

ดังนั้นพระเจ้าหงสาวดีจึงทรงส่งพระราชสาส์นมาขอช้างเผือก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงทราบพระราชสาส์นของพระเจ้าหงสาวดีก็เข้าพระทัยว่า ถ้าไม่ให้ช้างเผือกก็จะเป็นข้ออ้างในการที่พระเจ้าหงสาวดีจะยกกองทัพมาแต่ถ้ายอมมอบช้างเผือกก็เท่ากับว่าอาณาจักรอยุธยายอมอ่อนน้อมต่อหงสาวดี จึงทรงปรึกษากับพระราชโอรสและขุนนาง โดยในที่ประชุมได้แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายที่เห็นควรประทานช้างเผือกเพื่อป้องกันการเกิดศึกสงคราม และฝ่ายที่เห็นว่าไม่ควรจะประทานช้างเผือกให้ มีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระราเมศวร พระยาจักรี และพระสุนทรสงคราม โดยมีเหตุผลว่าถึงแม้ถ้ากรุงศรีอยุธยายอมมอบช้างเผือกให้แล้วก็เท่ากับยอมอ่อนน้อมต่อกรุงหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีก็ยิ่งได้ใจ ถ้ากรุงศรีอยุธยาไม่ยอมเป็นเมืองขึ้น ก็จะต้องทำสงครามกันอยู่ดี จึงมีพระราชสาส์นตอบกลับไปยังพระเจ้าหงสาวดีว่าไม่ยกช้างเผือกให้ ทำให้พระเจ้าหงสาวดีไม่พอพระทัย จึงได้เตรียมกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา

เหตุการณ์การทำสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงหงสาวดี ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิ (จาด) กล่าวว่า

"ขณะนั้นมีหนังสือบอกเมืองกาญจนบุรีเข้ามาว่า ชาวด่านไปตีบ้านถึงตำบลจอยยะได้นี้เนื้อความว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดียกทัพมา สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชาธิราช ตรัสให้เทศน์เมืองตรี จัตุวาและแขวงเมืองจังหวัดเข้าพระนคร และขณะเมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาถึงปลายด่าน สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าแจ้งเหตุก็บอกขอราชการให้เร็วเร็วไปกรุงพระนครศรีอยุธยา ขอกองทัพช่วยแล้วให้กวาดครัวอพยพแขวงเมืองพิษณุโลกเข้าในกำแพงเมืองพิษณุโลกสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ตรัสให้พระยาพิชัยรณฤทธิ์พระยาวิชัยสงคราม ถือพลหนึ่งให้รีบขึ้นไปช่วยเมืองพิษณุโลก แต่ยกทัพไปถึงแค่เพียงนครสวรรค์ ก็ได้ข่าวว่าเมืองพิษณุโลกและเมืองเหนือทั้งปวงเข้ากับพระเจ้าหงสาวดีทั้งสิ้นแล้ว โดยพระเจ้าหงสาวดีให้เชิญสมเด็จพระมหาธรรมราชาออกไปเฝ้า ถ้าไม่เช่นนั้นก็จะยึดครองเมืองเสีย สมเด็จพระมหาธรรมราชาปรึกษากับมุขมนตรี ถ้ากองทัพกรุงศรีอยุธยาจะมาช้าไม่ทันการณ์ พระเจ้าหงสาวดีก็จะให้ทหารเหยียบเอาเมือง สมณชีพรามณโฑอาญาประชาราษฎร์จะเดือดร้อนจึงยอมออกไปสวามิภักดิ์และกองทัพพระเจ้าหงสาวดีและสมเด็จพระมหาธรรมราชาก็ยกทัพลงมาถึงเมืองนครสวรรค์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าหงสาวดียกทัพมาถึงขานพระนครได้ 7 วัน ไม่เห็นว่าไม่มีผู้ใดออกมาตั้งรับ จึงมีพระราชสาส์นเข้าไปยังพระนครศรีอยุธยาเชิญเสด็จออกมาสนทนากัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชแจ้งในพระราชสาส์น ทรงดำริว่า ศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงนักเห็นจะเหลือกำลังทหารจะกู้พระนครไว้ได้ ก็ให้แต่งราชสาส์นกำหนดที่จะเสด็จออกไปให้ทูตถือไปถวายพระเจ้าหงสาวดี เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเสด็จไปแล้ว พระเจ้าหงสาวดีตรัสว่าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยานั้นยกถวายให้ ส่วนตอนแรกของช้างเผือกไว้ 2 ช้าง แต่ตอนนี้ยกทัพมาด้วยความลำบากจะขอช้างเผือกอีก 2 ช้าง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ทรงยอม และพระเจ้าหงสาวดีทรงขอพระราเมศวรพระราชโอรส ถ้าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชทรงยอมก็จะยกกองทัพกลับไป สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชขัดไม่ได้ก็ทรงยอม สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จไปปล้ำปลา สั่งให้ประกาศแก่นายทัพนายกองว่า อาณาประชาราษฎร์พระนครศรีอยุธยานั้นให้ปล่อยเสียจนสิ้น แล้วให้สมเด็จพระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม เข้าไปรับบุตรภรรยา ตามเสด็จไปยังกรุงหงสาวดี"¹

¹ กรมศิลปากร. (2533). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) หน้า 49 - 93

 เมือง
 แหล่งน้ำ

 แม่น้ำ
 เขตแผ่นดิน

 ภูเขา
 เส้นทางอพยพ

สำรวจโดย นางสาวพรพรรณ ไปร้งจิตร
ตรวจสอบโดย ผศ.พัลลภสิงห์ คงชนะ
ผศ.กวี วรกวิน

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองที่ถูกกวาดต้อนเข้ายังพระนครเมื่อเกิดศึกสงคราม ซึ่งเป็นนโยบายหนึ่งในการป้องกันข้าศึกของกรุงศรีอยุธยาเพราะการกวาดต้อนอพยพไพร่พลชาวเมืองนั้น เท่ากับเป็นการเพิ่มเสบียงอาหารและกำลังพลของอาณาจักรอยุธยา เพราะถ้าไม่กวาดต้อนไพร่พลเข้ามายังพระนครนั้น กรุงศรีอยุธยาก็ไม่สามารถตั้งรับข้าศึกได้ และการอพยพเคลื่อนย้ายที่เกิดจากสงครามในครั้งนี้ คือ การอพยพเคลื่อนย้ายของพระรามเสวย (รัชทายาท) พระยาจักรี และพระสุนทรสงคราม โดยทั้ง 3 คนนี้เป็นกำลังที่สำคัญของพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ในการทำสงครามกับพระเจ้าหงสาวดี ดังนั้นการที่พระเจ้าหงสาวดีต้องการที่จะได้ทั้ง 3 คนไปยังกรุงหงสาวดีนั้นเท่ากับเป็นการบั่นทอนกำลังของกรุงศรีอยุธยา ทำให้ขาดผู้ที่มีความสามารถ โดยเฉพาะพระรามเสวย ซึ่งดำรงตำแหน่งรัชทายาท

เมื่อพระรามเสวยอพยพเคลื่อนย้ายไปยังกรุงหงสาวดีแล้วได้สิ้นพระชนม์ลงระหว่างทาง ส่วนพระยาจักรีและพระสุนทรสงครามได้ตรวจสอบจากมหาราชวงศ์ พงศาวดารพม่าแล้วไม่ปรากฏว่าพระเจ้าหงสาวดีโปรดให้ดำเนินการอย่างไรกับทั้งสองคน

3.3 การอพยพเคลื่อนย้ายของพระเทพกษัตริย์ไปยังกรุงหงสาวดี พ.ศ 2109

การอพยพเคลื่อนย้ายครั้งนี้เนื่องจาก พระไชยเชษฐา พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ทรงมีพระราชสาส์นมาขอพระเทพกษัตริย์ พระราชธิดา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปเป็นพระมเหสี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงปรึกษากับมุขมนตรีแล้ว เห็นว่า ควรจะพระราชทานพระเทพกษัตริย์ให้ เพราะกรุงศรีสัตนาคนหุตก็เป็นเมืองใหญ่หากมีศึกสงครามภายนอก กรุงศรีสัตนาคนหุตก็จะเป็นกำลังสำคัญของกรุงศรีอยุธยาจึงมีพระราชสาส์นตอบกลับไป ซึ่งพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่า พระเจ้าล้านช้างให้พระราชสาส์นมาถวายว่า จะขอสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเทพกษัตริย์เจ้า แลทรงพระกรุณาพระราชทานแก่พระเจ้าล้านช้าง ¹ ซึ่งปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบาง กล่าวว่า ครั้นศักราช 912 ปีจอ โทศก พระไชยเชษฐาธิราชจึงแต่งท้าวพระยาถือพระราชสาส์น คุมเครื่องราชบรรณาการลงมากรุงศรีอยุธยา ขอพระราชธิดาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าช้างเผือกทรงนามว่า พระเทพกษัตริย์ขึ้นไปเป็นปิ่นสุรางค์กัลยา ในเมืองศรีสัตนาคนหุต สมเด็จพระเจ้าช้างเผือกจึงมีพระราชสาส์นตอบขึ้นไปว่า ซึ่งเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตมีพระทัยร่วมราชโลหิตเป็นสัมพันธมิตรไมตรีนั้นก่อนุญาตให้แต่งผู้คนสิ่งของลงมารับเกิด ²

¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า19.

² กรมศิลปากร. พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2.

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงทราบเรื่อง จึงให้ม้าเร็วถือหนังสือไปถวายพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีทราบก็ให้แต่งพลออกสกัดตีชาวกรุงศรีสัตนาคนหุตนั้นแตกฉาน ได้พระเพท กษัตริย์ไปถวายพระเจ้าหงสาวดี

การอพยพเคลื่อนย้ายของพระเพทกษัตริย์และข้าราชการบริพารที่ติดตามในครั้งนี้ จุดมุ่งหมาย เดิมคือการเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุตเนื่องจากพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต มีพระราชสาส์นมาทูลขอพระธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงปรึกษากับขุนนางแล้วก็ทรงยกพระราชธิดาให้ ซึ่งนโยบายนี้คือการสร้างสัมพันธไมตรีทางเครือญาติ ของอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรใกล้เคียงเพื่อประโยชน์ทางการเมือง คือเป็นการป้องกันการรุกรานจากอาณาจักรอื่นหรือเป็นฐานกำลังของอาณาจักรอยุธยาเมื่อเกิดศึกสงคราม แต่การอพยพ เคลื่อนย้ายของพระเพทกษัตริย์นี้ได้เปลี่ยนจากที่หมายเดิมคือกรุงศรีสัตนาคนหุตไปเป็นกรุงหงสาวดีเนื่องจากถูกทัพพระเจ้าหงสาวดีซึ่งตัวไปประหว่างเดินทาง ทั้งนี้เนื่องจากพระมหาธรรมราชาได้นำ เรื่องไปแจ้งแก่พระเจ้าหงสาวดี

4. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช พ.ศ. 2111-2112

สมเด็จพระมหินทราธิราช ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระสุริโยทัย ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ประชวรสวรรคต เมื่อ พ.ศ.2111 พระมหินทราธิราชจึงขึ้นครองราชสมบัติ ซึ่งในระยะเวลาที่ขึ้นครองราชสมบัตินี้เป็น เวลาเดียวกันกับที่เกิดศึกสงครามกับกรุงหงสาวดีจนทำให้ต้องเสียกรุงศรีอยุธยา การศึกในครั้งนี้ หงสาวดีดำเนินนโยบายโดยการสนับสนุนสมเด็จพระมหาธรรมราชา เมืองพิษณุโลก ทั้งนี้เพื่อเป็น การบันทอนกำลังของกรุงศรีอยุธยา โดยไม่ให้เมืองเหนือยกทัพลงมาช่วยกรุงศรีอยุธยา ประกอบ กับกรุงศรีอยุธยาขาดกำลังในการป้องกันและควบคุมรักษาพระนคร แม้ว่าพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาว จะพยายามที่จะรักษาพระนคร เสด็จไปบัญชาการรักษาพระนครทุกวัน สมเด็จพระมหินทราธิราชก็ ไม่ทรงวางพระทัยจึงให้ม้าพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวเสีย จึงทำให้การรักษาพระนครศรีอยุธยา อ่อนแอลงยิ่งขึ้น หลังจากกรุงศรีอยุธยาถูกล้อมอยู่ 9 เดือน ก็เสียกรุงแก่พระเจ้าหงสาวดีในที่สุด และพระเจ้าหงสาวดีก็ได้ราชาภิเษก สมเด็จพระมหาธรรมราชาเป็นพระศรีสรรเพชญ์ตำแหน่ง เจ้าประเทศราชของหงสาวดี

เมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพกลับไปได้นำสมเด็จพระมหินทราธิราชกับพระญาติวงศ์และ ประกอบไปด้วยขุนนางไพร่พล เหลือได้ประจำที่กรุงศรีอยุธยาเพียง 10,000คน เท่านั้น ดังปรากฏ ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่า

"แต่ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระมหินทราธิราช ตรัสมีได้นำพาการศึกษา แต่พระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวนันตรัสเอาพระทัยใส่ แลเสด็จไปบัญชาการศึกษาที่จะรักษาพระนครทุกวัน ครั้นแลสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า รู้ว่าพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวนันเสด็จไปบัญชาการศึกษาทุกวันดังนั้นก็มิไว้พระทัยก็ให้เอาพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวนันไปมาเสียด ณ วัดพระราม ครั้นนั้นการศึกษาซึ่งจะรักษาพระนครนั้นก็คลายลง ครั้นถึงวันเสาร์ แรม 11 ค่ำ เดือน 9(พ.ศ.2112) ก็เสียกรุงพระนครศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงสาวดี ทำการปราบดาภิเษก สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า เสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา อนึ่งเมื่อพระเจ้าหงสาวดีเสด็จกลับคือไปเมืองหงษานั้นพระเจ้าหงสาวดีเอาสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าขึ้นไปด้วย"¹

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายชาวกรุงศรีอยุธยาไปยังกรุงหงสาวดี โดยมีจำนวนเท่าใดไม่ปรากฏ ทราบแต่เพียงว่ามีจำนวนมาก เพราะที่คงเหลืออยู่ที่กรุงศรีอยุธยามีเพียง 10,000 คนเท่านั้น สาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ก็เนื่องจากการสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและเมืองพิษณุโลก

สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและหงสาวดี มีสาเหตุเนื่องจาก ความขัดแย้งระหว่างสมเด็จพระมหินทราธิราชและพระมหาธรรมราชา ซึ่งขณะนั้นพระมหาธรรมราชามีอำนาจปกครองหัวเมืองเหนือและพระองค์ก็แสดงออกว่าฝักใฝ่ฝ่ายหงสาวดี (ครั้งตั้งแต่เหตุการณ์สงครามช้างเผือก) ทำให้สมเด็จพระมหินทราธิราชไม่พอพระทัยจึงคิดอุบายร่วมกับพระไชยเชษฐา กษัตริย์อาณาจักรล้านช้างให้ยกมาตีเมืองพิษณุโลก เมื่อพระมหาธรรมราชาทราบเรื่องจึงไปขอกำลังจากหงสาวดีให้มาช่วยทำการรบกับกรุงศรีอยุธยา จึงทำให้เกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงหงสาวดี

ผลของสงครามทำให้เสียกรุงศรีอยุธยาแก่หงสาวดี อาณาจักรอยุธยาตกเป็นประเทศราชของหงสาวดี มีการกวาดต้อนอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนชาวกรุงศรีอยุธยาไปยังหงสาวดีเป็นจำนวนมาก การอพยพเคลื่อนย้ายชาวกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้ เท่ากับกรุงศรีอยุธยาถูกปลดปล่อยพันธนาการที่สำคัญต่อความมั่นคงทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยแม้ว่าพระเจ้าหงสาวดีจะไม่ได้ทำลายกรุงศรีอยุธยา แต่พระองค์ก็ได้ปล่อยให้มีการปล้นเมือง มหาราชวงศ์ปกครองบับหอแก้ว กล่าวว่าไม่มีนายทัพนายกองคนใดกลับเมืองหงสาวดีไปโดยไม่มีอะไรติดไม้ติดมือไปด้วย โดยเมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชา ขึ้นครองราชย์สมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยานั้น กรุงศรีอยุธยาอยู่ในสภาวะวิกฤตทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า 21.

5. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา พ.ศ.2112-2133

สมเด็จพระมหาธรรมราชา ทรงขึ้นครองราชย์ภายหลังจากที่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่หงสาวดี โดยพระองค์ได้ร่วมกับพระเจ้าหงสาวดีในการยึดกรุงศรีอยุธยา จากนั้นสมเด็จพระมหาธรรมราชา ทรงสถาปนาราชวงศ์สุโขทัยขึ้นอีกครั้งที่กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาธรรมราชา แต่เดิมเป็น ขุนนางรับราชการ อยู่ในราชสำนักอยุธยา มีบรรดาศักดิ์เดิมว่า"ขุนพิเรนทรเทพ" โดยพระองค์สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์พระร่วง ซึ่งปกครองสุโขทัย

สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงเป็นกำลังสำคัญในการยึดราชบัลลังก์จากพระแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์และขุนนางศักราช และจากความดีความชอบในการก่อการกบฏครั้งนั้นได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาธรรมราชาครองเมืองพิษณุโลก และได้เสกสมรสกับพระวิสุทธิกษัตริย์ พระธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีโอรสและธิดา 3 พระองค์ คือพระสุพรรณกัลยา พระนเรศวร¹ และพระเอกาทศรถ

เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงขึ้นครองราชย์สมบัติ กรุงศรีอยุธยาในขณะนั้นอยู่ในสภาพที่ตกต่ำทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เพราะเมื่อพระเจ้าหงสาวดีกวาดต้อนผู้คนไปยังหงสาวดีนั้น ได้กวาดต้อนขุนนาง ข้าราชการ ทั้งหลายไปด้วย และจากการเกิดสงครามทำให้เศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยาตกต่ำ เนื่องจากอยู่ในภาวะสงคราม ราษฎรไม่สามารถที่จะประกอบอาชีพได้ตามปกติ ดังนั้นในระยะแรกที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงขึ้นครองราชย์ พระองค์ต้องพยายามฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาให้มีสภาพกลับคืนสู่ความมั่นคง แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากความตกต่ำของกรุงศรีอยุธยาก็คือ กองทัพพม่าได้ยกทัพมายังกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของราษฎร การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้แก่

¹ พระนเรศวรได้ถูกส่งไปเป็นตัวประกันที่กรุงหงสาวดี เมื่อครั้งเหตุการณ์การเกิดสงครามช้างเผือก เมื่อพระเจ้าหงสาวดีได้ยึดเมืองพิษณุโลกและสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าหงสาวดีเพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดี และเพื่อป้องกันการต่อต้านในภายหลัง พระเจ้าหงสาวดีจึงนำพระนเรศวรไปเป็นตัวประกันเมื่อ พ.ศ. 2107

5.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของราษฎรชาวตำบลบ้านนา นครนายก จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา และนาเริ่ง พ.ศ.2113

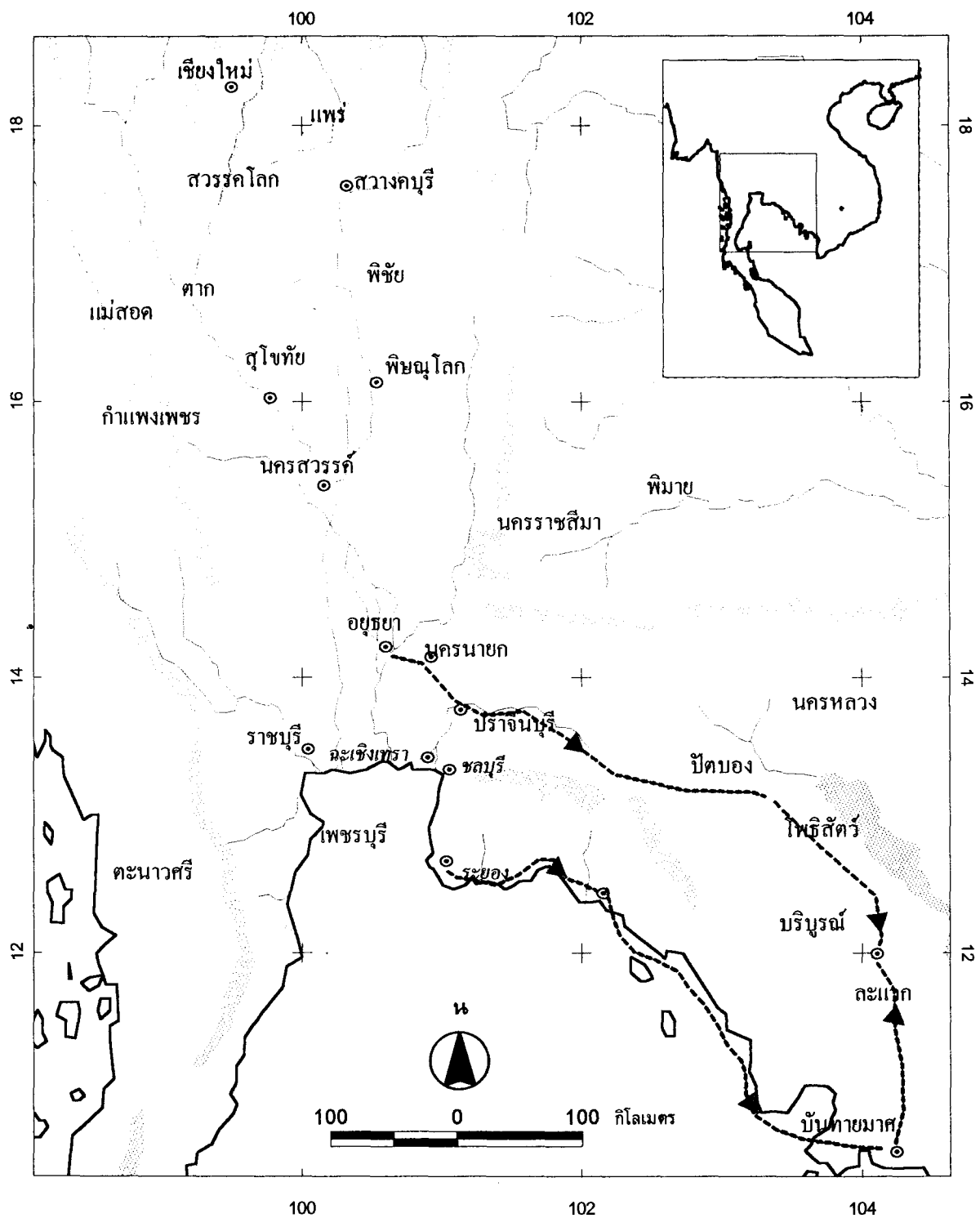
การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนในครั้งนี้นางสาวดารากรศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) กล่าวว่า “ฝ่ายพญาละแวกก็ยกกองทัพเข้ามาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยาและให้ตั้งทัพตำบลบ้านกระทุ่ม แต่ยกเข้ามาปล้นถึงสามครั้งมิได้ พญาละแวกก็ล่าทัพกลับไป จึงกวาดเอาครัวตำบลบ้านนาและนครนายกไปเมืองละแวก ขณะนั้นพญาละแวกแต่งพลมาลาดทั้งบกและทางเรือเป็นหลายครั้ง และเสียชาวจันทบุรี ชาวระยอง ชาวฉะเชิงเทรา ชาวนาเริ่งไปแก่ข้าศึกละแวกเป็นอันมาก”¹

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวตำบลบ้านนา นครนายก จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา และนาเริ่งนี้ เป็นการอพยพเนื่องจากพญาละแวกเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาเพียงจะเสียกรุงกำลังพลในการป้องกันพระนครคงจะยังไม่เพียงพอที่จะรักษาดูแลบ้านเมืองเหล่านี้ได้ จึงยกกองทัพเข้ามากวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินทางหัวเมืองด้านตะวันออก โดยกลุ่มคนที่อพยพเคลื่อนย้ายไปนั้นได้แก่ ชาวดำบลบ้านนา นครนายก จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา และนาเริ่ง โดยอพยพเคลื่อนย้ายไปยังเมืองละแวก

5.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองธนบุรี เมืองพระประแดง เมืองนนทบุรี เมืองสาครบุรี พ.ศ.2116

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) กล่าวว่า พญาละแวกยกกองทัพเข้ามาตั้งในปากน้ำพระประแดง ก็ให้ลาดจับชาวเมืองธนบุรี ชาวเมืองนนทบุรีไปเป็นเชลย ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ตรัสให้เอาเมืองยศโสธรราชธานี เป็นนายกอง แล้วจัดขุนหมื่นทั้งหลายกับพลทหารสองพัน แลเครื่องสัสดราวุธบรรจุเรือไล่สี่สิบลำให้ยกลงไปเมืองนนทบุรี ก็พบเรือเร็วเข้าศึกได้รบพุ่งกันเป็นสามารถ ทัพหลวงก็พ่ายแก่ข้าศึก ละแวกเสียหมื่นราชามาตย์ ข้าศึกได้เอาไปถวายพญาละแวกเมืองยศโสธรราชธานีและข้าหลวงทั้งปวงก็พ่ายขึ้นมายังพระนคร พญาละแวกก็ให้จับเอาคนทั่วทั้งจังหวัดเมืองธนบุรีได้มากแล้วก็ยกขึ้นมายังพระนครตั้งทัพ ณ ขนนางตะนาว

¹ กรมศิลปากร. (2533). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) เล่ม 1.

สัญลักษณ์

เส้นทางอพยพ

แม่น้ำ

เขตแผ่นดิน, พรมแดน

เมือง

ภูเขา

แหล่งน้ำ

แผนที่ : การอพยพของชาวบ้านนา, นครนายก, จันทบุรี, ระยอง, ละโว้ ไปเมืองละแวก พ.ศ. 2113

ที่มา : พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ
พระจักรพรรดิพงศ์ (จาค) เล่ม 1 หน้า 149

สำรวจโดย นางสาวพรพรรณ ไปร้งจิตร
ตรวจสอบโดย ผศ. พลับพลึง คงชนะ
ผศ. กวี วรกวิน

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ตรัสให้ท้าวพญาทั้งหลายตรวจจัดพลทหารขึ้นประจำหน้าที่กำแพง พระนครแต่งการที่จะรบพุ่งพระนคร พญาละแวกก็ยกกองทัพเรืออันเป็นทัพหน้าประมาณ 30 ลำเข้ามาปล้น ณ ตำบลนายกาย...พญาละแวกเห็นจะปล้นพระนครมิได้ ค็นลงไปตั้งอยู่ ณ ปากน้ำพระประแดง แล้วก็แต่งให้ลาดขึ้นไปจับคนถึงสาครบุรี ได้ขุนหมื่นกรมการแลไพร่ชายหญิงอพยพมาเป็นอันมาก จึงให้เอารูปเทพารักษ์สัมฤทธิ์ทั้งสององค์ ชื่อพญาแสนดาแลบาทสังขรอันมหัศจรรย์ ซึ่งอยู่ ณ เมืองพระประแดง อันชุดได้แต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีนั้นไปด้วย พญาละแวกก็เลิกทัพกลับเมือง

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้พญาละแวกยกกองทัพเข้ามาประชิดพระนคร และได้อพยพเคลื่อนย้ายผู้คนชาวเมืองธนบุรี เมืองพระประแดง เมืองนนทบุรี เมืองสาครบุรี ไปยังเมืองละแวก รวมทั้งได้อาหารอุปสัมฤทธิ์ พญาแสนดาและบาทสังขรที่เมืองพระประแดงไปด้วย

5.3 การอพยพเคลื่อนย้ายของพญาจันจันตุจากเมืองละแวกมายังกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2117

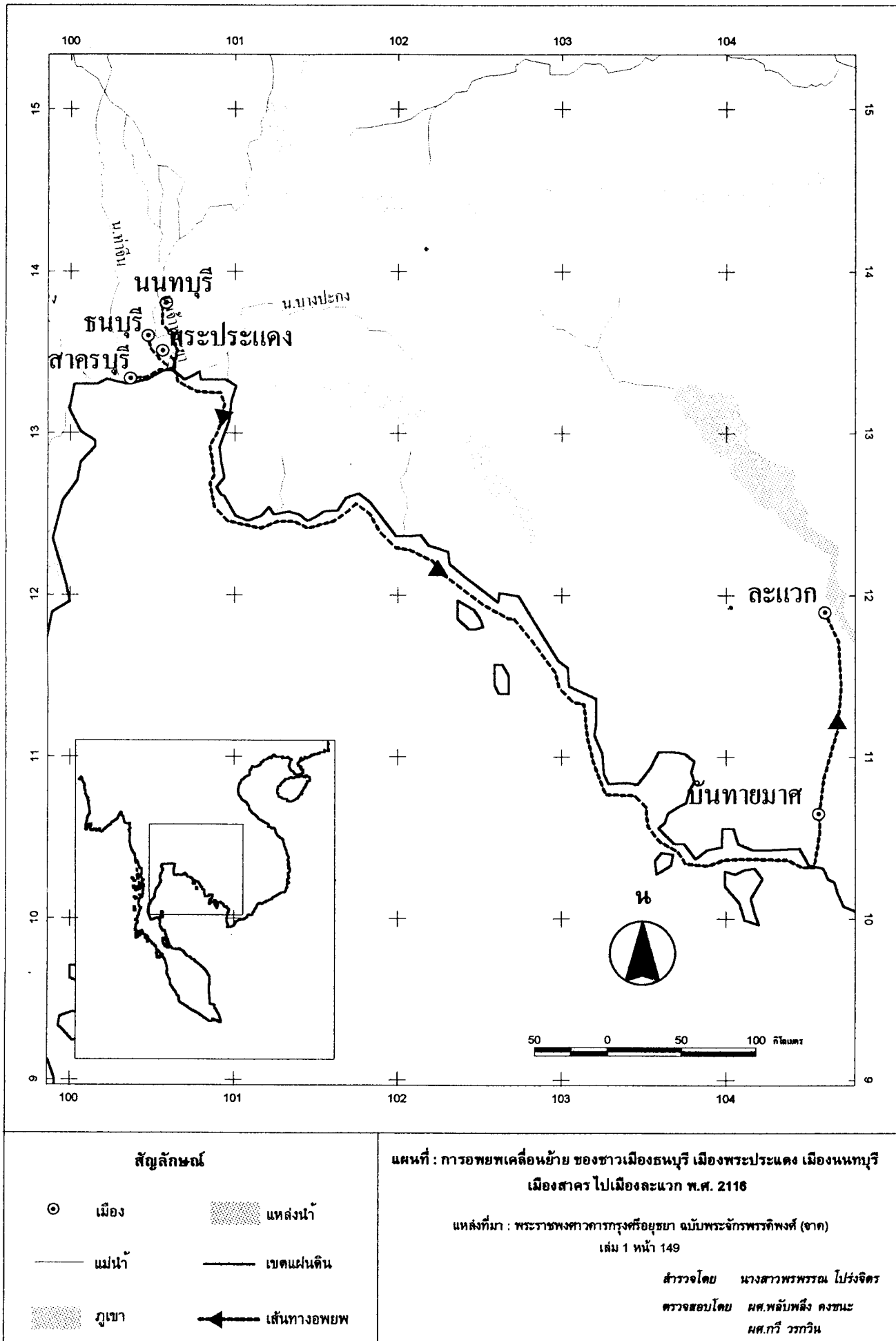
การอพยพของพญาจันจันตุจากกัมพูชามายังกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากพระยาละแวกได้ให้พญาจันจันตุยกทัพมาตีเมืองเพชรบุรี แต่พญาจันจันตุตีเมืองเพชรบุรีไม่ได้ จึงเกรงกลัวความผิดที่จะได้รับจึงอพยพผู้คนเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา แต่อยู่ต่อมาพญาจันจันตุก็หลบหนีออกจากพระนคร

พงศาวดารกล่าวว่าขณะนั้นพญาจันจันตุให้ทัณฑ์บนแก่พญาละแวก จะตีเมืองเพชรบุรีให้ได้ ครั้นมิได้เมืองเพชรบุรี พญาจันจันตุก็กลัวพญาละแวกจะลงโทษ พญาจันจันตุก็พาครัวทั้งปวงอพยพเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาแก่พญาจันจันตุตรัสให้พระราชทานเป็นอันมาก ครั้นอยู่มาพญาจันจันตุก็ได้สวามิภักดิ์ ลอบตบแต่งสำเภาที่จะหนีจากพระนคร ในปีเดียวกันนั้น

5.4 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเพชรบุรีไปเมืองละแวก พ.ศ.2119

ขณะนั้นเจ้าเมืองเพชรบุรีและเมืองยศโสธรราชธานีเมืองเทพราชธานีมิได้สมัครสมานด้วยกัน ต่างคนต่างบังคับบัญชาแล้วอยู่ป้องกันแต่หน้าที่ซึ่งจะแต่งการป้องกันข้าศึก ครั้นถึงวันแปดค่ำ พญาละแวกก็เข้าปล้นตำบลคลองกระแซงและประตูบางจานชาวเมืองด่านทานเป็นสามารทด ข้าศึกเผาหอบทลายลงแล้วปืนกำแพงเข้าได้ ในที่นั้นก็เสียเพชรบุรี และเจ้าเมืองเพชรบุรีเมืองยศโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานี ตายในที่นั้น พญาละแวกก็กวาดครัวอพยพเลิกทัพ¹

¹ กรมศิลปากร. (2533). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต) เล่ม 1.

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเพชรบุรีไปเมืองลพบุรี เนื่องจากพญาละแวกได้ยกทัพมากวาดต้อนผู้คนไปยังเมืองลพบุรี โดยครั้งนี้พญาละแวกได้ยกมากวาดต้อนผู้คนทางด้านตะวันตกซึ่งมีจำนวนอพยพเคลื่อนย้ายไปเท่าใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐาน

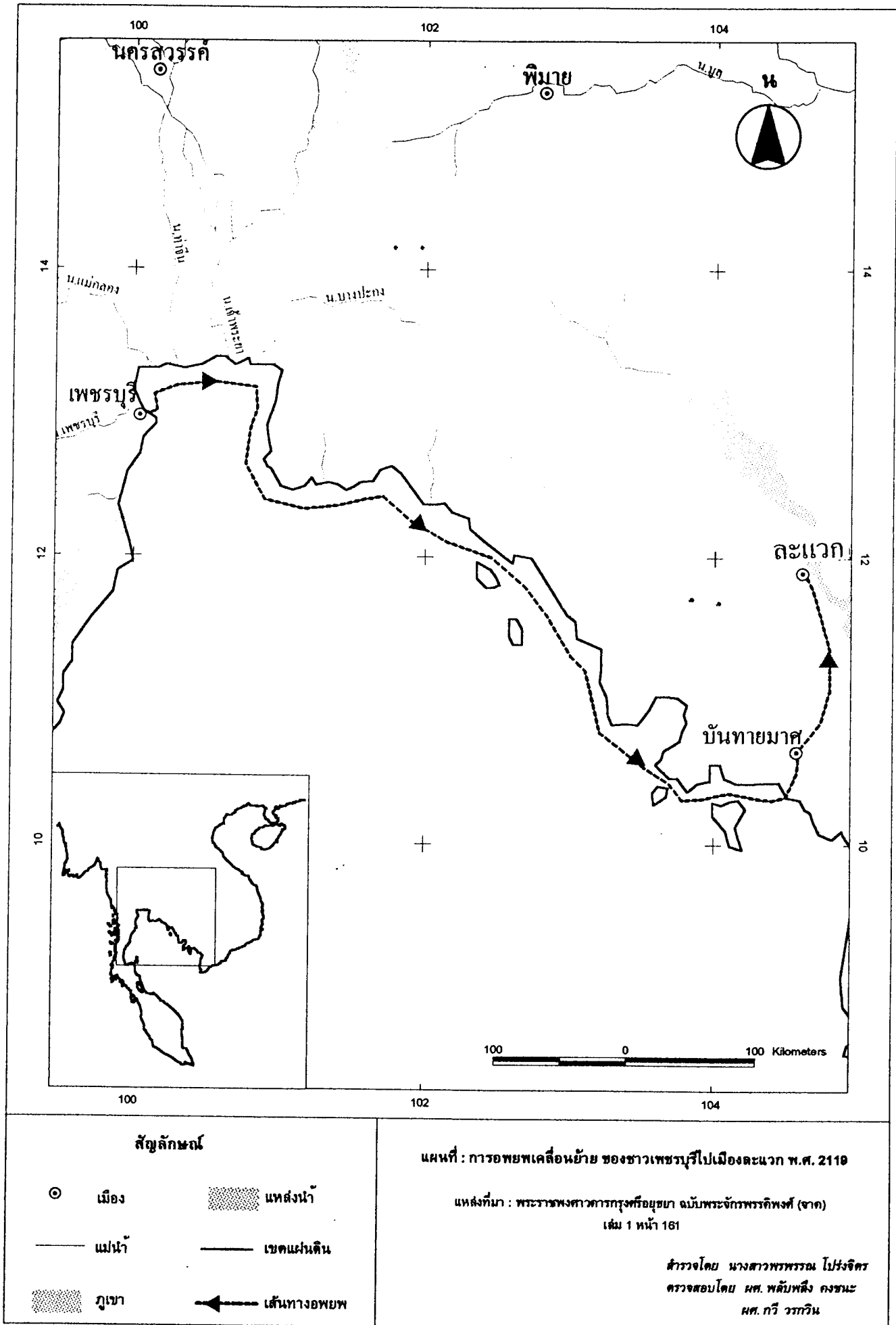
การอพยพเคลื่อนย้ายของราษฎรของอาณาจักรอยุธยาที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น มีสาเหตุเนื่องจากกัมพูชาได้ยกทัพกวาดต้อนผู้คนไปยังเมืองลพบุรี การที่กัมพูชายกทัพมากวาดต้อนผู้คนได้หลายครั้งนี้เป็นผลมาจากการที่กรุงศรีอยุธยาได้สูญเสียกำลังพลไปจากสงครามการเสียกรุงทำให้อาณาจักรอ่อนแอไม่สามารถที่จะป้องกันการรุกรานได้ซึ่งปรากฏว่าการยกทัพมาในบางครั้งได้ยกเข้ามาประชิดพระนครแม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นการรุกรานหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออก สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกัมพูชาซึ่งเป็นสงครามการแบ่งแย่งชิงกำลังคน ซึ่งสงครามลักษณะนี้เป็นสงครามที่เกิดขึ้นหลายครั้งแล้ว แต่อย่างไรก็ตามการสงครามกับกัมพูชาทำให้กรุงศรีอยุธยาใช้เป็นข้ออ้างในการที่จะสะสมกำลังคนโดยการโยกย้ายประชากรจากหัวเมืองเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ทั้งยังสามารถสร้างและซ่อมแซมกำแพงเมืองตลอดจนป้อมปราการ และการจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์เพิ่มเติมได้โดยปราศจากความสงสัยจากหงสาวดี¹

5.5. การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญ พ.ศ.2127

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญในครั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง พ.ศ.2127 เหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า

“ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมีได้ตั้งอยู่ในทศพิราชธรรมก็คิดอุบายให้มีศุภอักษรไปถึงพระนเรศวรว่า บัดนี้กรุงรัตนบุรีจะมาเป็นกบฏ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จยกพลแสนยากรไปถึงเมืองแครง ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 พระเจ้าหงสาวดีจึงให้จัดกองทัพหนึ่งออกไปซุ่มไว้ต่อทางพระนเรศวรจะขึ้นมานั้น ไกลเมืองหงสาวดี แล้วตรัสให้พระยาเกียรติ พระยารามลงไปรับ ถ้าพระนเรศวรยกพลขึ้นมาแล้ว เราจะยกทัพหลวงออกตีหน้า ให้พระยาเกียรติ พระยาราม เอากองทัพทั้งนี้ตีกระหนาบหลังจับเอาตัวพระนเรศวรประหารชีวิตเสียให้จงได้ เมืองหงสาวดีจึงจะเป็นอิสราภาพไพศาลกว่าพระนครทั้งปวง พระยาเกียรติก็กราบถวายบังคมลาออกไปถึงเมืองแครงก็ทูลสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าว่า พระเจ้าหงสาวดีให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองนี้มารับขึ้นไป ทูลเท่านั้นแล้วก็ถวายบังคมลาไปนมัสการพระมหาเถรคันฉ่องผู้เป็นอาจารย์ แจ้งความซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดทำการทั้งปวงนั้นให้พระมหาเถรคันฉ่องฟังทุกประการ พระมหาเถรคันฉ่องแจ้งดังนั้นมีใจกรุณาแก่สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ครั้นเพลาค่ำก็พาพระยาราม พระยาเกียรติ เข้าไปเฝ้าพระนเรศวรเจ้า แล้วกราบถวายพระพรว่า พระยาราม พระยาเกียรตินี้เป็นสานุศิษย์รูปมาบอกว่า พระเจ้าหงสาวดีคิดประทุษร้ายต่อพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าแจ้งดังนั้นก็ตรัสถามพระยาราม ว่าเหตุผลประการใด พระเจ้าหงสาวดีจึงคิดจะทำร้ายเรา พระยาราม พระยาเกียรติ ก็กราบทูลตามความซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดและสั่งนั้นถวายทุกประการ

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). *อยุธยา ประวัติศาสตร์และการเมือง*. หน้า 48-49

ครั้งนั้นมีพระราชบริหารประกาศเป็นฉันทภาคอุภัยพระมหานครเสร็จแล้ว ก็มีพระราชโองการตรัสสั่ง ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวงว่าตราจะยกกลับไปพระนครครั้งนี้จะพาพระมหาเถรคันฉ่องและญาติโยมกับพระยาราม พระยาเกียรติไป แล้วจะตีกวาดครัวร้างเมืองรายทางไปด้วย ครั้น ณ วันศุกร์ แรม 3 ค่ำ เดือน 6 เพลา 11 ทุ่ม ให้เอาพระคชาธารเข้าเทียบเกย ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จปาฏิหาริย์แต่ปัจฉิมทิศผ่านพระคชาธารไปโดยบุรพทิศ จึงเสด็จพยุหตราที่พออกจากเมืองแครง พระมหาเถรคันฉ่อง พระยาราม พระยาเกียรติ และญาติโยมก็มาโดยเสด็จ ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็แยกย้ายกันตีครัวต้อนครัวรายทางมาได้ประมาณหมื่นเศษ ครั้นถึงฝั่งแม่น้ำสโตงก็เที่ยวให้เก็บเรือหาไม้ผูกพ่วงแพเร่งข้ามครอบครัวพลช้างมาถึงปากสันแล้วก็ให้เผาทำลายแพเสีย พอพระเจ้าหงสาวดีก็ให้พระมหาอุปราชถือพลแสนหนึ่ง สรภามาเป็นกองหน้า ตามมาถึงแม่น้ำสโตง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ให้นายทัพนายกองนำพระมหาเถรคันฉ่องกับครอบครัว ยกไปก่อนแต่พระองค์กับทหารล่าลงหมื่นห้าพันนั้นร่อยุริมฝั่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จยกมาโดยทางเมืองกาญจนบุรี ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา ก็กราบทูลเรื่องบุลลคดีทั้งปวงถวายให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระราชบิดากับสมเด็จพระนเรศวรเป็นท้าวดำรงการกันเสด็จแล้วจึงโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่องอยู่วัดพระมหาธาตุ เป็นสมเด็จพระอริยวงค์ญาณปริยัติวราสังฆราชาบดี ศรีสมณุตมาปรินายกปิฎกธราจารย์ สฤณดิชิตยสารสุนทร มหาคณฤศรอตรวามคณะสังฆรามคามวาสี สถิตอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารพระอารามหลวง ทรงถวาย สัปทนกรซิงคานหามคนหาม จันหนันจิภัตรเครื่องสมณบริขารต่างๆ และซึ่งสมเด็จพระวันรัตน์สังฆราชคามวาสี เดิม นั้น โปรดให้ว่าแต่คณะปักษีได้เป็นฝ่ายขวา และคณะคามวาสีซึ่งแบ่งเป็นสองคณะ จำเดิมแต่นั้นมาจนตราบเท่า ทุกวันนี้ ฝ่ายพระยาเกียรติ พระยารามก็พระราชทานเจียดทอง เฒ่าน้ำทอง กระบี่บังทอง เงินตราเสื้อผ้า พรรณนุ่งห่มและเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมากและครอบครัวมอญซึ่งกวาดลงมานั้น ก็พระราชทานให้พระยาราม พระยาเกียรติควบคุมว่ากล่าวด้วย และพระยาราม พระยาเกียรตินั้นให้อยู่ตำบลบ้านขมิ้น วัดขุนแสน ญาติโยมพระมหาเถรคันฉ่องนั้นให้อยู่ในตำบลบ้านหลังวัดนก¹

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญในครั้งนี้ มีสาเหตุเนื่องจากพระยาเกียรติ พระยาราม ขุนนางมอญได้นำความลับที่พระเจ้าหงสาวดีจะกำจัดพระนเรศวร ให้สมเด็จพระนเรศวรทรงทราบ กล่าวคือ พ.ศ. 2124 พระเจ้านันทบุเรงกษัตริย์หงสาวดีสวรรคต และอาณาจักรพม่าภายใต้ราชวงศ์ต้องอุกิทาทำจะแตกสลายลง สมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จไปยังเมืองพะโคเพื่อไปในงานพระศพของกษัตริย์พม่า และน่าจะทราบถึงโอกาสที่กรุงศรีอยุธยาจะได้เป็นเอกราช ในขณะเดียวกันพุกามก็ทราบดีเช่นกันว่าพระนเรศวรจะเอาใจออกห่าง ดังนั้นจึงได้ใช้มอญให้วางแผนกำจัดสมเด็จพระนเรศวรด้วย

ดังนั้น พ.ศ. 2127 สมเด็จพระนเรศวรจึงประกาศอิสรภาพของอาณาจักรอยุธยา ที่เมืองแครง และได้นำชาวมอญอพยพมาด้วย โดยมีพระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติ พระยารามเป็นผู้นำ สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้โปรดให้ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยดังนี้ สมเด็จพระมหาเถรคันฉ่อง โปรดให้อยู่วัดพระมหาธาตุ พระยาเกียรติ พระยาราม และครอบครัวให้อยู่ตำบลบ้านขมิ้น วัดขุนแสน และญาติของพระมหาเถรคันฉ่องให้อยู่ตำบลบ้านหลังวัดนก

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. หน้า 70 – 73.

6. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ.2133 – 2148

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตริย์ พระนเรศวรทรงเป็นที่รู้จักในประวัติศาสตร์ไทยสกุลลัทธิชาตินิยมในฐานะ "วีรกษัตริย์" ผู้กอบกู้ "เอกราช" ให้กับกรุงศรีอยุธยาซึ่งตกเป็นเมืองขึ้นของหงสาวดีอยู่ 15 ปี ระหว่าง พ.ศ.2112 – 2127¹

สมเด็จพระนเรศวรทรงได้ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาสวรรคตโดยในช่วงที่ดำรงตำแหน่งอุปราช ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระองค์ได้ทำศึกสงครามกับหงสาวดีอยู่หลายครั้งและเมื่อทรงขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ได้เกิดสงครามกับหงสาวดี เนื่องจากเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาผลัดแผ่นดินใหม่และสงครามครั้งสำคัญระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหงสาวดี คือ "สงครามยุทธหัตถี" เมื่อ พ.ศ.2135 – 2136 ทำให้ในรัชสมัยของพระองค์เกิดการอพยพเคลื่อนย้าย ดังนี้คือ

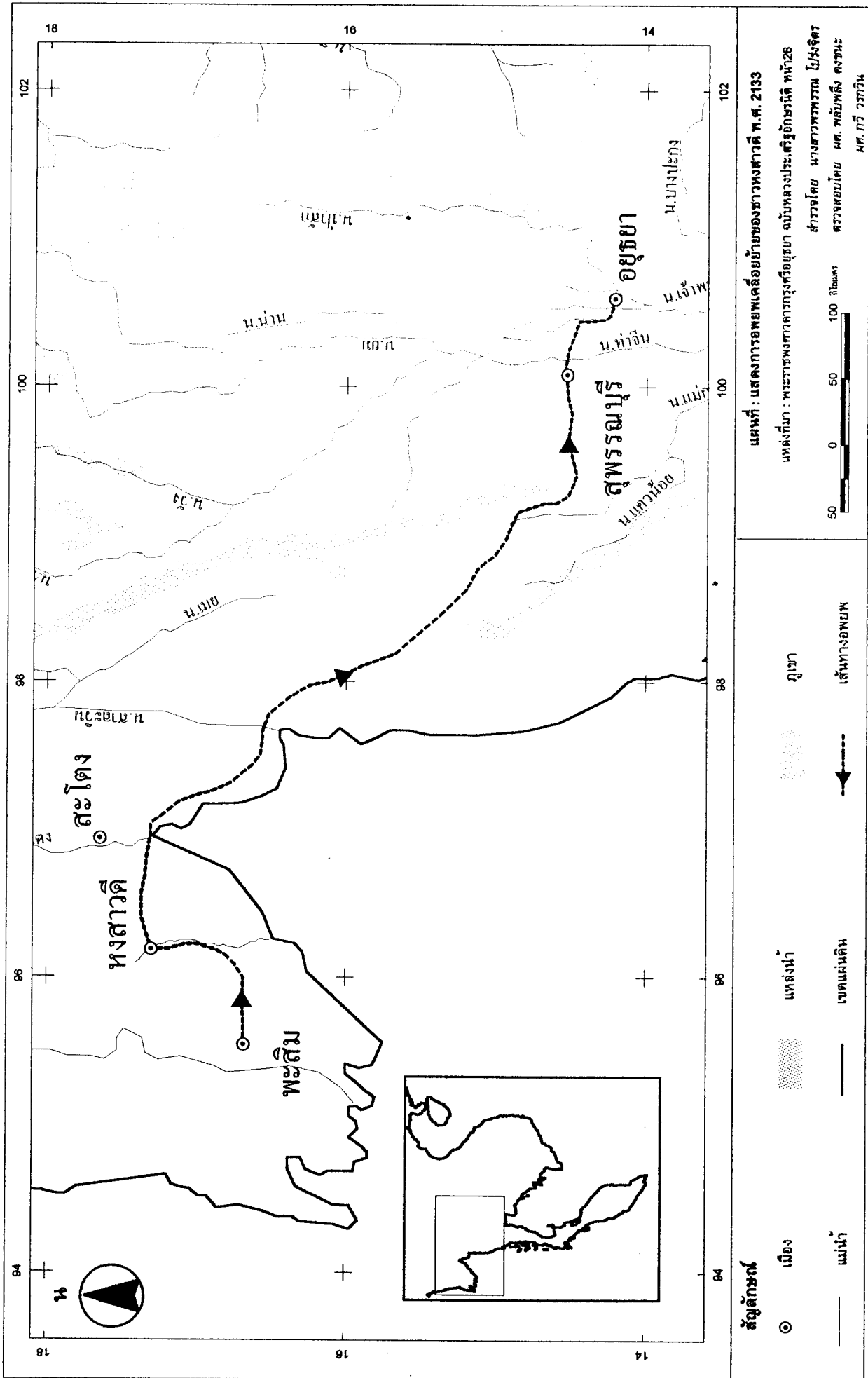
6.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวหงสาวดี พ.ศ.2133

เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาผลัดแผ่นดินใหม่กรุงหงสาวดีคิดว่าทางกรุงศรีอยุธยาจะเกิดเหตุการณ์การจลาจลจึงยกทัพมาซึ่งปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่า " ศักราช 952 ขาลศก (พ.ศ.2133) สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระพุฒาราชนฤพาน มหาอุปราชายกทัพมาโดยกาญจนบุรี ครั้งนั้นได้ตัวพระยาพลิม ต้าบลจระเข้สามพัน "²

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เนื่องจากกองทัพหงสาวดียกกองทัพมา แต่ไม่สามารถที่จะตีกรุงศรีอยุธยาได้ ทำให้ต้องสูญเสียไพร่พลในกองทัพแก่กรุงศรีอยุธยา

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542) *อยุธยาประวัติศาสตร์และการเมือง*. หน้า 47.

² กรมศิลปากร. (2504). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์*. หน้า 26.

6.2 .การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวหงสาวดี พ.ศ.2135

สงครามที่เกิดขึ้นใน พ.ศ.2135 เป็นสงครามครั้งใหญ่ เป็นสงครามยุทธหัตถีหรือการรบโดยการชนช้าง สงครามครั้งนี้เป็นสงครามที่สมเด็จพระนเรศวรทรงมีชัยชนะอย่างเด็ดขาดเหนือหงสาวดี พระมหาอุปราชแม่ทัพหงสาวดีสิ้นพระชนม์ด้วยพระแสงง้าวของพระนเรศวร พงศาวดารได้กล่าวถึงเหตุการณ์สงครามในครั้งนี้ว่าหงสาวดีได้ยกกองทัพมาด้วยกัน 3 กองทัพ โดยพระมหาอุปราชได้ยกทัพใหญ่มีมังจาปะโรเป็นแม่ทัพหน้าเป็นกองทัพที่ 1 กองทัพที่ 2 พระเจ้าแปร เป็นแม่ทัพ กองทัพที่ 3 พระเจ้าสังกะตัต เป็นแม่ทัพ มีกำลังพล 500,000 ช้าง 700 ม้า 3,000 ¹ ในการเดินทัพนั้นให้ทุกทัพเคลื่อนย้ายเข้ามาทางด้านเจดีย์สามองค์และให้พระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งเป็นประเทศราชของหงสาวดีส่งเสบียงอาหาร

ส่วนกองทัพกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรทรงจัดให้พระยาอัมรินทร์ภักดีเจ้าเมืองราชบุรี ระดมกำลัง 500 คน ทำหน้าที่กองโจรยกไปรบกวณการเคลื่อนที่ของข้าศึกในเขตหลังให้พระยาศรีไสยณรงค์เป็นแม่ทัพและพระยาราชฤทธาชนนท์ เป็นยกกระบัตรคุมกองทัพหัวเมืองไปรักษาเส้นทางตามลำน้ำท่าคอยที่หนองสาหร่ายเมืองสุพรรณบุรี ฝ่ายทัพหลวงเดินทัพไปตามลำน้ำสุพรรณที่ท่าท้าวอุทอง แล้วตั้งทัพที่หนองสาหร่ายริมน้ำท่าคอย ²

¹ จำนวนกำลังพลที่อพยพมานั้น พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาแต่ละฉบับกล่าวไว้ต่างกันดังนี้ ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ไม่ได้บอกจำนวนกำลังของทั้งสองฝ่าย ฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า พม่ายกมา 500,000 ช้าง 700 ม้า 3,000 ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์และฉบับพิศดาร กล่าวว่า พระเจ้าหงสาวดีตรัสให้พระเจ้าแปรถือพล 50,000

² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิศดาร. หน้า 88 – 89.

กองทัพของพระมหาอุปราชเดินทางเข้ามาตั้งทัพที่ตำบลตระพังตรุแขวงเมืองสุพรรณบุรีทัพ
หงสาวดีอยู่ห่างจากทัพกรุงศรีอยุธยาที่หนองสาหร่าย ระยะทางเดิน 3 วัน ต่อมากองทัพพระมหาอุป
ราชาเคลื่อนกำลังออกจากตระพังตรุ ส่วนกองทัพของพระยาศรีไสยณรงค์ได้เคลื่อนที่ขยับออกไปทำ
หน้าที่รักษาด่านเกิดปะทะกับกำลังข้าศึกที่ตำบลดอนเผาข้าวหนึกลับมา ทัพหงสาวดีไล่ตามตีกำลัง
ของพระยาศรีไสยณรงค์ซึ่งกำลังแตกพ่ายมา¹ การรบครั้งใหญ่ได้เกิดขึ้นที่ตำบลหนองสาหร่าย²
ข้างทรงของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ พลัดเข้าไปในหมู่ข้าศึกจนถึงทัพหลวง
ของพม่าได้ชนช้างกัน พระมหาอุปราชถูกสมเด็จพระนเรศวรทรงฟันสิ้นพระชนม์อยู่บนคอช้าง
ส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถได้ชนช้างกับมังจาปะโรและทรงฟันมังจาปะโรตายอยู่บนคอช้างเช่นเดียว
กัน³ ไพร่พลหงสาวดีก็แตกหนีกระจัดกระจายจับได้เจ้าเมืองมะลวนและนายทัพนายกองกับไพร่พล
ช้างม้าเป็นจำนวนมาก

¹ พระยาศรีไสยณรงค์ซึ่งยกทัพออกไปตีข้าศึกและแตกพ่ายมานั้น มีความผิดถึงขั้นประหารชีวิต แต่สมเด็จพระนเรศวรได้ขอโทษ สมเด็จพระนเรศวรจึงพระราชทานโทษประหาร แต่ให้ทำความดีแก้ตัวโดยให้ไปราชการสงครามตีเมืองทวายและตะนาวศรีต่อมาในปี พ.ศ. 2137 เมืองตะนาวศรีเป็นกบฏ โดยพระยาศรีไสยณรงค์ได้รับผู้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองตะนาวศรีถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏสมเด็จพระเอกาทศรถได้ยกทัพไปตีเมืองตะนาวศรีและเข้าเมืองได้อย่างง่ายดายและพระยาศรีไสยณรงค์ถูกประหารชีวิตที่เมืองตะนาวศรี พ.ศ. 2138 อ้างอิงจาก พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพิศดาร. หน้า 97 – 101.

² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. (2504). หน้า 27.

³ การสิ้นพระชนม์ของพระมหาอุปราชที่ปรากฏในหลักฐานของพม่ากล่าวไว้แตกต่างจากหลักฐานของไทย โดยพงศาวดารฉบับอุกาลาของพม่าได้กล่าวถึงการสิ้นพระชนม์ของพระมหาอุปราชว่า " ครึ่งทอดพระเนตรเห็นพระมหาอุปราชก็ได้พระคชาธารเข้ายังตำแหน่งที่จอมทัพพม่านั้นประทับอยู่โดยแรงเร็ว ฝ่ายเจ้าเมืองซามะโรครั้นเห็นพระนเรศวรรับพระคชาธารตรึงเข้าหมายเข้าชิงชนช้างประทับกก็เปิดผ้าคลุมหน้าช้างพาหนะตนออกหมายมุ่งพุ่งสกัดข้างทรงองค์นเรศวร แต่ข้างตกน้ำมันเชือกนั้นกลับหันรีหันขวางแลกลับตัวเข้าแทงโถมเอาช้างทรงองค์อุปราชโดยกำลังแรงพระมหาอุปราชจึงจำต้องขับพระคชาธารเข้ารับไว้จึงข้างทรงองค์จอมทัพพม่าถึงจามสนั่น (ด้วยบาดเจ็บสาหัส) และขณะนั้นช้างอยุธยากระดมยึงป็นสวนทางมากกระสุนถูกเอวองค์อุปราชโดยถนัดจนสิ้นพระชนม์ชนกับคอคชาธาร "

และนอกจากพงศาวดารฉบับอุกาลาแล้วยังมีหลักฐานที่เป็นบันทึกของบาทหลวงเยซุอิต ชื่อ Father Nicholas Pimenta ซึ่งตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2144 ระบุว่า " พระมหาอุปราชต้องถูกปืนตะกั่วสิ้นพระชนม์ " จากหลักฐานของกรุงศรีอยุธยาหลักฐานของพม่าและหลักฐานของตะวันตก ได้กล่าวถึงการสิ้นพระชนม์ของพระมหาอุปราชไว้แตกต่างกัน แต่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นก็คือภาพสะท้อนของการเผชิญกันระหว่างจารีตอันเป็นธรรมเนียมของการทำสงครามในรูปแบบเก่าคือการรบกันตัวต่อตัวบนหลังช้างกับการแพร่กระจายของอาวุธสมัยใหม่คือปืนไฟ อ้างอิงจาก สุเนตร ชุตินธรานนท์. (2537). พม่ารบไทยว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า. หน้า 74 – 79.

สงครามยุทธหัตถีครั้งนี้นับได้ว่าเป็นสงครามใหญ่ มีการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนจำนวนมากมายังกรุงศรีอยุธยาแต่ไม่ปรากฏจำนวนที่แน่ชัดในเอกสารซึ่งการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนจำนวนมากนี้ได้ส่งผลต่อความมั่นคงทางการเมือง ทางทหาร (เป็นการเพิ่มกำลังพลในกองทัพของอยุธยา) และทางเศรษฐกิจของอาณาจักรอยุธยาในระยะเวลาต่อมาคือเมื่ออาณาจักรอยุธยามีชัยชนะเหนือหงสาวดี การศึกสงครามระหว่าง 2 ราชอาณาจักรก็ได้ช่วยลดทำให้กรุงศรีอยุธยามีโอกาสที่จะพัฒนาอาณาจักรในด้านอื่น ๆ และขณะเดียวกันเมื่อการศึกสงครามน้อยลง ราษฎรก็สามารถประกอบอาชีพได้อย่างปกติ ส่งผลให้เกิดผลผลิตที่เป็นสินค้า ทำให้อาณาจักรอยุธยามีความเจริญรุ่งเรือง

6.3 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชามายังกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2136

การสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงกัมพูชาในครั้งนี้ สืบเนื่องมาจากการที่ เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเกิดศึกสงครามหรือเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบเรียบร้อยขึ้น พระยาละแวกจะยกกองทัพเข้ามากวาดต้อนผู้คนของอาณาจักรอยุธยากลับไปอาณาจักรกัมพูชา และในครั้งนี้เมื่อกรุงหงสาวดียกกองทัพมา เมื่อ พ.ศ. 2129 นั้น นักพระสัตถาทรงคาดว่างครามอยุธยาจะต้องเสียอิสรภาพอีก จึงยกกองทัพมากวาดต้อนผู้คนไปยังกัมพูชา สมเด็จพระนเรศวรทรงแค้นเคืองที่กัมพูชากระทำต่อกรุงศรีอยุธยาเมื่อเกิดเหตุการณ์คับขัน จึงทรงตรัสสั่งให้เตรียมกองทัพเมื่อเสร็จสิ้นจากศึกกรุงหงสาวดีแล้วจะยกกองทัพไปปราบปรามกัมพูชา โดยจะทรงยกกองทัพไปตีกัมพูชา ใน พ.ศ. 2135 แต่ไม่ทันได้ยกกองทัพ เนื่องจากมีศึกกับหงสาวดี ในตอนที่พระมหาอุปราชายกกองทัพเข้ามา จึงทำให้ต้องเลื่อนการโจมตีกัมพูชาออกไปก่อน จึงถึง พ.ศ. 2136 จึงได้ยกทัพไปกัมพูชา

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิศดาร กล่าวถึงเหตุการณ์การยกทัพไปเมืองละแวกว่า

"สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าครั้งเสด็จการพระราชพิธีสาธุศานต์แล้วมีพระราชบริหารสั่งให้เกณฑ์ทัพเตรียมไว้ แต่พลณกรจี่ลำเครื่องแสนหนึ่ง ช้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย กำหนดเดือนอ้ายจะยกไปตีกรุงกัมพูชาธิบดี ครั้น ณ วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้นค่ำหนึ่ง ตั้งพิธีชุมพลตำบลทุ่งหันตรา ... ประทับรอนแรมไปตามระยะทางตีเอาเมืองปัตบองโพธิสัตว์และเมืองบริบูรณ์ได้แล้วยกทัพหลวงไปตั้ง ณ เมืองละแวก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่งหนังสือให้พระเจ้ากรุงกัมพูชาออกมาถวายบังคม ถ้าคิดอหังการกลับเป็นปัจจามิตรให้เคืองได้บาปยุคเลอาโลหิตมาล้างดาบทหารไทย พระยาละแวกได้แจ้งในหนังสือก็ให้ตั้งค่ายปืนใหญ่น้อยโต้ตอบสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเห็นว่าพร้อมจะหักเอาเมืองได้ก็ให้ยกทหารเข้าหักเอาเมืองให้ได้ทุกด้าน ทหารกรุงศรีอยุธยากรูเข้าเมืองได้ ไหล่มาฟันเขมรล้มตายเป็นอันมากหนีกระจัดกระจายออกจากเมืองบ้างไปหาครอบครัวบ้าง พระราชบุตรก็หนีไปด้วยจับได้

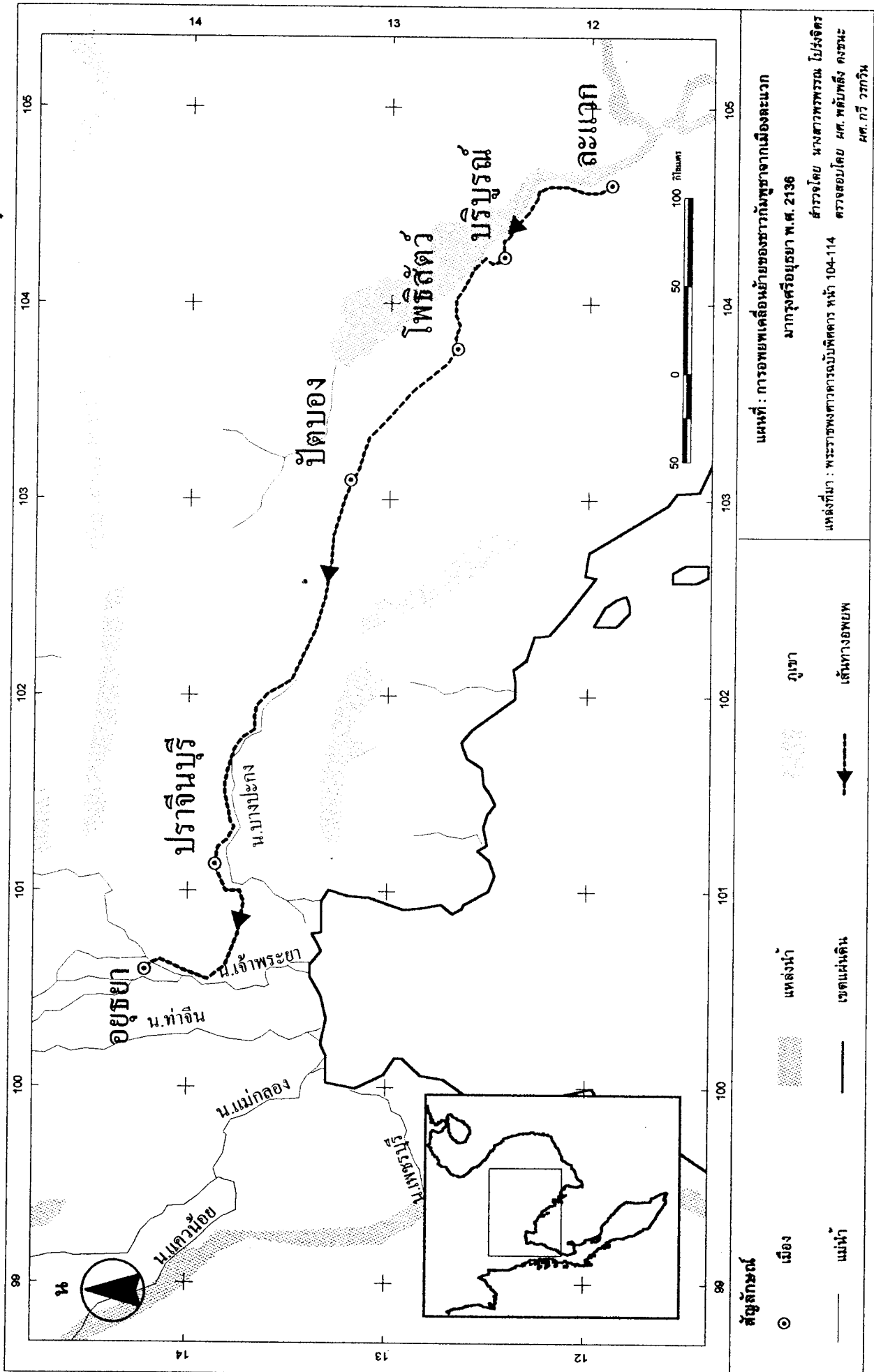
พระยาละแวกกับพระศรีสุพรรณธิดา และญาติประยูรวงศ์สนมกรมในท้าวพระยาพระเชมรครอบครวัพลเมืองเป็นอันมากพลทหารก็คุมพระยาละแวกพันนามาถวายมีพระราชบริหารแก่ขุนมนตรีให้ตั้งการพิธีปฐมกรรม¹ มีพระราชโองการสั่งเสนาบดีบุตรภรรยาญาติวงศ์พระยาละแวกแลสมครพรรคพวก ครวือพพซึ่งจับไว้ได้มาน้อยเท่าใดให้มารวมไว้ให้นายทัพนายกองคุมไว้ก่อนเจ็ดวัน กองทัพหลวงจะเลิกไปแล้ว แต่งกองหลังให้คุมไปโดยพระราชบัญชา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จรอนแรมมาโดยมรรควิถีสิ้นแดนกัมพูชาประเทศ ซึ่งสามวันทัพหลวงก็เสด็จถึงกรุงเทพมหานครศรีอยุธยาแลบุตรภรรยาญาติประยูรวงศ์พระยาละแวกแลครวือพระยาเชมรมีชื่อนั้น ก็ทรงพระกรุณาให้จัดแจงบ้านเรือนแล้วพระราชทานเครื่องอัญมณีทั้งปวงให้โดยควร²

สมเด็จพระนเรศวรได้ยกกองทัพไปปราบปรามกัมพูชาและตั้งแต่ พ.ศ.2136 กัมพูชาก็ตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา การเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาครั้งนี้ เป็นการกวาดต้อนชาวกัมพูชาจากเมืองละแวกมายังกรุงศรีอยุธยา แต่จำนวนเท่าใดและให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณใดนั้นไม่ปรากฏ ชัดเจนในเอกสาร ทราบแต่เพียงว่าได้อพยพมายังกรุงศรีอยุธยา

¹ พิธีปฐมกรรม พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้อธิบายว่า " ปฐมกรรม น. กฎเบื้องต้นหรือข้อสำคัญ : ชื่อพิธีแบบหนึ่งที่กษัตริย์ในครั้งโบราณกระทำแก่ผู้เป็นปรปักษ์พิธีปฐมกรรมที่ปรากฏในกรุงศรีอยุธยา เมื่อตรวจสอบกับเอกสาร หลักฐานของไทยได้แก่ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับที่มีบานแผนกระบุว่าแต่งในสมัยอยุธยาซึ่งปัจจุบันมีเพียงพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับชำระในสมัยรัตนโกสินทร์เอกสารหลักฐานของกัมพูชา ได้แก่พงศาวดารละแวก ฉบับภาษาเขมร พ.ศ. 2351 พงศาวดารเขมร ฉบับภาษาเขมรนักพระองค์ด้วยทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาเป็นฉบับรวบรวมเอกสาร ประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทยอีกด้านหนึ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรกับกรุงกัมพูชาในสมัยพระนรละแวก

เมื่อพิจารณาหลักฐานเอกสารจากทั้ง 3 ชาติ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏคือ เอกสารของไทยได้กล่าวไว้ชัดเจนว่ากัน คือ พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ไม่ได้กล่าวถึงพิธีปฐมกรรมแต่ฉบับที่ชำระในสมัยรัตนโกสินทร์ได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้และเมื่อตรวจสอบกับหลักฐานอื่นแล้วพบว่าเอกสารหลักฐานของกัมพูชาไม่ได้กล่าวถึงพระราชพิธีปฐมกรรมแต่อย่างใดและหลักฐานของสเปนไม่ได้กล่าวถึงพิธีปฐมกรรมแต่ได้กล่าวไว้ว่าบาทหลวง เดียโก อัดัวร์เต (Diego Aduarte) ผู้รู้เห็นเหตุการณ์ได้กล่าวชัดเจนว่า " พระบรมราชา (Lanqara) "... " พระยาละแวก " กับพระราชพิธีกรรม, (2541). ในรวมบทความประวัติศาสตร์ฉบับที่ 20. หน้า 23 – 58.

² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิศดาร. หน้า 104 – 114.

6.4 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวสเปน พ.ศ.2136

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวสเปนนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการทำสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับเมืองละแวก โดยการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวสเปน เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายเนื่องจากการกวาดต้อนชาวเขมรมายังกรุงศรีอยุธยา โดยการกวาดต้อนนี้มีชาวสเปนมาด้วย การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวสเปน ปรากฏในเอกสารของสเปน.ในหนังสือชุด The Philippine Islands, 1493 – 1896 ได้กล่าวว่า "ในระยะแรกที่สงครามสิ้นสุดลง ชาวสเปนไม่ทราบการเคลื่อนไหวของพระยาละแวกแต่อย่างใดจนเมื่อถูกจับเป็นเชลยไปกรุงศรีอยุธยาแล้ว"¹ ซึ่งจากข้อความดังกล่าวทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า การกวาดต้อนผู้คนจากเมืองละแวกมายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2136 นั้นมีชาวสเปนร่วมอพยพมาด้วย แต่ต่อมาชาวสเปนได้หนีไป ระหว่างการเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา ชาวสเปนได้สังหารนายเรือไทยแล้วนำกลับไปทมิฬนิลา โดยชาวสเปนได้ทำการยึดทรัพย์สินสมบัติในเรือ และจัดการปล่อยพวกเชลยที่เป็นพวกเขมรและลูกเรือจีนไปหมด แต่อย่างไรก็ตามกรุงศรีอยุธยาและสเปนได้มีการติดต่อกันทางทูต ใน พ.ศ. 2141 ซึ่งทางสเปนได้ส่งกัปตันฮอนเดล เบนโตซ่า กัมบัว จากมานิลามายังกรุงศรีอยุธยาขอทำไมตรีค้าขายระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปน ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมื่อชาวโปรตุเกสมีปัญหาเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ทางกรุงศรีอยุธยาจึงทำการปราบปรามทั้งโปรตุเกสและสเปน จึงทำให้ความสัมพันธ์ชะงักลง ต่อมา ใน พ.ศ. 2261 ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ได้มีราชทูตสเปนชื่อ ดอนเกรโกริโอ บุสตามานเต (Bustamante) มายังกรุงศรีอยุธยา กรุงศรีอยุธยาได้อนุญาตให้สเปนมาตั้งโรงสินค้าและได้เจรจาตกลงค้าขายต่อกัน ในปีเดียวกันนี้คณะทูตได้เดินทางไปเมืองมินิลา แต่ไม่ได้รับการต้อนรับเรือไทย ต่อมาข้าหลวงมานิลาได้ส่งพนักงานเดินทางมาติดต่อกับอยุธยา แต่กรุงศรีอยุธยาก็มิได้ต้อนรับ การค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปนจึงชะงักลงอีก ²

¹ "พระยาละแวกกับพระราชพิธีปฐมกรรม," (2541). ในรวมบทความประวัติศาสตร์ฉบับที่ 20. หน้า 52.

² คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2535). 80 ปี สองศาสตราจารย์ แสงโสมนิพนธ์.

6.5 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญ พ.ศ.2138

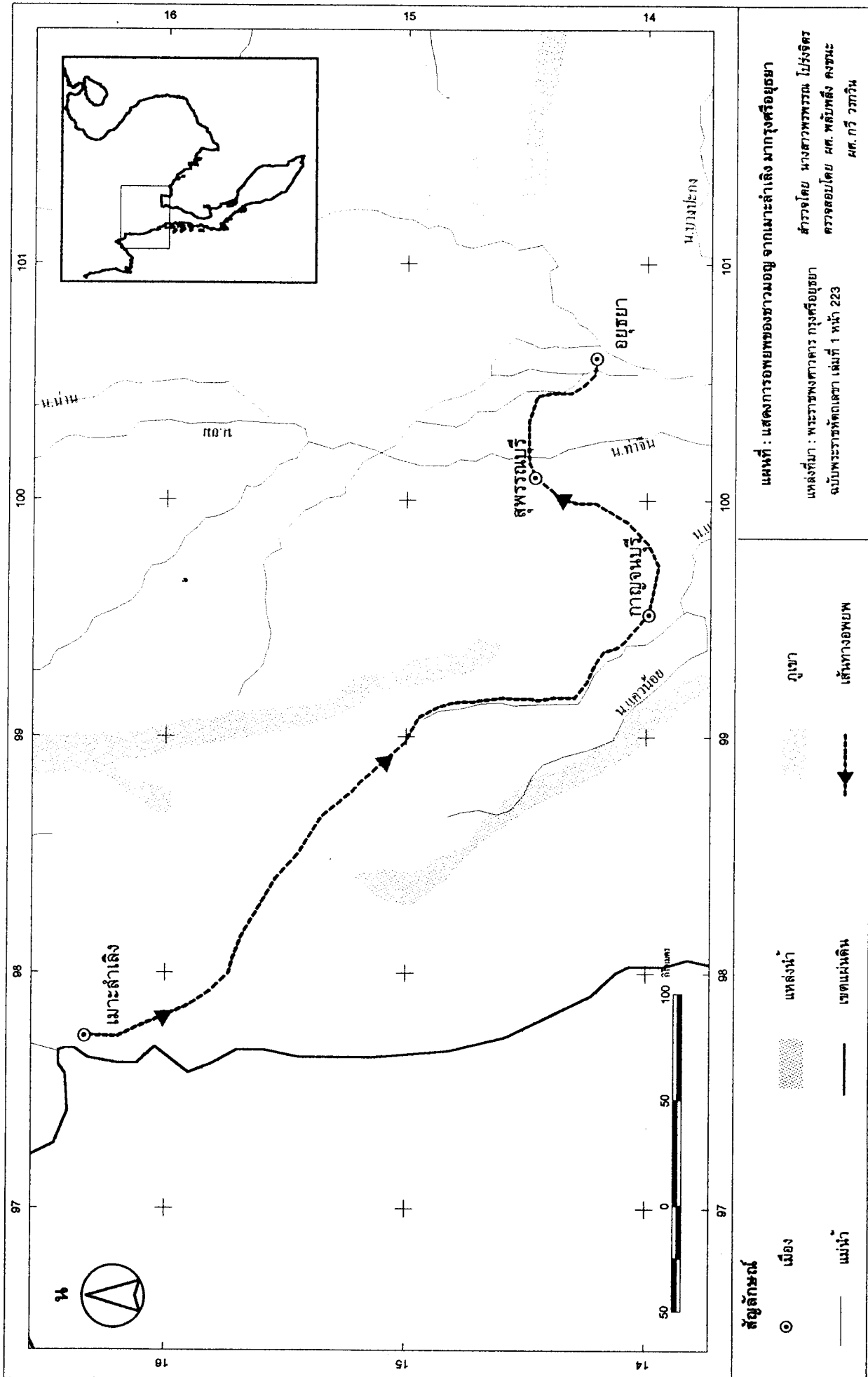
สมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จไปตีหัวเมืองมอญและหงสาวดีเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่สามารถที่จะตีกรุงหงสาวดีได้ แต่การสงครามในครั้งนี้ได้อพยพเคลื่อนย้ายชาวมอญมายังกรุงศรีอยุธยา ทำให้กรุงหงสาวดีสูญเสียกำลังคน ซึ่งการสูญเสียกำลังคนเป็นจำนวนมากนี้ทำให้กรุงหงสาวดีเกิดความอ่อนแอ บรรดาเมืองต่าง ๆ ได้ยอมอ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า

"ครั้น ณ พุทธศักราช 2138 ค่ำ เดือน 3 เพลารุ่งแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จทรงสรรพศิริราชอลงการยุทธสำหรับราชชนกเสร็จ ก็เสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปยืนอยู่ ณ ร่มฝั่งน้ำเมาะลำเล็ง ครั้นเพล 2 บาท ได้มีหาเพชรฤกษ์พระโหราธิบดีศรีพิชาจารย์ลั่นฆ้องชัยเป็นสำคัญ พระเจ้าจักรี นายทัพนายกองก็ยกพล เรือรบและเรือไล่ข้ามไปรบเอาเมืองเมาะตะมะ พระยาลาวก็แต่งเรือรบเรือไล่ออกมารบ ก็พ่ายแพ้พลทหารข้าหลวงก็ไล่ล่ารุกขึ้นพายัพินเอาเมืองเมาะตะมะนั้นได้พระยาลาวและท้าวพระยามอญกบฏ ทั้งปวงก็พ่ายหนีและพลทหารข้าหลวงไล่ฟันแทงมอญกบฏหญิงชายทั้งปวงตายสิ้นทั้งเมืองเมาะตะมะนั้น หนึ่งมอญซึ่งหนีจากเมืองเมาะตะมะไปซอกซอนอยู่ทุกตำบล และทหารข้าหลวงตามไปไรฆ่าฟันแทงตายประมาณสิบเส้น และหมื่นสุดจินดาตามได้ตัวพระยาลาวเอามาถวายและได้ช้างม้าเครื่องสรรพยุทธ

ฝ่ายพระยาต้องอยู่ในเมืองหงสาวดีครั้งนี้ได้ยินข่าวว่าทัพหลวงเสด็จไป พระยาต้องอุ้มแต่ให้ม้าประจำเอาชาวเมืองเมาะตะมะครั้งนี้รู้ว่าเสียเมืองเมาะตะมะแล้ว พระยาต้องอุกเทเมืองหงสาวดีและให้เผาเอาเรือนทั้งปวงเสียแล้วก็พาพระเจ้าหงสาวดีรู้ดหนีไปยังเมืองตองอู"¹

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญในครั้งนี้ไม่ได้กล่าวไว้มีจำนวนอพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยาเท่าใดและเมื่ออพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาแล้วสมเด็จพระนเรศวรโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใด แต่คาดว่าน่าจะตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับชุมชนชาวมอญที่เคยอพยพเข้ามามาก่อน ตั้งแต่ครั้งการอพยพของพระยาเกียรติ พระยาราม มาอยู่บริเวณหลังวัดขมิ้น วัดขุนแสนก็อาจจะเป็นได้

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา. เล่ม 1 หน้า 223

7. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ.2148-2153

สมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นโอรสของพระมหาธรรมราชาและพระวิสุทธิกษัตริย์และเป็นพระอนุชาของพระนเรศวร ทรงขึ้นครองราชย์ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรสวรรคต สมเด็จพระเอกาทศรถขึ้นครองราชย์ในขณะที่อาณาจักรอยุธยามีความมั่นคง สมเด็จพระนเรศวรได้ขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง กรุงศรีอยุธยาเป็นอำนาจเหนือเชียงใหม่ และรุกเข้าไปในดินแดนรัฐฉาน ทางด้านพม่าตอนใต้ได้ทวาย มะริด ตะนาวศรี และด้านกัมพูชาเขมรยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยา แต่อย่างไรก็ตามบรรดาอาณาเขตเหล่านี้จำนวนมากก็เป็นอิสระเมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร กระนั้นก็ตามอำนาจของอยุธยาในพม่าตอนล่างก็ยังคงอยู่ ทำให้เปิดประตูการค้าไปในอ่าวเบงกอลที่จะประจวบเหมาะกับการที่ชาติตะวันตกแพร่อิทธิพลของตนเข้ามาทำการค้าขาย ดังนั้นขั้นสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงเป็นการปูพื้นฐานของการที่อยุธยาจะมีความสัมพันธ์ด้านการค้าและการเมืองกับประเทศตะวันตก¹

7.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวญี่ปุ่น พ.ศ.2148

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาและญี่ปุ่นปรากฏหลักฐานแน่นอนโดยเริ่มมีการติดต่ออย่างเป็นทางการในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เมื่อ พ.ศ.2148 โชกุนอิเอยาซุ ได้มีสาส์นเข้ามาถวายสมเด็จพระเอกาทศรถ พร้อมด้วยดาบญี่ปุ่น10เล่มและ เกราะ3สำหรับ โดยญี่ปุ่นทูลขอปืนใหญ่กับไม้หอมจากกรุงศรีอยุธยาเป็นการแลกเปลี่ยน² แต่อย่างไรก็ตามได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับชาวญี่ปุ่นในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรได้มีการกล่าวถึงทหารอาสาญี่ปุ่น 500 คน¹ ในสงครามครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ.2136 ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชาวญี่ปุ่นได้อพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่กรุงศรีอยุธยา ก่อนที่จะมีการติดต่อกันอย่างเป็นทางการ เนื่องจากสงครามรวมชาติของญี่ปุ่นที่ผลักดันให้ชาмуไรฝ่ายตรงข้ามกับตระกูลโตกุภาวะหนีออกนอกประเทศ ประกอบกับนโยบายขับไล่พวกที่นับถือศาสนาคริสต์ออกนอกประเทศ จึงทำให้ชาวญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งต้องอพยพออกมานอกประเทศ ดังปรากฏข้อความที่ว่า

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). *อยุธยา ประวัติศาสตร์และการเมือง*. หน้า52

² อิชิติ โยเนะโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ. (2530). *ความสัมพันธ์ไทยญี่ปุ่น 600 ปี*. แปลโดย พลับพลึง คงชนะ มารศรี มียาโมโต และ อาทร พงษ์ธรรมสาร. หน้า 221.

³ ชาวญี่ปุ่นที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในตอนแรกนั้น คือพวกนักรบที่สูญเสียเจ้านายต้องกลายสภาพเป็นโรนินได้เดินทางมาถึงอยุธยาแล้วเริ่มตั้งถิ่นฐานใหม่ที่นี่ พวกนี้อาจถือว่าเป็นที่มาของชาวญี่ปุ่นที่อพยพไปอยู่ที่อยุธยา ชาวญี่ปุ่นกลุ่มนี้ได้กลายเป็นทหารอาสาญี่ปุ่นเข้ารับราชการในราชสำนักอยุธยา อ้างจาก อิชิติ โยเนะโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ. (2530). *ความสัมพันธ์ไทยญี่ปุ่น 600 ปี*. แปลโดย พลับพลึง คงชนะ มารศรี มียาโมโต และ อาทร พงษ์ธรรมสาร. หน้า 43

“พวกโรนินที่รอดชีวิตจากสงครามเซกิงาฮาร่า และจากการสู้รบที่ปราสาทโอซากา ได้โดยสารสำเภานญี่ปุ่นซึ่งกำลังมาจะเดินทางไปค้าขายยังชมพูทวีปได้แวะที่สยาม แล้วพำนักอยู่ที่นั่น...”¹

หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีการติดต่อระหว่างญี่ปุ่นและกรุงศรีอยุธยา คือ “ใบเบิกร่องประทับตราแดง” ใบเบิกร่องนี้เป็นหลักฐานที่แสดงว่ารัฐบาลญี่ปุ่นอนุญาตให้สำเภาเดินทางออกนอกประเทศได้ เช่น พ.ศ. 2147 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ออกใบเบิกร่อง 3 ใบ ให้แก่ “ชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในแดนสยาม”²

ชาวญี่ปุ่นที่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาได้มีการตั้งเป็นชุมชนขึ้น เรียกว่า “หมู่บ้านญี่ปุ่น” ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้นอกเกาะเมืองอยุธยา ชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่กรุงศรีอยุธยานั้น มีจำนวนประมาณ 1,000 – 2,000 คน การดำรงชีวิตของชาวญี่ปุ่นนั้นคาดว่าน่าจะประกอบอาชีพเกี่ยวกับการติดต่อค้าขายกับประเทศญี่ปุ่น และข้อมูลจากบันทึกประจำวันของคลังสินค้าฮอลันดา ปรากฏว่ามีชาวญี่ปุ่นจำนวนไม่น้อยที่ไปเป็นลูกจ้างรายวัน รับจ้างฟอกหนังหรือทำงานประเทศบรรจूसินค้าที่คลังสินค้าฮอลันดา³ นอกจากอาชีพพ่อค้าและคนงานแล้ว ชาวญี่ปุ่นยังมีบทบาทเป็นทหารอาสาด้วย บทบาทของชาวญี่ปุ่นในฐานะที่เป็นทหารอาสา นอกจากจะต้องสู้รบเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่เกี่ยวกับการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยาแล้ว เช่น การปราบดาภิเษกของสมเด็จพระนารายณ์ ชาวญี่ปุ่นก็มีส่วนในการสนับสนุน นอกจากนี้ชาวญี่ปุ่นยังต้องทำหน้าที่ในการป้องกันพระนคร เช่น รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2164 กองอาสาญี่ปุ่นได้โจมตีเรือรบของสเปน

¹ อิชิต โยเนะโอะ และ โยชิภาวะะ โทชิฮารุ. (2530). ความสัมพันธ์ไทยญี่ปุ่น 600 ปี. แปลโดย พลับพลึง คงชนะ มารศรี มียาโมโต และ อาทร พึ่งธรรมสาร. หน้า 43..

² เล่มเดิม. หน้า 38.

³ เล่มเดิม. หน้า 38

7.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวฮอลันดา พ.ศ.2151

การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับฮอลันดา เริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวร¹ แต่การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูต เริ่มในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ มีการส่งคณะทูตไทยชุดแรกเดินทางไปยุโรป ความมุ่งหมายของคณะทูตชุดนี้ คือการค้า และยังได้ขอเยี่ยมชมบ้านเมือง ดีกราม ที่อยู่อาศัยและการต่อเรือเดินทะเล ช่างไม้ และช่างฝีมืออื่นๆ²

เมื่อ พ.ศ.2153 ฮอลันดาได้จัดตั้งสถานีการค้าของบริษัทสหอินเดียตะวันออก(United East India Company)³ ในกรุงศรีอยุธยา เพื่อเป็นสถานีกกลางสำหรับติดต่อการค้าขายระหว่างอินเดีย จีน และญี่ปุ่น สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดพระราชทานที่ดินให้พวกฮอลันดา ตั้งบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาปากตะวันออกตรงข้ามกับบ้านโปรตุเกส ชุมชนฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยาเป็นที่รวมของพ่อค้าเอกชนและเจ้าพนักงานของ Vereenigd Oostindische Compagnie (V.O.C.) ซึ่งได้เข้ามาตั้งสถานีการค้า

ในระยะแรกที่เข้ามาตั้งกิจการค้าในกรุงศรีอยุธยา ฮอลันดาพยายามหลีกเลี่ยงไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองและกิจการภายในของกรุงศรีอยุธยา แต่กรุงศรีอยุธยาต้องการความช่วยเหลือทางด้านการเมืองจากฮอลันดาด้วย เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาต้องการกำลังของฮอลันดาเพื่อต้านทานอำนาจโปรตุเกส ซึ่งขณะนั้นได้ยึดครองมะละกาและสิริเยม (Syrium) และกำลังคุกคามหัวเมืองฝั่งตะวันตกของสยามในเขตอ่าวเบงกอล สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงสัญญาจะยกเมืองมะริดให้กับฮอลันดา⁴ แต่ V.O.C ไม่รับเมืองมะริดไว้

¹ กล่าวคือพ่อค้าฮอลันดาได้เข้ามาตั้งสถานีการค้าที่ปัตตานี เมื่อ พ.ศ.2140 ซึ่งขณะนั้นปัตตานีเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา ต่อมาฮอลันดาได้พยายามติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา โดยส่งคณะทูตซึ่งประกอบด้วย คอร์เนลิส สเปกซ์ (Cornelis Specx) และแลมเบิร์ต จากอบส์ (Lambert Jacobsz Heijn) นำพระราชสาส์นมาถวายสมเด็จพระนเรศวร เมื่อ พ.ศ.2147 โดยมีจุดมุ่งหมายทางด้านการค้าเมืองอย่างเดียว อ้างอิงจาก หอการค้าไทย. (มปป). *ประวัติการค้าไทย*. หน้า164.

² กรมศิลปากร. (2512). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในทศวรรษที่ 17 เล่ม1*. หน้า1-2.

³ บริษัทสหอินเดียตะวันออก(Vereenigd Oostindsehe Compagnie,V.O.C.)เป็นบริษัทที่จัดตั้งขึ้นโดยได้รับกฏบัตรจากรัฐบาลฮอลันดา เมื่อ พ.ศ.2145 โดยได้รับสิทธิผูกขาดการค้าทางตะวันออก ตั้งแต่แหลมกู๊ดโฮป ถึงช่องแคบแมกเจนแลน เป็นเวลา21ปี และมีอำนาจที่จะทำสนธิสัญญา สร้างป้อม สร้างกองทัพ ตลอดจนพิพากษาคดี ในดินแดนที่ไปทำการค้า

⁴ กรมศิลปากร. (2512). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในทศวรรษที่ 17 เล่ม1*. หน้า 13-14.

7.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวฮอลันดา พ.ศ.2151

การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับฮอลันดา เริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวร¹ แต่การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูต เริ่มในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ มีการส่งคณะทูตไทยชุดแรกเดินทางไปยุโรป ความมุ่งหมายของคณะทูตชุดนี้ คือการค้า และยังได้ขอเยี่ยมชมบ้านเมือง ดีกราม ที่อยู่อาศัยและการต่อเรือเดินทะเล ช่างไม้ และช่างฝีมืออื่นๆ²

เมื่อ พ.ศ.2153 ฮอลันดาได้จัดตั้งสถานีการค้าของบริษัทสหอินเดียตะวันออก(United East India Company)³ ในกรุงศรีอยุธยา เพื่อเป็นสถานี่กลางสำหรับติดต่อการค้าขายระหว่างอินเดีย จีน และญี่ปุ่น สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดพระราชทานที่ดินให้พวกฮอลันดา ตั้งบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาปากตะวันออกตรงข้ามกับบ้านโปรตุเกส ชุมชนฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยาเป็นที่รวมของพ่อค้าเอกชนและเจ้าพนักงานของ Vereenigd Oostindische Compagnie (V.O.C.) ซึ่งได้เข้ามาตั้งสถานีการค้า

ในระยะแรกที่เข้ามาตั้งกิจการค้าในกรุงศรีอยุธยา ฮอลันดาพยายามหลีกเลี่ยงไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองและกิจการภายในของกรุงศรีอยุธยา แต่กรุงศรีอยุธยาต้องการความช่วยเหลือทางด้านการเมืองจากฮอลันดาด้วย เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาต้องการกำลังของฮอลันดาเพื่อต้านทานอำนาจโปรตุเกส ซึ่งขณะนั้นได้ยึดครองมะละกาและสิริเยม (Syrium) และกำลังคุกคามหัวเมืองฝั่งตะวันตกของสยามในเขตอ่าวเบงกอล สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงสัญญาจะยกเมืองมะริดให้กับฮอลันดา⁴ แต่ V.O.C ไม่รับเมืองมะริดไว้

¹ กล่าวคือพ่อค้าฮอลันดาได้เข้ามาตั้งสถานีการค้าที่ปัตตานี เมื่อ พ.ศ.2140 ซึ่งขณะนั้นปัตตานีเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา ต่อมาฮอลันดาได้พยายามติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา โดยส่งคณะทูตซึ่งประกอบด้วย คอร์เนลิส สเปกซ์ (Cornelis Specx) และแลมเบิร์ต จากอบส์ (Lambert Jacobsz Heijn) นำพระราชสาส์นมาถวายสมเด็จพระนเรศวร เมื่อ พ.ศ.2147 โดยมีจุดมุ่งหมายทางด้านการค้าเมืองอย่างเดียว อ้างอิงจาก หอการค้าไทย. (มปป). *ประวัติการค้าไทย*. หน้า164.

² กรมศิลปากร. (2512). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในทศวรรษที่ 17 เล่ม1*. หน้า1-2.

³ บริษัทสหอินเดียตะวันออก(Vereenigd Oostindsehe Compagnie,V.O.C.)เป็นบริษัทที่จัดตั้งขึ้นโดยได้รับกฎบัตรจากรัฐบาลฮอลันดา เมื่อ พ.ศ.2145 โดยได้รับสิทธิผูกขาดการค้าทางตะวันออก ตั้งแต่แหลมกู๊ดโฮป ถึงช่องแคบแมกแจนแลน เป็นเวลา21ปี และมีอำนาจที่จะทำสนธิสัญญา สร้างป้อม สร้างกองทัพ ตลอดจนพิพากษาคดี ในดินแดนที่ไปทำการค้า

⁴ กรมศิลปากร. (2512). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในทศวรรษที่ 17 เล่ม1*. หน้า 13-14.

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวฮอลันดาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ชาวฮอลันดาที่เข้ามา คาดว่าน่าจะเป็นพ่อค้าที่เดินทางเข้ามาปฏิบัติงานในบริษัท Vereenigd Oostindsehe Compagnie (V.O.C) มีจำนวนเท่าใดนั้นไม่ปรากฏในเอกสาร โดยชาวฮอลันดาที่เข้ามานี้เดินทางเข้ามาเป็นกลุ่ม เล็ก ๆ การอพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยาและสามารถตั้งสถานีการค้าขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยามีความพร้อมทางด้านการค้า กล่าวคือ กรุงศรีอยุธยาอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมที่จะติดต่อกับดินแดนที่เป็นแหล่งผลิตสินค้าที่เป็นที่ต้องการของชาติตะวันตก และขณะ เดียวกันกรุงศรีอยุธยาก็มีนโยบายในการต้อนรับชาวต่างชาติทุกชาติให้เข้ามาดำเนินกิจการด้านการค้าภายในกรุงศรีอยุธยา พ่อค้าชาวฮอลันดาได้ทำการค้าขายกับชาวอยุธยาและชาวต่างชาติที่ อาศัยอยู่ที่อยุธยาด้วย นอกจากนี้ชาวฮอลันดายังเข้าไปรับราชการ หรือเป็นผู้ชำนาญการให้กับราช สำนัก โดยเป็นผู้จัดหาสินค้า ช่างฝีมือ ศัลยแพทย์ การต่อเรือ การฝึกหัดทหาร ทั้งยังเป็นผู้ออก เงินกู้หรือนายเรือให้กับพระคลังสินค้าด้วย¹ ทำให้พ่อค้าและเจ้าหน้าที่ของฮอลันดามีบทบาทต่อราช สำนักอยุธยาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ก่อนที่จะปิดสถานีการค้าและออกจากกรุงศรี อยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2308²

¹ Dhiravat na Pombejra, "A political history of Sime under the Prasartthong dynasty 1629 – 1688," p.83.

² Dhiravat na Pombejra, "V.O.C. Participation in Siamese Society during the Late Ayutthaya Period (1688 – 1767)," in *Cout, Company and Campong*. P. 45.

8. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2153 – 2171

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงเป็นโอรสของพระเอกาทศรถ ทรงขึ้นครองราชย์โดยการชิงราชสมบัติจากพระศรีเสาวภาค โดยในขณะที่สมเด็จพระเอกาทศรถจะเสด็จสวรรคต พระเจ้าทรงธรรมทรงผนวชอยู่ที่วัดระฆัง ได้สมณศักดิ์ฐานันดรเป็น “พระพิมลธรรมอนันตปรีชา” ทรงเชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา มีขุนนางและผู้คนชื่นชมมาก* จากการที่มีผู้นิยมเป็นจำนวนมากนี้อาจจะทำให้พระองค์สามารถที่จะชองสมกำลังในการเข้ายึดอำนาจจากพระศรีเสาวภาค เมื่อ พ.ศ. 2153 ในรัชสมัยของพระองค์ประสบความสำเร็จในด้านการศาสนา และการต่างประเทศ

ด้านการต่างประเทศ พระเจ้าทรงธรรม ทรงดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศสืบต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ คือ พยายามที่จะติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ทำให้มีชาวต่างชาติอพยพเคลื่อนย้ายมายังอาณาจักรอยุธยา เช่น

8.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอังกฤษ พ.ศ. 2155

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอังกฤษนั้นเริ่มต้นจากการพ่อค้าอังกฤษได้พบกับคณะทูตของกรุงศรีอยุธยา ที่สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงส่งไปฮอลันดา เมื่อ พ.ศ. 2151 ทูตไทยบอกว่าในประเทศไทยนั้นอาจจำหน่ายผ้าสีแดงพันผืนได้ในเวลา 2 วัน และคงจำหน่ายได้ปีละมาก ๆ เพราะคนไทยใช้ผ้าแดงคลุมหลังช้างและม้า นอกจากนี้ยังมีทองคำเนื้อดีมากมายรวมทั้งพลอยหลายชนิดราคาถูก¹ เหตุนี้จึงทำให้อังกฤษสนใจที่จะค้าขายกับไทย

¹ จอห์น แอนเดอสัน. (2509) มूलเหตุแห่งการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ. แปลโดย นันทา สุตกุล. หน้า 1.

พ่อค้าอังกฤษได้มาถึงปัตตานีเมื่อปี พ.ศ. 2155 และได้รับอนุญาตให้สร้างโรงเก็บสินค้าขึ้นที่นั่น¹ ต่อมาได้เดินทางเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พร้อมทั้งถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์ที่ 1 ในปีเดียวกันนั้น² พระองค์โปรดอนุญาตให้ทำการค้า และพระราชทานบ้านหลังหนึ่งเป็นตึก 3 ชั้น ให้เป็นคลังสินค้าของอังกฤษคลังสินค้านี้อยู่ใกล้กับคลังสินค้าของฮอลันดา แต่มีสภาพทรุดโทรม³ เมื่อตั้งห้างอังกฤษในอยุธยาแล้ว อังกฤษก็เริ่มขยายการค้าออกโดยได้ไปถึงเชียงใหม่⁴ และญี่ปุ่น อังกฤษปรารถนาที่จะทำการค้ากับญี่ปุ่น แต่ก็ต้องพบกับปัญหา คือ การแย่งชิงอำนาจทางการค้ากับฮอลันดา ซึ่งขณะนั้นฮอลันดาได้เริ่มมีอำนาจขึ้นเรื่อย ในขณะที่ฮอลันดาพยายามขัดขวางการค้าของอังกฤษนั้น อังกฤษพยายามจะหาช่องทางค้าขายกับเมืองนครศรีธรรมราช วิธีที่อังกฤษใช้คือ การนำของกำนัลมามอบให้ ในที่สุดเจ้านครศรีธรรมราชก็ยอมให้อังกฤษตั้งโรงสินค้าที่เมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2164

ปัจจัยที่ทำให้อังกฤษไม่ประสบความสำเร็จในการค้ากับกรุงศรีอยุธยา เช่น การขัดขวางจากฮอลันดา ลักษณะการค้าของไทยที่พระคลังสินค้าผูกขาดการค้า สงครามที่เกิดขึ้นในอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงอังวะ เป็นเหตุให้การค้าที่เชียงใหม่ล้มเหลว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความยุ่งยากในหมู่พนักงานของบริษัทอีสต์อินเดีย คือการทะเลาะกันระหว่างฝ่ายกัปตันเรือและพ่อค้า การบริหารงานของผู้อำนวยการ การค้าที่ปัตตานีพนักงานมีเรื่องทุจริต ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้อังกฤษขอปิดห้างที่ปัตตานี อยุธยาและญี่ปุ่น เมื่อ พ.ศ. 2165

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอังกฤษมายังกรุงศรีอยุธยา จุดมุ่งหมายหลักของชาวอังกฤษที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาก็คือเพื่อดำเนินธุรกิจการค้า ดังนั้นกลุ่มที่เดินทางเข้ามาก็คือ พ่อค้า โดยมีจำนวนเท่าใดนั้นไม่ปรากฏ แต่ผลการดำเนินงานทางด้านการค้าที่อาณาจักรอยุธยา ไม่เป็นที่พอใจ จึงทำให้ชาวอังกฤษได้อพยพเคลื่อนย้ายออกไป

¹ จอห์น แอนเดอสัน. (2509) มุลเหตุแห่งการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ. แปลโดย นันทา สุตกุล. หน้า 4-5.

² เล่มเดิม หน้า 7.

³ กรมศิลปากร. (2512). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1. หน้า 17.

⁴ จอห์น แอนเดอสัน. (2509) มุลเหตุแห่งการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ. แปลโดย นันทา สุตกุล. หน้า 14.

9. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. 2172 - 2199

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงเป็นผู้สถาปนาราชวงศ์ปราสาททอง ทรงขึ้นครองราชย์โดยการยึดอำนาจและสถาปนาตนเอง เดิมพระองค์รับราชการอยู่กรมวัง ตำแหน่งเจ้าพระยา กลาโหมศรีสุริยวงศ์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต เกิดปัญหาการสืบราชสมบัติ ขุนนางในราชสำนักแยกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือเจ้าพระยามหาเสนาสับสนุนพระศรีศิลป์ และอีกฝ่ายหนึ่ง คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สับสนุนพระเชษฐาธิราช ฝ่ายพระเชษฐาธิราชได้ช่วยชนะขึ้นครองราชสมบัติ ดังนั้นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ จึงได้ตำแหน่งเจ้าพระยากลาโหม พระเชษฐาธิราชครองราชสมบัติได้ 1 ปี 7 เดือน เกิดความขัดแย้งกับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ พระเชษฐาธิราชถูกจับสำเร็จโทษ และตั้งพระอนุชาของพระเชษฐาธิราช คือพระอาทิตย์วงศ์ ขึ้นเป็นกษัตริย์เพียง 1 เดือน เจ้าพระยากลาโหมก็ยึดอำนาจ และสถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ปัญหาความขัดแย้งในการขึ้นครองราชย์ในสมัยของพระเจ้าปราสาททอง ทำให้พระเจ้าปราสาททองพยายามที่จะแก้ปัญหาการปกครอง โดยไม่ให้เจ้าหรือขุนนางคนไหนคนใดมีอำนาจในการควบคุมกำลังพลจนมีอำนาจมากขึ้น ดังเช่นกับที่พระองค์ทรงเป็นขุนนางที่มีอำนาจมาก่อน จึงสามารถที่จะแย่งชิงราชสมบัติจากกษัตริย์ได้ ในการชิงราชสมบัติของพระเจ้าปราสาททองได้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับ “ออกญาเสนาภิมุข”¹ ขุนนางชาวญีปุ่น จึงทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้าย ดังนี้

9.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวญีปุ่น พ.ศ. 2172

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวญีปุ่นที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ไปยังเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งนี้เนื่องจากความขัดแย้งระหว่างหัวหน้าชาวญีปุ่น คือ ออกญาเสนาภิมุข¹ ไม่พอใจที่เจ้าพระยากลาโหม ซึ่งเป็นขุนนางได้ชิงราชสมบัติจากกษัตริย์ได้ทำการต่อต้าน จึงถูกกำจัดโดยส่งไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

¹“ออกญาเสนาภิมุข” เป็นยศและราชทินนามของหัวหน้ากรมอาสาญีปุ่น ซึ่งหัวหน้ากรมอาสาญีปุ่นในขณะนั้น คือ ยามาตา นางามาซะ ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าหมู่บ้านญีปุ่นในระหว่าง พ.ศ. 2163 – 2173 เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2155 ต่อมาเข้ารับราชการได้บรรดาศักดิ์เป็น “ออกญา” ตำแหน่งเจ้ากรมอาสาญีปุ่น ศักดินา 10,000 ในฐานะเจ้ากรมอาสาญีปุ่นคงจะมีทหารในบังคับบัญชาประมาณ 800 คน ในขณะที่ได้รับราชการได้ช่วยปราบกบฏหลายครั้ง ทำให้ออกญาเสนาภิมุขเป็นขุนนางที่ได้รับความไว้วางใจจากพระเจ้าทรงธรรม อ้างอิงจาก อิชิต โยเนะโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ. (2530). ความสัมพันธ์ไทยญีปุ่น 600 ปี. แปลโดย พลัปลึง คงชนะ มารศรี มียาโมโต และ อาทร พุ่งธรรมสาร. หน้า 50 - 51.

และถูกลอบวางยาพิษตาย เมื่อ พ.ศ.2173 ต่อมาสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้มีคำสั่งให้กองทหารเข้าจู่โจมเผาหมู่บ้านญี่ปุ่น บ้านเรือนของชาวญี่ปุ่นที่กรุงศรีอยุธยาถูกทำลาย ต่อมาหมู่บ้านญี่ปุ่นได้ก่อตั้งขึ้นใหม่อีกครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2176 ในเวลาต่อมาเมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นได้ใช้นโยบายในการปิดประเทศห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้า – ออก จึงไม่มีชาวญี่ปุ่นเดินทางไปพักที่หมู่บ้านญี่ปุ่นที่กรุงศรีอยุธยา ส่วนชาวญี่ปุ่นที่หลงเหลืออยู่นั้นก็ได้ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างของฮอลันดา การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวญี่ปุ่นที่ได้ปรากฏขึ้นครั้งนี้ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่ได้ทำให้เกิดการสลายตัวของชาวญี่ปุ่นจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นในที่สุด

ตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีการอพยพเคลื่อนย้ายของอาณาจักรใกล้เคียงและชาวตะวันตกเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก ทำให้กรุงศรีอยุธยามีความพร้อมในการสร้างความมั่นคง เพราะเมื่อมีกำลังคน ซึ่งเป็นแรงงานที่สำคัญในการประกอบกิจการต่าง ๆ อย่างเพียงพอแล้ว และมีชาวตะวันตกก็ได้นำวิทยาการทางด้านต่าง ๆ มาสู่กรุงศรีอยุธยาทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถพัฒนาเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวได้ในที่สุด

บทที่ 3

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช- สมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. 2199 – 2310)

ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยามีความมั่นคงทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ กล่าวคือในช่วงแรกมีการดำเนินนโยบายทางการเมือง เพราะในขณะนั้นกรุงศรีอยุธยาจำเป็นต้องสร้างเสถียรภาพให้กับอาณาจักร ต่อมาเมื่อเกิดความมั่นคงทางการเมืองแล้ว ก็ดำเนินนโยบายทางด้านเศรษฐกิจและการต่างประเทศ มีการติดต่อกับชาวต่างชาติ ซึ่งนโยบายทางการเมืองต่างประเทศนี้ได้สืบต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระนารายณ์ทรงต้อนรับชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาอย่างดี ทำให้ในรัชสมัยของพระองค์มีชาวต่างประเทศเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีชาวต่างประเทศเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา ชาวต่างประเทศเหล่านั้นก็นำวิทยาการความรู้มายังกรุงศรีอยุธยาด้วย และชาวต่างประเทศที่มีบทบาทสำคัญในกรุงศรีอยุธยา ก็คือชาวฝรั่งเศส ซึ่งต่อมาในตอนปลายรัชกาลได้เกิดปัญหาระหว่างชาวฝรั่งเศสและชาวอยุธยาขึ้น ซึ่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ได้ส่งผลต่อนโยบายด้านการต่างประเทศในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา ที่ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระนารายณ์ โดยพระเพทราชาทรงต่อต้านชาวฝรั่งเศส การติดต่อยกเว้นระหว่างอาณาจักรอยุธยากับฝรั่งเศสได้หยุดชะงักลง ทำให้การเดินทางเคลื่อนย้ายของชาวฝรั่งเศสลดลงไปด้วย ต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ และรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ การอพยพเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นในช่วงนี้เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญ พม่าและกัมพูชา ทั้งนี้เนื่องจากการที่อาณาจักรพม่าย้ายอำนาจทางการเมืองของตนมาทางกรุงศรีอยุธยา ซึ่งการขยายอำนาจนี้ได้ส่งผลมาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของชาวกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากการเกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดี ซึ่งสงครามครั้งนี้ทำให้ชาวกรุงศรีอยุธยาต้องละทิ้งบ้านเมืองเนื่องจากหลบหนีจากภัยสงครามไปยังเมืองต่างๆที่ได้แก่ เมืองนครราชสีมา ดาก พิชณุโลก นครศรีธรรมราช ซึ่งมีการรวบรวมกันเป็นชุมชนเพื่อความปลอดภัยจากการถูกกวาดต้อนและขณะเดียวกันก็มีชาวไทยที่ถูกกวาดต้อนไปยังอาณาจักรพม่า

1. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199 – 2231

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองสวรรคต เจ้าฟ้าไชย (พระเชษฐาของสมเด็จพระนารายณ์) ขึ้นครองราชย์ได้เพียง 2 วัน สมเด็จพระนารายณ์ทรงร่วมกับพระศรีสุธรรมราชา ซึ่งเป็นพระเจ้าอาชิงราชสมบัติ เมื่อพระศรีสุธรรมราชาขึ้นครองราชย์ สมเด็จพระนารายณ์ก็ชิงราชสมบัติ เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าศรีสุธรรมราชาแสดงพระประสงค์ที่จะได้สมเด็จพระกัลยาณีพระภคินีร่วมพระชนนีของพระองค์เป็นพระสนม¹

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงปราบดาภิเษกแล้วทรงพยายามที่จะสถาปนาอำนาจของอาณาจักรอยุธยาไปยังดินแดนล้านนา มอญและพม่า และขณะเดียวกันก็ทรงมีนโยบายในการเจริญสัมพันธไมตรีกับชาติตะวันตก ซึ่งทำให้ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนต่าง ๆ ดังนี้

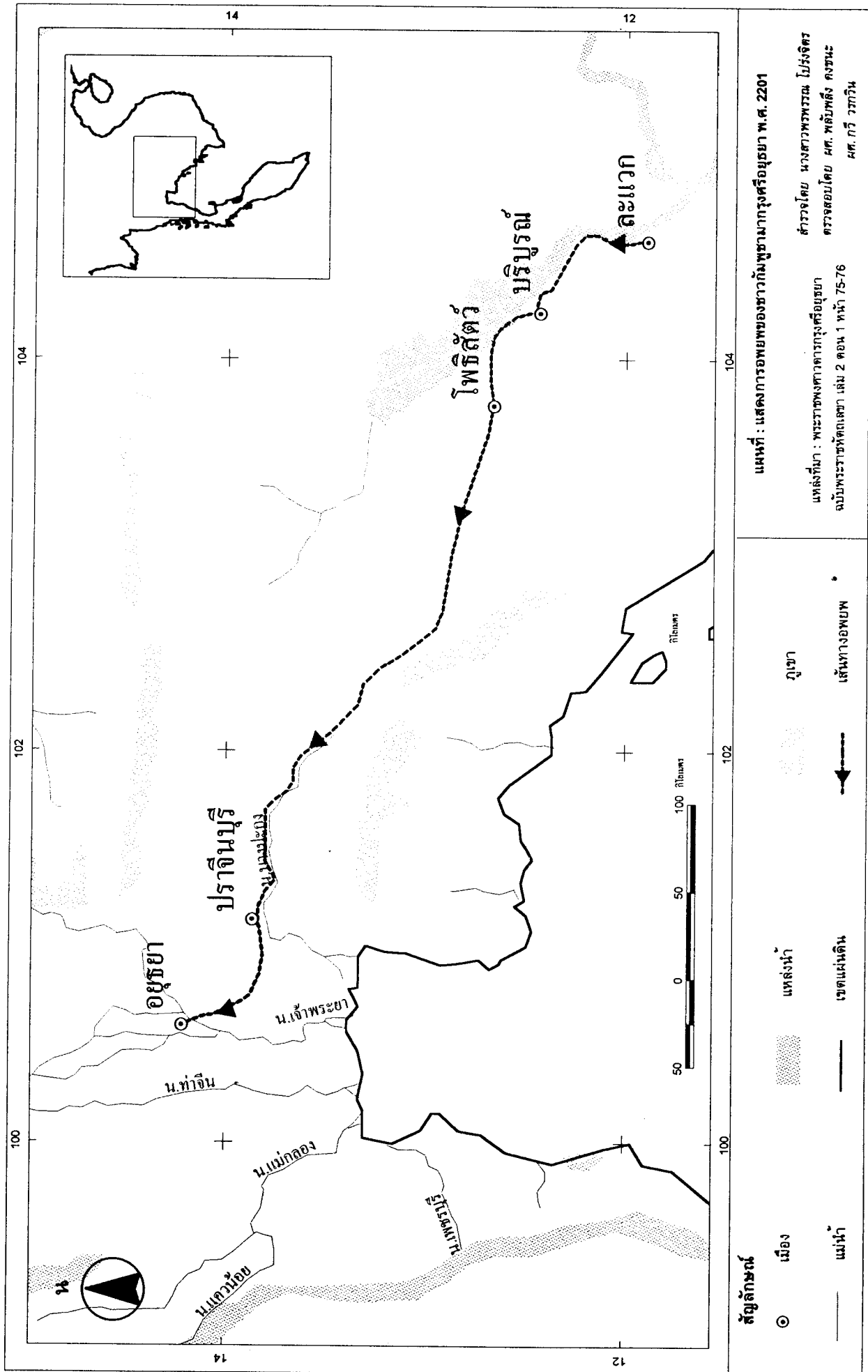
1.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชามาตั้งถิ่นฐานที่พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2201

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาครั้งนี้มีสาเหตุเนื่องจากความขัดแย้งของเจ้านายกัมพูชาบางกลุ่มต้องเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชนัดดา เลขา กล่าวว่า

“ฝ่ายเมืองกัมพูชานั้น นักจันทรผู้เป็นบุตรพระยากัมพูชประเทศได้อยู่ปกครองเมืองกัมพูชประเทศก็มีพิโรธกันกับน้องผู้ชื่อนักประทุม ๆ ให้หนังสือไปแก่พระยาญวนให้มารบเอาเมืองกัมพูชประเทศ พระยาญวนก็ให้องเจียงทูยกทัพมารบเอาเมืองกัมพูชประเทศ ได้นักจันทรผู้ครองเมืองกัมพูชประเทศนั้นไปและเอาแต่ทรัพย์สิ่งของและปืนไปเมืองญวน แล้วก็ส่งนักจันทรให้กลับมาเมืองกัมพูชประเทศเล่า ครั้นมาถึงเมืองจามปาลราชภูร้นักจันทรก็ถึงแก่อนิจกรรม และนักประทุมผู้น้องก็คุมญาติวงศ์สมัครพรรคพวกเจ็ดร้อยสิบสามคน ช่อกสมผู้คนไปอยู่เมืองทวายเพชร

ในปีจอสัมฤทธิ์ศกนั้นแขกแม่ฉางกเบาอันอยู่เมืองกัมพูชประเทศหาที่พึ่งที่พำนักมิได้และพระยาราชภักดีหนึ่ง พระยาตะกานหนึ่ง พระยาตะปะแกะหนึ่ง พระยาหลวงหนึ่ง ศรีกาทะหนึ่งไปข้างหนึ่ง คุมฉกรรจ์อพยพเจ็ดร้อยเจ็ดสิบสามคนมาขอเป็นข้าสู่พระราชสมภาร และทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคและอาหารทั้งปวงและไร่นา ให้ทำกินเลี้ยงอาตมภาพทุกคนมิได้แคลนเคือง

¹นิโกลาส์ แชรแวส. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. หน้า 226 – 227.

ลัศักราช 1021 ปีกุนเอกศก หลวงกำเริบพระไพโรหนึ่ง หลวงจงราชาหนึ่ง หลวงโสมหนึ่ง หลวงราชกุมารหนึ่ง หลวงราชเสนาหนึ่ง หลวงเสนาวิชัยหนึ่งและขุนหมื่นกับด้วยฉกรรจ์อพยพสองพันสองร้อยสิบสี่คนมาสู่พระราชสมภาร และสังฆราชาสุคันธอันเป็นญาติสมัครพรรคพวกด้วยนักจันทรกับด้วยนักนิและนักวรอุทัยและนักอ้าผู้หลาน ทั้งนี้หาที่พำนักมิได้ก็นำสมัครพรรคพวกทั้งหลายมาสู่พระราชามภาร ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภครทั้งปวงแก่สังฆราชาสุคันธและญาติสมัครพรรคพวกทั้งหลาย และให้สังฆราชาสุคน้อยอารามวัดพระนอนแทบอารามวัดพระยาไทและพระราชทานอุปโภคบริโภคเจียดและเครื่องเจียดแก่นักนิ และนักวรอุทัยนักอ้าและพระราชทานแก่หลวงขุนหมื่นผู้มีความสามัคคีและฉกรรจ์อพยพทั้งปวงให้ทำกินในถิ่นฐานที่ชอบกลมิได้แคลนเคืองสิ่งใด”¹

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาครั้งนี้พงศาวดารได้ระบุจำนวนไว้ว่ามีชาวกัมพูชาอพยพมาประมาณ 2,900 – 3,000 คน โดยในกลุ่มอพยพนี้มีพระสงฆ์อพยพมาด้วย ซึ่งพระนารายณ์มหาราชโปรด ฯ ให้อยู่ที่วัดพระนอน ส่วนประชาชนที่อพยพมานี้คาดว่าจะอยู่ในละแวกใกล้เคียงกับวัดพระนอน ซึ่งพงศาวดารไม่ได้กล่าวไว้

1.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญจากเมืองเมาะตะมะมาพระนครศรีอยุธยา

พ.ศ 2202

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญเมืองเมาะตะมะประมาณหนึ่งหมื่นเศษได้หนีทัพมังนันทมิตรซึ่งเป็นอาพระเจ้างัวมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระนารายณ์ได้โปรดให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบลสามโคกคลองคูจามและบริเวณใกล้เคียงวัดตองปุ เมื่อพระเจ้างัวทราบข่าวได้ให้ไทยส่งครุฑมอญอพยพกลับไป สมเด็จพระนารายณ์ได้โปรดฯ ให้พระเจ้าโกษาธิบดีเป็นแม่ทัพ ยกไปตีทัพองวะแตกพ่ายไป พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 1. หน้า 75 – 76.

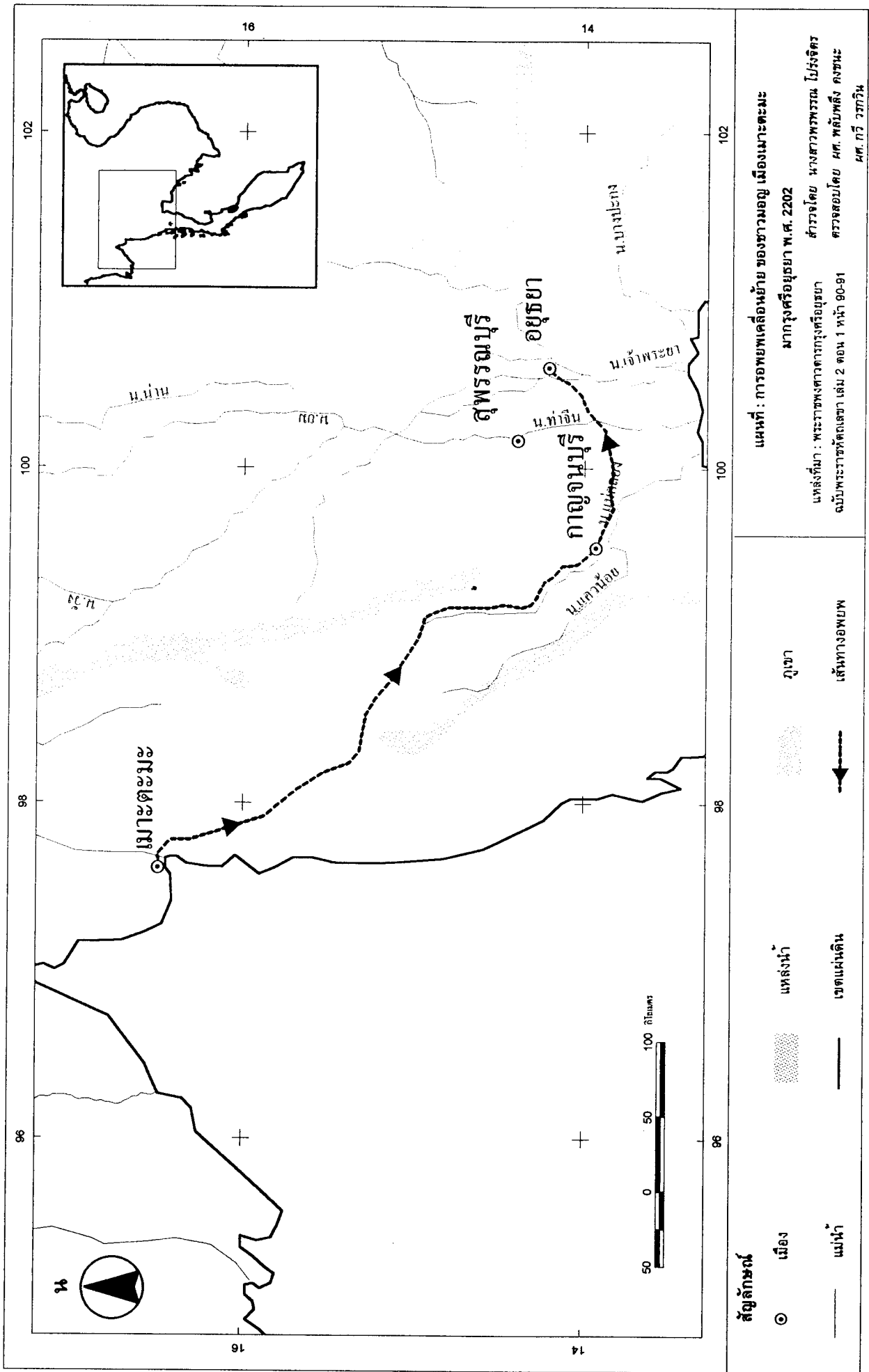
"ขณะนั้นมิ่งนันทมิตรผู้เป็นอาพระเจ้าอังวะอยู่ปกครองเมาะตะมะ ส่วนชาวเมืองช่อไชรยักทัพมาล้อมเมืองอังวะ จะเอาช่ออุทิงผาซึ่งพาฉกรรจ์ อพยพประมาณพันหนึ่งหนีไปพึ่งอยู่ ณ เมืองอังวะนั้นจึงมิ่งนันทมิตรเกณฑ์อาพล 32 เมือง ซึ่งขึ้นแก่เมืองเมาะตะมะนั้น 3,000 ให้ไปช่วยป้องกันเมืองอังวะและมอญอันไปช่วยป้องกันก็หลีกหนีตื่น มาเป็นอันมากจึงมิ่งนันทมิตรก็ให้กุมเอามอญอันหนีมานั้นใส่ตะรางไว้ว่าจะเผาเสียและสมิงนายอำเภอทั้ง 11 คน นั้น ควบคุมมอญประมาณห้าพันยกเข้าเผาเมืองเมาะตะมะ และได้ตัวมิ่งนันทมิตรจำไว้แล้ว จึงปรึกษากันว่าเรา กระทำความผิดถึงเพียงนี้ ถ้าทราบถึงพระเจ้าอังวะก็จะมีภัยอันตรายแก่พวกเราเป็นแน่ และเราทั้งปวงหาที่พึ่งมิได้ จึงจะพากันกวาดต้อนอพยพหนีเข้าไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา อาพระ เเดชานุภาพปกเกล้า ชนม์เย็นเป็นที่พึ่งนักจึงจะพ้นภัย ครั้นปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้วสมิงนายอำเภอทั้ง 11 นายก็ กวาดต้อนครอบครัวมอญในแคว้นแคว้นเมืองเมาะตะมะทั้ง 32 หัวเมืองกับสมัครพรรคพวกของตัวและพรรคพวกมิ่ง นันทมิตรเป็นคนประมาณหมื่นเศษแล้วให้ถอดมิ่งนันทมิตรออกจากพันธนาการ พากันอพยพออกจากเมืองเมาะตะ มะมาทางเมืองสมิ ถึงด่านพระเจดีย์ 3 องค์ในปัจจะกานพศกนั้น จึงสมิงนายอำเภอทั้ง 11 นาย ก็แต่งหนังสือบอก ให้รามัญถือเข้ามาแจ้งกิจการแก่พระยากาญจนบุรีว่าจะเข้ามาสวามิภักดิ์เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท พระยา กาญจนบุรีก็ส่งหนังสือบอกเข้ามาถึงอัครมหาเสนาธิบดีให้นำขึ้นกราบทูลพระกรุณาให้ทราบพระบาทสมเด็จพระ บรมพิตรพระพุทธเจ้าข้างเผือก ได้ทรงทราบเหตุก็ทรงพระโสมนัสดำริให้สมิงรามัญเก่าในกรุงถือพลพันหนึ่ง ออกไปรับครอบครัวเมืองเมาะตะมะเข้ามายังพระมหานครแล้วทรงพระกรุณาโปรดให้พวกครัวมอญใหม่ไปตั้งบ้าน เรือนอยู่ตำบลสามโคกบ้าง ที่คลองจุกามบ้าง ที่ใกล้วัดตองปุบ้าง แล้วดำริโปรดให้สมิงนายกองทั้ง 11 คน เข้าเฝ้า กราบทูลถวายบังคมทูลพระมหากรุณาพระราชนครเครื่องยศเครื่องเรือนและเสื้อผ้าเงินตราทั้งที่เกื้อหนุนให้อยู่ เป็นสุข แต่มิ่งนันทมิตรนั้นป่วยลงถึงแก่อนิจกรรม ...¹

แต่เมื่อตรวจสอบเรื่องการอพยพของชาวมอญในครั้งนี้แล้ว พระราชพงศาวดารกรุงศรี อยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ได้กล่าวว่า "ลัทธิราช 1023 ปีศกมิ่งนันทมิตรยกครอบครัว มาสู่พระบรมโพธิสมภาร โดยทางเมืองกำแพงเพชรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้รับมาตั้งอยู่ตำบลไท ไหญ่ ..." ²

เมื่อพิจารณาความจากหลักฐานทั้ง 2 ฉบับพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า ผู้นำการอพยพคือชาวมอญที่เป็นหัวหน้าซึ่งเป็นกบฏต่อมิ่งนันทมิตรแต่พงศาวดารกรุงศรี อยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) กล่าวว่า ผู้ทำการอพยพคือมิ่งนันทมิตร ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว ผู้ทำการอพยพครั้งนี้ น่าจะเป็นกลุ่มของชาวมอญเพราะมิ่งนันทมิตรคือ อาของพระเจ้าอังวะและ เป็นผู้ที่กวาดต้อนชาวมอญไปป้องกันศึกที่เมืองอังวะจึงไม่น่าจะเป็นผู้นำการอพยพมายังกรุงศรี อยุธยา

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 1. หน้า 90 – 91.

² กรมศิลปากร. (2533). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). หน้า 482.

สัญลักษณ์

- เมือง
- แม่น้ำ
- เขตแดนดิน
- เส้นทางอพยพ
- ภูเขา
- แหล่งน้ำ

แผนที่ : การอพยพเคลื่อนย้าย ของชาวมอญ เมืองเมะตะมะ

มากรุ่งศรีอยุธยา พ.ศ. 2202

แหล่งที่มา : พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 1 หน้า 90-91
สำรวจโดย นางสาวพพรรณ โปร่งจิตร
ตรวจสอบโดย ผศ. พลิบติง คงชนะ
ผศ. กวี วรวิณ

ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งของพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทั้ง 2 ฉบับคือ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า โปรดให้มอญที่อพยพนั้นตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สามโคก คลองคูจามและใกล้วัดตองปุ ส่วนพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) กล่าวว่าให้มาตั้งอยู่ที่ตำบลไทยใหญ่ เมื่อตรวจสอบจากหลักฐานนั้นแล้วไม่ปรากฏว่าไม่มีหลักฐานใดยืนยันได้ว่าพระนารายณ์มหาราชได้โปรดให้มอญอพยพนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใด แต่อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่พบนี้ก็แสดงว่ามีเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญเมืองเมาะตะมะมายังกรุงศรีอยุธยา

1.3 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญมายังกรุงศรีอยุธยา พ.ศ 2204

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญมายังกรุงศรีอยุธยาค้างนี้เป็นผลเนื่องจากเมื่อครั้งฮ่อยกทัพมาล้อมเมืองอังวะและชาวมอญเมืองเมาะตะมะได้อพยพเคลื่อนย้ายมาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อกองทัพฮ่อซึ่งมาล้อมเมืองอังวะขาดเสบียงอาหารเลิกทัพกลับไป พระเจ้าอังวะจึงให้โปรดให้อพยพกองทัพมาเอาตัวมอญกลับไป ฝ่ายกองทัพกรุงศรีอยุธยา พระยาโกษา (ขุนเหล็ก) เป็นทัพหลวงได้ยกทัพไปตั้งรับอยู่ ณ เมืองกาญจนบุรี เมื่อกองทัพทั้ง 2 ฝ่ายได้รับกัน พม่าก็แตกพ่าย พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิศดาร กล่าวว่า " กองทัพใหญ่ปากใต้ฝ่ายเหนือก็เร่งขับทัพหน้าเข้าระดมตีทัพพม่าสามวันพม่าก็แตกในเพลากลางคืนสามยามเศษ พม่านายทัพนายกองแลไพร่ล้มตายแลจับได้เป็นอันมาก กองทัพมีชัยได้ช้างม้าเครื่องศัตราวุธผู้คนเป็นอันมาก ก็นำทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ¹

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ไม่ได้ระบุจำนวนที่แน่นอนแต่คาดว่าจะมีจำนวนมากโดยพิจารณาจากที่กล่าวในพงศาวดารว่า "พระเจ้าอังวะสั่งให้เจ้าเมืองหงสา เจ้าเมืองตองอู เจ้าเมืองปรวน เจ้าเมืองเสริ่ง เจ้าเมืองย่างกุ้ง เป็นทัพสามพันเศษยกไปตามเอาตัวรามัญที่หนีให้จงได้ให้เอาตัวจวไปเสียจนเป็นทัพหน้า ถือพลหมื่นเศษ ช้างเครื่องหกสิบแปด ม้าสองร้อย ให้มางสุระราชาเป็นไปตุ๊กแม่ทัพ ถือพลสองหมื่น ช้างเครื่องร้อยหนึ่ง ม้าสามร้อย..."² และพงศาวดารก็ไม่ได้กล่าวว่า กรุงศรีอยุธยาได้ดำเนินการอย่างไรกับเชลยที่กวาดต้อนเข้ามา

¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิศดาร. หน้า 187.

² แหล่งเดิม.

1.4 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเชียงใหม่มายังกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2205

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชประสงค์ที่จะยกกองทัพไปตีดินแดนล้านนา โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องจากเมื่อครั้งเกิดสงครามฮ่อล้อมเมืองอังวะ ทางเมืองเชียงใหม่เกรงว่าถ้าฮ่อมีชัยชนะเหนืออังวะแล้ว เมืองเชียงใหม่ก็จะตกอยู่ในอันตราย จึงหาวิธีป้องกันโดยขอกองทัพจากกรุงศรีอยุธยาไปช่วยป้องกันศึกแต่เมื่อทราบข่าวว่ากองทัพฮ่อเลิกทัพกลับไปแล้ว ก็ออกอุบายให้ผู้ให้ไปนำทัพกรุงศรีอยุธยาหนีจากกองทัพกรุงศรีอยุธยา เพราะเกรงว่าถ้ากรุงอังวะรู้ว่าเมืองเชียงใหม่ไปพึ่งกรุงศรีอยุธยาแล้วทางกรุงอังวะจะโกรธและเมืองเชียงใหม่จะเป็นอันตราย สาเหตุอีกประการคือเมื่อกองทัพกรุงศรีอยุธยายกทัพไปยังเมืองอังวะแต่ทัพไทยไม่ได้เมืองอังวะกองทัพเมืองเชียงใหม่ก็หนีทัพไป กองทัพกรุงศรีอยุธยาจึงยกทัพตามไปทำการรบกับเมืองเชียงใหม่และได้รับชัยชนะจึงกวาดต้อนอพยพผู้คนชาวเชียงใหม่มายังกรุงศรีอยุธยา

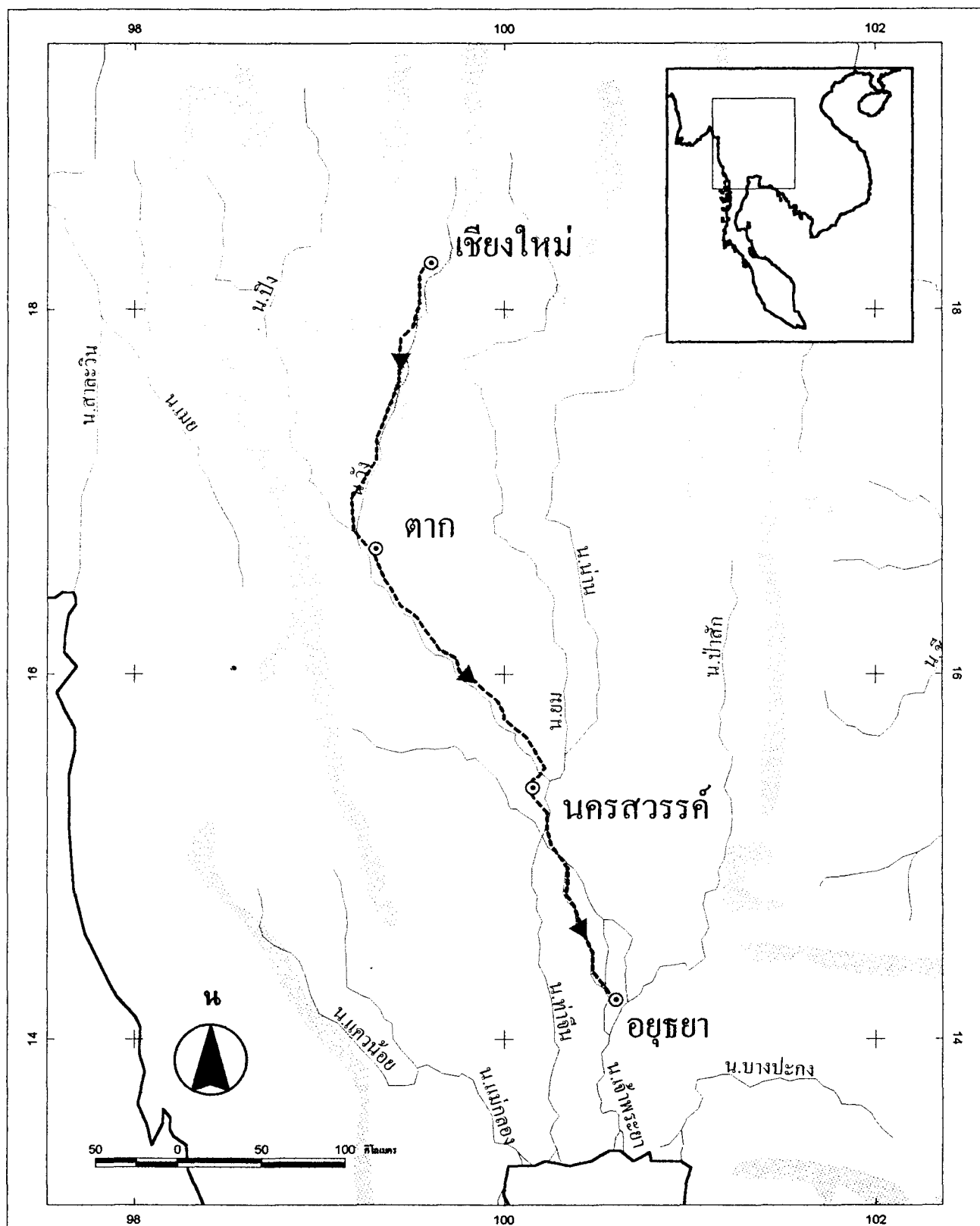
1.5 การอพยพของชาวอังกฤษจากกัมพูชามายังกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2205

เมื่อเกิดสงครามที่กรุงกัมพูชา เนื่องจากเวียดนามได้รุกรานกัมพูชาและได้เข้าปล้นคลังสินค้าของอังกฤษที่กัมพูชาด้วย ชาวอังกฤษที่ตั้งห้างค้าขายอยู่ที่กัมพูชาได้อพยพมายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ให้การต้อนรับอังกฤษอพยพเป็นอย่างดี¹

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอังกฤษนี้ มีสาเหตุจากการเกิดสงครามที่กัมพูชาระหว่างนักจันทร์และนักประทุม โดยนักประทุมได้มีหนังสือขอให้เวียดนามมาช่วยรบ เมื่อเวียดนามมาช่วยรบ และได้ชัยชนะก็เอาทรัพย์สินกลับไปเมืองเวียดนาม ทำให้อังกฤษซึ่งตั้งห้างขายอยู่ที่กัมพูชาพากันอพยพหนีภัยมายังกรุงศรีอยุธยา² ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายของกรุงศรีอยุธยาที่ยินดีต้อนรับชาวต่างชาติและในขณะนั้นก็มีชาวอังกฤษอาศัยอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาอยู่แล้วด้วย จึงทำให้ชาวอังกฤษที่กัมพูชาอพยพเคลื่อนย้ายมา แต่เมื่อตรวจสอบแล้วไม่ทราบจำนวนของชาวอังกฤษที่อพยพ

¹ จอห์น แอนเดอสัน. (2509) มุลเหตุแห่งการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ. แปลโดย นันทา สุตกุล. หน้า 71 – 72

² จากรายงานการปริกษาธุรกิจที่ปัตตาเวีย กล่าวว่ มร.จอห์น รอร์ลินส์ ได้เดินทางมาจากกรุงสยาม และเคยอาศัยอยู่กับชาวอังกฤษและหัวหน้าชาวดัชท์ที่กัมพูชา ต่อมาได้ออกจากกรุงกัมพูชาหลังจากพวกโคชินไชน่าได้เข้ายึดเมืองกัมพูชาและได้เข้าปล้นสะดมทั้งชาวอังกฤษและชาวดัชท์ที่อยู่ที่นี่ พวกอังกฤษกับดัชท์เกือบจะหนีเอาชีวิตไม่รอดจากการจู่โจมครั้งนี้ แต่ในตอนหลังพวกนี้ได้เอาของกำนัลมาให้เพื่อขอแลกเปลี่ยนกับอินรภาพ พวกเขাজัดแจ้งเข้าเรือให้มาส่งที่กรุงสยาม อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2*. หน้า 31.

สัญลักษณ์

⊙ เมือง	แหล่งน้ำ
แม่น้ำ	เขตแผ่นดิน
ภูเขา	เส้นทางอพยพ

แผนที่ : การอพยพเคลื่อนย้าย ของชาวมอญ เมืองมะตะมะ
มากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2202

แหล่งที่มา : พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 1 หน้า 90-91

สำรวจโดย นางสาวพรพรรณ โปร่งจิต
ตรวจสอบโดย ผศ. พลัฒ์พงษ์ คงชนะ
ผศ. กวี วรกวิน

1.6 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวฝรั่งเศส พ.ศ. 2205

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวฝรั่งเศสในครั้งนี้ เป็นครั้งแรกที่ชาวฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา โดยมีจุดประสงค์หลักคือการเผยแพร่ศาสนาคริสต์¹ ซึ่งชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาเป็นกลุ่มแรกคือ สังฆราชแห่งเบิร์ต (Bishop of Beryte) ชื่อว่า ลัมแบร์ เดอ ลาม็อด (Lambert de la Mothe) บาทหลวงเดอบูร์ซ (De Bourges) บาทหลวงเดย์เดีย (Deydier) ดังปรากฏในพงศาวดารกล่าวว่า "เหตุที่ประเทศสยามได้มีการเกี่ยวข้องกับฝรั่งเศสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์นั้นก็เนื่องมาจากพวกมิชชันนารีฝรั่งเศสก่อน คือมิชชันนารีฝรั่งเศสชุดหนึ่งมี มงเซน ยอร์ปาบุซอบ เอลิโอโปลิสกับมงเซนเยอร์ เดอ ลามอซ ลัมแบร์ต บิชอป เป็นหัวหน้าได้เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2205 นับเป็นมิชชันนารีชุดแรกที่ได้มาเมืองไทย"² ตอนแรกบาทหลวงเหล่านี้ตั้งใจจะไปเผยแพร่ศาสนาที่เมืองจีน แต่ขณะนั้นพม่ากำลังทำสงครามกับจีน จึงเปลี่ยนเส้นทางผ่านกรุงศรีอยุธยาเพื่อจะไปเมืองเวียดนาม แต่เมื่อเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา จึงได้ทราบข่าวความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในเขมรและเวียดนาม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บาทหลวงฝรั่งเศสต้องพำนักอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา

ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาได้จัดให้บาทหลวงพักอยู่ในหมู่บ้านโปรตุเกส แต่ถูกบาทหลวงโปรตุเกสขัดขวาง ต่อมาสมเด็จพระนารายณ์พระราชทานที่ดินให้สร้างโบสถ์ใหม่ในเขตชุมชนชาวเวียดนามเข้ารีต ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ฝั่งตรงข้ามเกาะเมืองริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยคณะบาทหลวงได้มอบให้อยู่ในความอุปถัมภ์ของนักบุญโยเซฟหรือเรียกว่า "โบสถ์นักบุญโยเซฟ"

¹ การเริ่มต้นเผยแพร่คริสต์ศาสนาในประเทศไทยนั้น เริ่มต้นพร้อมกันที่พ่อค้าชาวโปรตุเกสเดินทางมาสู่ประเทศไทย โดยสังฆราชแห่งมะละกาได้ส่งบาทหลวงโปรตุเกสสองรูปเข้ามาที่อยุธยา เมื่อ พ.ศ.2098 ซึ่งได้รับการต้อนรับจากชาวไทยเป็นอย่างดี แต่ผู้ที่เกลียดชังการเผยแพร่คริสต์ศาสนาคือพวกอิสลาม ถึงกับมีการฆ่าบาทหลวง แต่ถึงกระนั้นก็ยังคงมีบาทหลวงคณะต่าง ๆ ทะยอยเข้ามาเผยแพร่ศาสนา บาทหลวงคณะเยซุอิตเข้ามาเมื่อปี พ.ศ.2150จนกระทั่งถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มีบาทหลวงคาทอลิกคณะต่าง ๆ ในอยุธยาถึง 11 รูป แต่เป็นบาทหลวงชาวโปรตุเกสเป็นส่วนมากและมีผู้เข้ารีตประมาณ 2,000 คน อ้างอิงจาก พลับพลึง มูลศิลป์ (2519). ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเทพราชา (พ.ศ.2199 – 2246).

² กรมศิลปากร. (2510). *ประชุมพงศาวดารภาค 20*. หน้า 134

อีก 2 ปีต่อมา มีบาทหลวงฝรั่งเศสเดินทางมากรุงศรีอยุธยาอีกคือสังฆราชแห่งเฮลิโอโพลิส (Bishop of Heliopolis) ชื่อบัลลู (Pallu) ในขณะนั้นมีบาทหลวง 4 รูป ที่สำคัญคือบาทหลวง ลาโน¹ (Louis Laneau) เมื่อบาทหลวงฝรั่งเศสได้ทราบถึงความมีขันติธรรมทางศาสนาของสมเด็จพระนารายณ์ จึงคิดว่ากรุงศรีอยุธยาเหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ศาสนาในตะวันออกไกล ดังนั้นสังฆราชบัลลูจึงเดินทางกลับไปยังกรุงโรมเพื่อทูลขออนุมัติการเผยแพร่ศาสนาต่อสันตปาปาและขอไม่ให้บาทหลวงโปรตุเกสขัดขวางการเผยแพร่ศาสนา²

คณะบาทหลวงฝรั่งเศสได้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในกลุ่มประชาคมญีปุ่น จีน และเวียดนาม ที่นับถือนิกายคาทอลิก ทั้งยังพยายามเผยแพร่คริสต์ศาสนาในหมู่ชาวอยุธยา มอญและลาว ทำให้มีชนพื้นเมืองหันไปรับนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามการที่บาทหลวงฝรั่งเศสพยายามเผยแพร่คริสต์ศาสนาในหมู่ชาวยุโรป มอญและลาว ได้รับความไม่พอใจในหมู่ขุนนางท้องถิ่น พระสงฆ์ และราษฎรชาวพุทธจนเกิดความขัดแย้งและเกิดการต่อต้านพวกบาทหลวงในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ กลุ่มบาทหลวงฝรั่งเศสมีบทบาทเป็นสื่อกลางระหว่างราชสำนักสยามกับราชสำนักฝรั่งเศส เนื่องจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงให้การสนับสนุนคริสต์ศาสนา³ นโยบายของฝรั่งเศสต่อสยามจึงเกี่ยวข้องกับการค้า การเมืองและศาสนาไปพร้อมกัน ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนนี้ได้ส่งผลให้ฝรั่งเศสเข้ามาเกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

¹ บาทหลวงลาโน ได้เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2207 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2222 ได้รับการแต่งตั้งเป็นสังฆราชแห่งเมเทลโลโพลิส (Bishop of Metellopolis) และได้รับแต่งตั้งเป็นอธิการโรงเรียนที่บ้านปลาเห็ดและได้ก่อตั้งโรงเรียนที่ตำบลมหาพราหมณ์ ได้ศึกษาภาษาบาลี ไทย มอญ ฯลฯ และได้แต่งไวยากรณ์ไทย บาลี พจนานุกรมไทยและได้รับยกย่องว่าเป็นบาทหลวงรูปแรกที่มีความรู้ทางภาษาไทยดี ท่านมรณภาพที่อยุธยา เมื่อ พ.ศ.2239 อ้างอิงจาก " เอกสารสมัยสมเด็จพระนารายณ์, ". ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ. หน้า 9

² กรมศิลปากร. (มปป.) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่ม 15. หน้า 245.

³ พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงมีนโยบายสำคัญประการหนึ่งคือการเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ดังนั้นเมื่อทรงทราบว่าษัตริย์อยุธยามีขันติธรรมในด้านศาสนาโปรดอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาได้อย่างเสรีที่จะทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในตะวันออก และทรงหวังว่าถ้าอัญเชิญสมเด็จพระนารายณ์เข้ารีตได้สำเร็จ อยุธยาที่จะกลายเป็นประเทศทางตะวันออกที่นับถือคริสต์ศาสนาและเพิ่มพูนเกียรติยศของพระองค์

นอกจากบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเดินทางมากรุงศรีอยุธยาแล้ว พ่อค้าชาวฝรั่งเศสก็ได้เดินทางมาด้วยเช่นกัน โดยสังฆราชแห่งเบรุตมีความคิดว่ากรุงศรีอยุธยาเหมาะสำหรับที่จะเป็นแหล่งค้าขายของฝรั่งเศสในเอเชีย¹ และรายงานว่ามีสินค้าที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้น พ.ศ. 2223 บริษัทอีสต์อินเดียของฝรั่งเศสจึงขออนุญาตตั้งคลังสินค้าที่อยุธยา มีมองซิเออร์ เดส์ล้งบูโร (Deslandes Boureau) เป็นหัวหน้าคลังสินค้าเป็นคนแรก โดยมีมุ่งหมายเพื่อซื้อดีบุก พริกไทย และสินค้าที่มาจากจีน ญี่ปุ่น และเมืองต่างๆที่ส่งเข้ามาขาย²

ชาวฝรั่งเศสในสมัยอยุธยาประกอบไปด้วยชน 3 กลุ่ม คือพวกที่รับราชการในสำนัก กลุ่มที่สองคือพ่อค้ากับเจ้าพนักงานในบริษัทอีสต์อินเดียของฝรั่งเศส และกลุ่มที่สามคือพวกมิชชันนารี ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้ชำนาญการในสาขาต่างๆเช่นด้านศาสนา การค้า การทูต วิศวกร ช่าง และการทหาร ผู้ชำนาญการในด้านต่างๆเหล่านี้ได้เข้ารับราชการในราชสำนักอยุธยาและชาวกรีกคนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อราชสำนักอยุธยา คือ ฟอลคอนเดมซ็องคอนสแตนตินเยอร์กี้ ได้เข้ารับราชการในราชสำนักอยุธยา จนได้รับตำแหน่งออกญาวิชเยนทร์มีตำแหน่งในกรมพระคลังสินค้า

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์นี้จุดประสงค์แรกที่เข้ามา ก็เพื่อเผยแพรศาสนา ต่อมาได้มีการติดต่อทางการค้าและการทูตทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาและฝรั่งเศสดีขึ้น สมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดพระราชทานให้สร้างที่พักของชาวฝรั่งเศสขึ้นที่อยุธยา ซึ่งการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวฝรั่งเศสนี้มีจำนวนเท่าใดไม่ปรากฏชัดเจนแต่คาดว่าน่าจะมีจำนวนมากและเมื่อชาวฝรั่งเศสอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐาน ยังกรุงศรีอยุธยาแล้วก็ได้นำวิทยาการของตะวันตกเข้ามาด้วย ทำให้อาณาจักรอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

¹ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เล่ม 18. หน้า 223 – 224.

² กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 44 เล่ม 26.

1.7 การเดินทางของคณะทูตเปอร์เซียมากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2228

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเปอร์เซียมากรุงศรีอยุธยานั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานเมื่อไร แต่จากบันทึกของชาวโปรตุเกสชื่อ โทเม่ ปิเร กล่าวว่า “พ่อค้าต่างชาติส่วนใหญ่เป็นชาวจีน มีแขกมัวร์อาศัยอยู่ในสยามจำนวนน้อยมาก นอกจากนี้ยังมีมุสลิมชนชาติอื่น ได้แก่ อาหรับ เปอร์เซีย...”¹ บันทึกนี้ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ว่าในปี พ.ศ. 2058 มีชาวเปอร์เซียเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อยุธยาแล้ว แต่มีจำนวนน้อยมาก²

จุดประสงค์ของชาวเปอร์เซียที่เดินทางเข้ามาในอยุธยามีจุดมุ่งหมายที่จะทำการค้าและการเผยแผ่ศาสนา³ ดังนั้นชุมชนของเปอร์เซียจึงอยู่ในเมือง ชาวเปอร์เซียที่เดินทางเข้ามานั้นมีทั้งพ่อค้า นักการทหาร นักวิชาการ แพทย์ และแม้แต่นักเผชิญโชค จากเอกสารสำเภากษัตริย์สุไลมาน ซึ่งเป็นบันทึกการเดินทางของคณะทูตเปอร์เซียในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา หรือ ซาห์รีเนา (Shahr Nav) ซึ่งแปลว่า นครแห่งนาวา⁴ ซึ่งอาจมีความหมายว่าเมืองใหม่ หรือเมืองที่เต็มไปด้วยเรือ เพราะมีคลองมาก⁵ และอยุธยาเป็นเมืองท่าที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่มั่งคั่งและมีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชีย

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงถิ่นฐานของชาวเปอร์เซียที่ปรากฏในจดหมายเหตุรายวันของบาทหลวงเดอซัวซีย์ บันทึกถึงถนนย่านคั่นจันและย่านแขกมัวร์ ซึ่งเป็นถนนสองสายที่สวยงามที่สุดในพระนครศรีอยุธยา บ้านเรือนล้วนก่อด้วยหินและอิฐถือปูน ซึ่งดูโก้เกินไปสำหรับย่านนี้⁶ และยังปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นชัดเจนคือแผนที่เกาะเมืองอยุธยา ที่วิศวกรชาวฝรั่งเศสได้สำรวจและเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2230 ได้บอกการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมัวร์ซึ่งอยู่บริเวณด้านใต้ของเกาะเมือง

¹ กรมศิลปากร. (มปป). เอกสารความสัมพันธ์ 400 ปี ไทย – โปรตุเกส. หน้า 43.

² พลับพลึง คงชนะ. (2537). “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนเปอร์เซียอยุธยา,” ใน เมืองโบราณ. หน้า 25 – 34.

³ กรมศิลปากร. (มปป). เอกสารความสัมพันธ์ 400 ปี ไทย – โปรตุเกส. หน้า 81

⁴ มนัส เกียรติชัย. (2540). “อยุธยา : นาวานครในเอกสารเปอร์เซีย,” ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง หน้าประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารต่างประเทศ

⁵ เดอ ซัวซีย์. (2516). จดหมายเหตุรายวัน การเดินทางสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ. 1685 และ 1886 ฉบับสมบูรณ์. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. หน้า 367.

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มีร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชนเปอร์เซีย¹ ซึ่งปรากฏใน “บันทึกเรื่องสำเภาภษัตริย์สุลัยมาน” ว่า สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้รื้อวัดแล้วสร้างมัสยิดขึ้นเป็นเกียรติแก่ท่านอากอ มุฮัมหมัด (ออกพระศรีเนาวรัตน์)² พระคลังซึ่งดำรงตำแหน่งมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง

เนื่องจากพวกเปอร์เซียมีฐานะร่ำรวย และเข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น นายเรือทำการค้าขายในอ่าวเบงกอลและมาเก๊า จนกระทั่งได้รับตำแหน่งพระคลังและสมุหนายก ดังนั้นจึงทำให้เปอร์เซียมีความใกล้ชิดกับขุนนางและราชสำนักอยุธยา จนสามารถก้าวขึ้นไปมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทำให้เปอร์เซียมีโอกาสเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในของอยุธยา³ ในตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ท่านอากอ มุฮัมหมัด ได้เข้ามามีอิทธิพลในราชสำนักอยุธยา โดยเป็นผู้ถวายคำปรึกษาและถ่ายทอดความรู้ทางด้านการปกครอง การทูต ตกแต่งพระราชวัง การครัวอาหาร และงานเลี้ยงแก่สมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นภษัตริย์ที่มีพระปรีชาญาณสามารถมาก⁴

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเดินทางอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามากรุงศรีอยุธยาของชาวเปอร์เซีย นั้นไม่สามารถยืนยันอย่างชัดเจนว่า ได้เดินทางเข้ามาตั้งแต่เมื่อไร และมีจำนวนเท่าใด แต่สิ่งที่ทราบได้อย่างแน่ชัดจากหลักฐาน “บันทึกเรื่องสำเภาภษัตริย์สุลัยมาน” ก็คือ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มีการติดต่อทางการทูตระหว่างกรุงศรีอยุธยาและเปอร์เซีย และมีชุมชนชาวเปอร์เซียที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งชาวเปอร์เซียนี้ได้สืบเชื้อสายกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน

1.8 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเวียดนาม

ชาวเวียดนามได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามากรุงศรีอยุธยาตั้งแต่เมื่อไรนั้นไม่ปรากฏหลักฐาน แต่ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มีหมู่บ้านชาวเวียดนามตั้งอยู่แล้ว ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ที่อยุธยาเป็นชาวโคชินจีนเป็นส่วนมาก ทั้งนี้เพราะชาวโคชินจีนสามารถเดินทางมาอยุธยาได้โดยทางทะเล ซึ่งสะดวกกว่าพวกเวียดนาม จากอันนัมหรือตั้งเกียที่ต้องเดินทางบก⁵

¹ พลับพลึง คงชนะ. (2537). “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนเปอร์เซียนอยุธยา,” ใน เมืองโบราณ. หน้า 28.

² อิบนิ มุฮัมหมัด, อิบรอฮีม. (2527). สำเภาภษัตริย์สุลัยมาน. แปลโดย ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. หน้า 139.

³ พลับพลึง คงชนะ. (2537). เล่มเดิม. หน้า 31.

⁴ อิบนิ มุฮัมหมัด, อิบรอฮีม. (2527). เล่มเดิม. หน้า 167.

⁵ ผุสดี จันทวิมล. (2541). เวียดนามในเมืองไทย. หน้า 22 – 23.

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้มีชาวเวียดนามพากันเดินทางมาจากอันนัม ตั้งเกียและโคชินจีน ทั้งทางบกและทางเรือ มาอาศัยอยู่ที่อยุธยาและจันทบุรี และมีบางส่วนซึ่งเป็นส่วนน้อยเดินทางไปพิษณุโลก มะริด ตะนาวศรี การเดินทางไปไปยังมะริดและตะนาวศรีนั้น บาทหลวงชาวฝรั่งเศสเป็นผู้นำเข้ามาเพื่อฝึกสอนศาสนา และพร้อมกันนั้นก็ได้ลี้ภัยทางศาสนาด้วย¹

สาเหตุที่ชาวเวียดนามต้องลี้ภัยเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นเพราะในเวียดนามเกิดการสู้รบชิงอำนาจระหว่างตระกูลตริन्ह ซึ่งปกครองอยู่ในตั้งเกียและตอนเหนือของอันนัม กับตระกูลเหงียน ซึ่งปกครองอันนัมตอนใต้และโคชินจีนในเวลาต่อมา การสู้รบกินเวลาดังแต่ พ.ศ. 2163 – 2217 นอกจากนี้พวกเวียดนามยังต้องลี้ภัยศาสนาด้วย เพราะทั้งสองตระกูลมีนโยบายกดขี่ข่มเหงพวกที่นับถือคริสต์ศาสนา ซึ่งรวมทั้งบาทหลวงนักสอนศาสนาชาวตะวันตกและชาวเวียดนามที่นับถือศาสนาคริสต์²

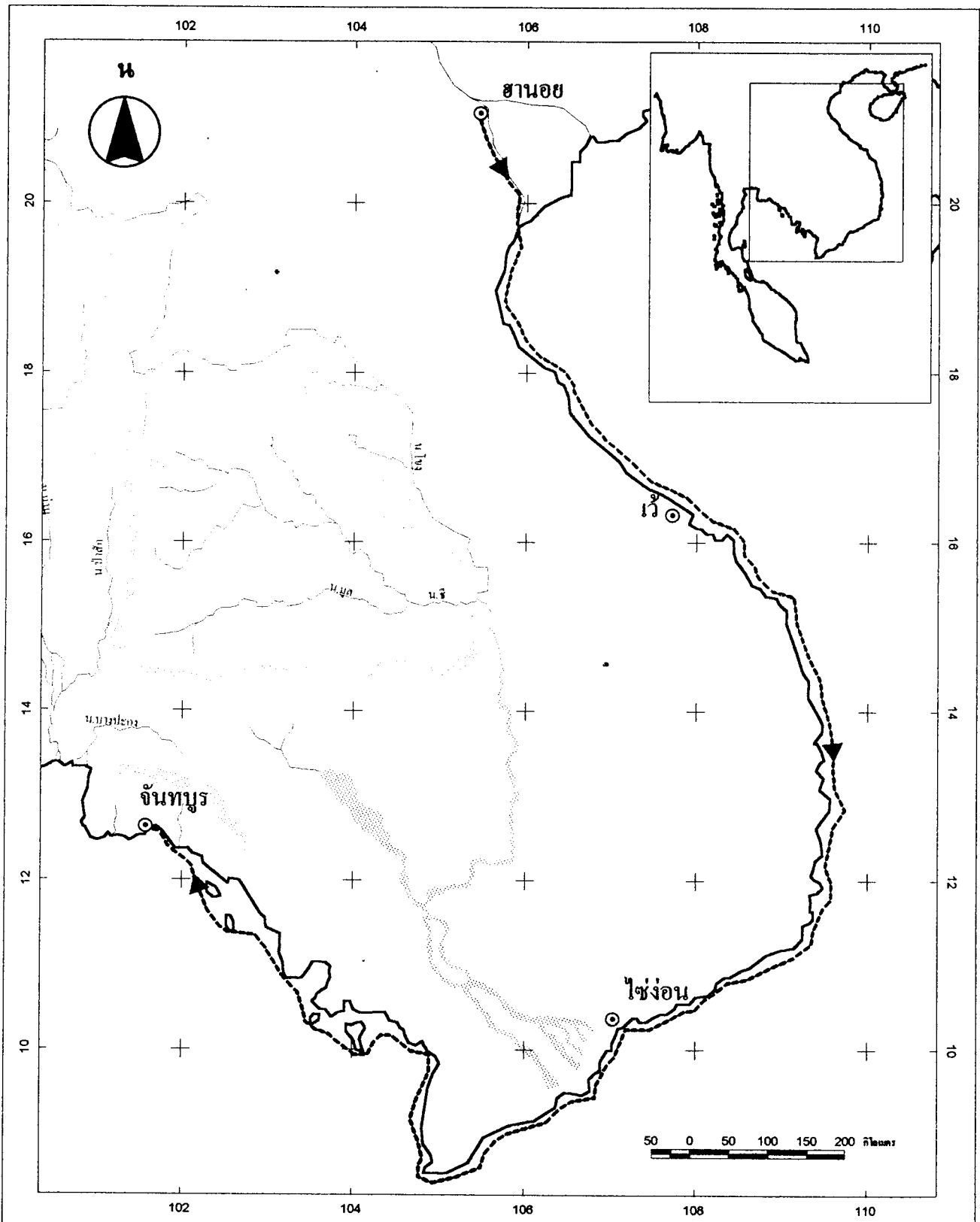
เมื่อชาวเวียดนามอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามา สมเด็จพระนารายณ์พระราชทานที่ดินให้ชาวเวียดนามอยู่อาศัยที่อยุธยา เรียกว่า “บ้านญวน” มีอาณาเขตตั้งแต่เหนือวัดบางทราย ขึ้นไปจนถึงปากคลองตะเคียนข้างเหนือ กรุงศรีอยุธยาได้ปกครองเวียดนาม โดยจัดตั้งชาวเวียดนามเป็นหมวดหมู่ มีหัวหน้าหรือผู้นำซึ่งเป็นคนเชื้อชาติเดียวกันในการควบคุม และให้ชาวเวียดนามรับราชการประจำกองทหารปืนใหญ่และกองทหารเรือญวน และในเวลาที่มิมีราชการหรือต้องการเกณฑ์แรงงานชาวเวียดนาม ออกญาพระคลังจะรับพระบรมราชโองการสั่งผ่านขุนนางไทยเพื่อแจ้งไปยังนายบ้านหรือหัวหน้ากองญวน การจัดกำลังคนเป็นหมวดหมู่ ทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถควบคุมดูแลและใช้ราชการชาวเวียดนามได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระเพทราชา มีการเกณฑ์ใช้ราชการชาวเวียดนามบ่อยครั้งมาก นอกจากเป็นทหารประจำกองแล้ว ยังต้องทำงานเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ “ตามที่ท่านอยากทราบข่าวพวกคริสเตียนชาติญวนในเมืองไทยนั้น... การที่ได้เกิดการจลาจลขึ้นเมื่อสามปีล่วงมาแล้วได้ขัดขวางที่พวกนี้จะทำการได้โดยสะดวก เพราะต้องถูกเกณฑ์ไม่หยุดหย่อนเลย เช่นวันนี้ต้องถูกเกณฑ์ใช้การชนิดหลายอย่างจนพวกนี้เกือบจะหาเวลามาฟังสวดมนต์ในวันนักขัตฤกษ์ไม่ได้ และบางทีในวันอาทิตย์ก็มาไม่ได้ก็มีบ่อย ๆ...”³

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเวียดนามมากรุงศรีอยุธยาเป็นการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เนื่องจากความขัดแย้งทางการเมืองและด้านศาสนา ในเมืองเวียดนาม โดยเมื่อเข้ามากรุงศรีอยุธยาแล้วก็ได้ถูกจัดเข้าสู่ระบบการปกครองของกรุงศรีอยุธยาและกลายเป็นแรงงานส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งนโยบายในการรับคนจากดินแดนอื่นเป็นนโยบายที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยาอยู่แล้ว

¹ กรมศิลปากร. (2507). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36*. หน้า 150.

² ผู้สดี จันทวิมล. (2541). *เวียดนามในเมืองไทย*. หน้า 23

³ กรมศิลปากร. (2507). *เล่มเดิม*. หน้า 145.

สัญลักษณ์

⊙ เมือง	▨ แหล่งน้ำ
— แม่น้ำ	— เขตแผ่นดิน
▨ ภูเขา	➡ เส้นทางอพยพ

แผนที่ : การอพยพเคลื่อนย้าย ของชาวเวียดนามมากกรุงศรีอยุธยา

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 หน้า 150

สำรวจโดย นางสาวพรพรรณ ไปร้งจิตร
ตรวจสอบโดย ผศ.พลับพลึง คงชนะ
ผศ.กวี วรกวิน

1.9 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวจีน

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่หลักฐานที่กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนที่ชัดเจนเป็นครั้งแรกปรากฏในสมัยอยุธยา โดยชาวจีนที่อพยพเข้ามาในระยะแรก จะตั้งบ้านเรือนอยู่ทั่ว ๆ ไปในบริเวณต่าง ๆ ของอยุธยา และบางส่วนก็เข้ามาตั้งบ้านเรือนในกำแพงเมืองอยุธยา นอกจากที่อยุธยาแล้วชาวจีนยังเข้าไปตั้งบ้านเรือนทางหัวเมืองชายทะเลตะวันออกของไทย แถบบางปลาสร้อย จันทบุรี รวมทั้งทางภาคใต้ เช่น สงขลา ปัตตานี ซึ่งประมาณกันว่าในพุทธศตวรรษที่ 23 มีชาวจีนอาศัยอยู่ในเมืองไทยราว 10,000 คน โดยอาศัยอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาประมาณ 3,000 – 4,000 คน¹

ชาวจีนได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในกำแพงเมืองอยุธยา อย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคง และยังมีหมู่บ้านชาวจีนอยู่นอกกำแพงเมืองอีกด้วย โดยจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่เรียกว่าบางกะจะ มีทำเลที่ตั้งตั้งแต่คลองสวนพลูใต้วัดพนัญเชิงลงมาทางใต้และในบริเวณใกล้วัดพุทไธสวรรย์ ส่วนชาวจีนที่อยู่ในกำแพงเมืองจะอยู่ทางด้านใต้ ซึ่งเป็นชุมชนชาวจีนที่เก่าแก่ อยู่บริเวณเหนือป้อมเพชรขึ้นไปเล็กน้อย และเลยประตูจีนขึ้นไปจะเป็นท่าเรือที่เก่าแก่และเป็นบ้านของชาวจีน ซึ่งปรากฏในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม กล่าวว่า “ถนนย่านในไก่เชิงตพานประตูจีนไปถึงเชิงตพานประตูในไก่เป็นตลาดใหญ่ มีตึกกว่าร้านจีนตั้งเต็มทั้งสองฟากถนนหลวง จีน ไทยนั่งร้านขายสรรพสิ่งของเครื่องสำเภาเครื่องทองเหลือง ทองขาว กระเบื้อง ถ้วย โถ ชาม แพรสีต่างอย่างจีน เครื่องมือเหล็กและสรรพเครื่องมาแต่เมืองจีนมีครบ มีของรับประทานอาหารและผลไม้มาแต่เมืองจี่วางรายในร้านขายของที่ท้องตลาด มีของสดขายเข้าเย็น สุก รส เป็ด ไก่ ปลาทะเล และปลาน้ำจืด ปู หอย ต่างต่างหลายอย่าง นับเป็นตลาดใหญ่ยิ่ง ในกรุงชื่อตลาดใหญ่ท้ายพระนครอยู่ย่านในไก่”²

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวจีนมากรุงศรีอยุธยานั้นมีสาเหตุเนื่องจากปัญหาทุกขภิกภัยและนโยบายในการปกครองของราชสำนักจีน ที่ทำให้ชาวจีนต้องเดินทางไปผจญภัยและแสวงหาความอยู่รอด ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวทำให้ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีชาวจีนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่กรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก โดยชาวจีนไม่ได้เข้าอยู่ในระบบไพร่ จึงไม่ถูกเกณฑ์แรงงานและสังกัดมูลนาย ดังนั้นชาวจีนจึงมีสิทธิในการเดินทางไปได้ทั่วราชอาณาจักร อีกทั้งสามารถประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้อย่างอิสระโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย จึงทำให้ชาวจีนประกอบอาชีพค้าขายเป็นจำนวนมาก

¹ จี. วิลเลียม สกินเนอร์. (2529). สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรณี อัครพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. หน้า 12 – 13.

² คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. หน้า 4 – 13.

การประกอบการค้ากับต่างประเทศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมทางการค้า โดยชาวจีนได้อาศัยความรู้ ความสามารถ และความชำนาญส่วนตัวในด้านการค้าและการเดินเรือ เข้ามาเป็นพ่อค้า พนักงานเดินเรือ หรือถือหุ้นทำการค้ากับขุนนางอยุธยา ตลอดจนเป็นตัวแทนการค้าให้กับราชสำนัก

นอกจากบทบาททางการค้า ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในด้านการปกครอง โดยเฉพาะการเข้ารับราชการเป็นขุนนางประจำกรมท่า หรือการเป็นขุนนางช่วยราชการ ในพระโอรสการตำแหน่งนาพลเรือน ได้รับตำแหน่ง “หลวงโซ่ฎีกาเสนาบดี” เจ้ากรมท่าซ้าย มีศักดินา 1,400 มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลการค้าระหว่างไทยกับจีน และกับบ้านเมืองต่าง ๆ ที่ฝั่งตะวันออก ตำแหน่งเงินลำนายอำเภอมียศและราชทินนามในทำเนียบขุนนางว่า ขุนทองสือ ขุนทองสมุท มีศักดินา 600¹

ชาวจีนที่เดินทางอพยพเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและความรู้ดี และคนที่มีความรู้ต่ำและฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ชาวจีนเหล่านี้เมื่อเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาก็จะประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไป เช่น คนที่มีความรู้ดีมักจะเข้ามาเป็นแพทย์ พ่อค้า หรือเข้ารับราชการในกรมกองต่าง ๆ ส่วนพวกที่มีความรู้ต่ำและมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีก็จะเข้ามาเป็นพ่อค้า พนักงานเดินเรือ ช่างฝีมือ หรือเข้าทำการเกษตร เลี้ยงสุกร เป็นต้น² และพบว่าชาวจีนที่เดินทางเข้ามาส่วนมากมักจะเป็นผู้ชาย ดังนั้นจึงเกิดการแต่งงานระหว่างชาวจีนและชาวพื้นเมือง ทำให้เกิด “ลูกจีน” ที่มีพ่อเป็นชาวจีนและแม่เป็นคนไทยจำนวนไม่น้อยในสังคมไทยในเวลาต่อมา³

ดังนั้นการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวจีนในสมัยอยุธยานั้นไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเริ่มมีการอพยพเคลื่อนย้ายตั้งแต่เมื่อไร แต่ก็สามารถทราบได้อย่างแน่ชัดว่าชุมชนชาวจีนเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญในสังคมอยุธยา ซึ่งชาวจีนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามานั้นก็ได้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมกลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีนสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

¹ กรมศิลปากร. (2505). *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1*. หน้า 117.

² จี. วิลเลียม สกินเนอร์. (2529). *สังคมจีนในประเทศไทย : ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. แปลโดย พรรณี อัครพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. หน้า 13.

³ *เล่มเดิม*. หน้า 3.

2. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2231 – 2246

ในตอนปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อิทธิพลของชาวต่างชาติในกรุงศรีอยุธยา มีมากขึ้น โดยเฉพาะ ฝรั่งเศส ทำให้เกิดการต่อต้านอิทธิพลของชาวต่างชาติ ผู้ที่เป็นศูนย์กลางของการต่อต้าน คือ พระเพทราชา รัชการเป็นเจ้ากรมช้าง ซึ่งกรมช้างนี้ถือได้ว่าเป็นกรมที่มีอำนาจในทางการทหาร เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชประชวร พระเพทราชาได้ยึดอำนาจจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อพระนารายณ์มหาราชสวรรคตแล้ว จึงสถาปนาพระองค์เป็นกษัตริย์ และทรงเป็นผู้สถาปนาราชวงศ์บ้านพลูหลวงขึ้นในอาณาจักรอยุธยา ราชวงศ์บ้านพลูหลวง เป็นราชวงศ์ที่ไม่ได้สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ ทั้งนี้เนื่องจากพระเพทราชา ทรงรับราชการจนก้าวสู่ตำแหน่งสูง ภูมิลำเนาเดิมของพระองค์อยู่ที่บ้านพลูหลวงในเมืองสุพรรณบุรี¹ ดังนั้นเมื่อทรงขึ้นครองราชย์แล้ว ได้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในพระราชอาณาจักร เกิดกบฏ² ขึ้นหลายครั้งเนื่องจากมีกลุ่มผู้ที่ไม่ยอมรับอำนาจของพระองค์ โดยมองว่า พระเพทราชาทรงเป็นผู้ที่แย่งชิงราชสมบัติ การเกิดกบฏได้นำไปสู่การอพยพเคลื่อนย้ายในรัชสมัยของพระองค์ กล่าวคือ

¹ พระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงภูมิลำเนาเดิมของพระเพทราชา ดังนี้ “ขณะนั้นส่วนพระญาติวงศ์และข้าหลวงเดิมทั้งหลาย ซึ่งอยู่ ณ บ้านพลูหลวง แขวงเมืองสุพรรณบุรี แจ้งว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้ผ่านพิภพแล้ว ต่างคนต่างก็ขึ้นชมยินดีนักจึงชวนกันหาหมิงฉมังสาและผลตาลแก่อ่อน สิ่งของต่าง ๆ ตามมีประสาชนบทบ้านนอก นำเข้าทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย” อ้างจาก กรมศิลปากร. (2457). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2*. หน้า 123.

² ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา เกิดกบฏ ขึ้น 4 ครั้งคือ

กบฏธรรมเถียร ชาวมอญที่ปลอมเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศ พระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้รวบรวมผู้คนยกทัพจากลพบุรีมากรุงศรีอยุธยา ทัพกรุงศรีอยุธยาตีแตกพ่ายแพ้ไป พ.ศ. 2233

กบฏพระยายมราช เจ้าเมืองนครราชสีมา พ.ศ. 2234

กบฏพระยานครศรีธรรมราช พ.ศ. 2236

กบฏบุญกว้าง ชาวเมืองนครราชสีมาผู้หนึ่ง มีความมักใฝ่ใหญ่ใฝ่สูงจะเป็นกษัตริย์ ถูกปราบปราม พ.ศ. 2243

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวว่า การเกิดกบฏในรัชสมัยของสมเด็จพระเพทราชาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเมืองภายในและภายนอกในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ โดยการเมืองภายใน ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ต้องปราบปรามผู้ที่คิดจะแย่งชิงราชบัลลังก์อยู่หลายครั้ง ส่วนการเมืองภายนอก คือการเกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหงสาวดี นอกจากนี้ในรัชสมัยของพระองค์ กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองในการติดต่อกับชาติตะวันตก โดยเฉพาะทางด้านการค้า แต่เป็นการค้าระบบผูกขาด ผู้ที่มีสิทธิในการทำการค้าคือราชสำนักและขุนนาง ผลจากสภาพการเมืองภายในและภายนอกนั้น จึงตกอยู่ที่ประชาชนคือทั้งทางด้านการเกณฑ์กำลังรบและการเกณฑ์ส่วย เพื่อส่งเป็นสินค้าออก ปัญหาบีบคั้นต่าง ๆ ได้ตกทอดมาถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชา เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ด้วยฐานะที่ไม่มั่นคงทางการเมือง คือเป็นขุนนางในราชสำนัก ไม่มีเชื้อวงศ์กษัตริย์ ทำให้การเป็นศูนย์กลางของอำนาจสั่นคลอน จึงเกิดการกบฏขึ้น อ้างอิงจาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). *อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง*. หน้า 222-227.

2.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองสระบุรี เมืองลพบุรี และแขวงขุนละคร

พ.ศ. 2233

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเมืองสระบุรี เมืองลพบุรี และแขวงขุนละคร มีสาเหตุเนื่องจากการเกิดกบฏธรรมเถียร โดยธรรมเถียรชาวมอญได้ปลอมเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศพระราชอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ชักชวนคนและยกทัพมาจากลพบุรีเพื่อชิงราชสมบัติ แต่ถูกตีแตกไปพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้กล่าวว่า

“ธรรมเถียรคิดมีชอบอุบายล่อลวงว่าเจ้าฟ้าอภัยทศ ซึ่งเอาไปสำเร็จ ณ วัดทราก นั้นหาตายไม่ ธรรมเถียรตั้งอยู่ที่ใดเอามารักษาไว้มิได้ชิต ผู้คนชาวบ้านแขวงเมืองสระบุรี แขวงเมืองลพบุรีและแขวงขุนละคร เชื้อฟุ้งลุ่มหลงเข้าด้วยเป็นอันมาก ธรรมเถียรยกลงมา...ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ข้าหลวงไปตั้งรับและจับตัวพวกธรรมเถียรได้เป็นอันมาก พวกที่เป็นต้นเหตุนั้นทรงพระกรุณาให้ลงพระราชอาญาขับเขยื้อนโบยตี แล้วส่งไปทำสำเภาคำคุก เป็นตะพุนหญ้าช้างเป็นอันมาก ที่แตกหนีเข้าป่าดังไปก็มากจนบ้านแขวงเมืองสระบุรี เมืองลพบุรีและแขวงขุนละคร ร้างเข้าเสียหลายตำบล”¹

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ทำให้เมืองสระบุรี ลพบุรีและขุนละคร ร้างไปเนื่องจากผู้คนชาวเมืองที่เข้าร่วมกับธรรมเถียรเกรงกลัวความผิดจึงพากันอพยพหนีพระราชอาญาเข้าป่าไป ซึ่งมีจำนวนเท่าใดนั้นไม่ปรากฏในหลักฐาน

2.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของพระยายมราชเจ้าเมืองนครราชสีมา พ.ศ. 2234

สาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ คือ พระยายมราช (นายสังข์) เจ้าเมืองนครราชสีมาเป็นข้าหลวงเดิมมาตั้งแต่เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อสมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชย์ โปรดให้มีการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาภิเษกเมือง ไม่ยอมลงมารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา โดยถือว่าสมเด็จพระเพทราชาเป็นผู้ชิงราชบัลลังก์จากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังนั้นจึงได้ยกทัพไปล้อมเมืองนครราชสีมาถึง 3 ปี ฝ่ายนายสังข์ ยมราช กับท้าวทรงกันดาล เห็นจะต้านทานมิได้ก็หลบหนีไปจากเมืองโคราช ศักราช 1055 ปีระกาเบญจศก (พ.ศ.2236) กรมการเมืองเมืองไชยาบอกเข้ามาว่า นายสังข์ ยมราช กับท้าวทรงกันดาลหนีออกมาอยู่นครศรีธรรมราช ช่อกชุมชาวเมืองนครคิดกบฏ²

การอพยพของพระยายมราช (สังข์) ในครั้งนี้ก็เนื่องจากเกรงกลัวพระราชอาญาที่บังอาจแข็งเมือง จึงได้อพยพไปยังเมืองนครศรีธรรมราช

¹ กรมศิลปากร. (2506). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). หน้า 435.

² เล่มเดิม. หน้า 413

2.3 การอพยพเคลื่อนย้ายของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พระยารามเดโช)

และการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2236

สาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายของพระยานครศรีธรรมราช พงศาวดารกรุงศรี

อยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า

"...กรมการเมืองไชยาบอกข้าราชการเข้ามาถึงกรมพระกลาโหม ในลักษณะนั้นว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช เป็นกบฏแข็งเมือง และช่องชุมผู้คนเครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก จะยกเข้ามาตีหัวเมืองฝ่ายตะวันตกทั้งปวง ได้หัวเมืองทั้งปวงแล้วจะยกเข้าไปทำร้ายกรุง อนึ่งนายสังขยมราชเจ้าเมืองนครราชสีมาซึ่งหนีไปได้ นั้น พาสัณครพรรคพวกออกไปตั้งอยู่ ณ พรหมแดนเมืองนครศรีธรรมราชและแขวงไชยาต่อกัน และคิดการกบฏเข้าด้วยเจ้าพระยานครศรีธรรมราชอีก... เมื่อสมเด็จพระเพทราชาทรงทราบก็ส่งกองทัพมาตีเมืองนครศรีธรรมราช กองทัพหลวงได้ล้อมเมืองนครศรีธรรมราชประมาณสามปี ทำให้ผู้คนในเมืองนครศรีธรรมราชอดอยากล้มตาย กำลังศึกก็ถอยลง พระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เห็นว่าไม่สามารถที่จะป้องกันเมือง จึงได้แต่งหนังสือลอบออกไปถึงพระยาราชบังสัน ซึ่งเป็นสหายมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แจ้งเหตุที่ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อสมเด็จพระเพทราชา ว่าทรงเป็นกบฏผู้ชิงราชบัลลังก์ ได้ขอให้พระยาราชบังสันจัดเรือรบเพื่อที่จะหนีออกจากเมือง พระยาราชบังสันแจ้งในหนังสือนั้นแล้ว ก็มีจิตคิดเมตตาแก่พระยารามเดโชยิ่งนักด้วยเป็นชาติแซกด้วยกัน จึงเขียนหนังสือตอบกลับไป รับเป็นธุระจัดหาเรือให้ พระยารามเดโชได้แจ้งแล้วก็มีควมยินดี จึงสั่งให้ทหารร่วมใจทั้งหลายหาเสบียง ให้ตระเตรียมตัวให้พร้อม ครั้นคาลงพระยารามเดโชกับทหารร่วมใจทั้งหลายก็ไล่ฆ่าฟันบุตรภรรยาญาติและขุนนางกรมการเมืองทั้งหลายตายสิ้น ตราบประเพณีวิสัยแขกไม่สู้จะหนีแล้วก็ยอมฆ่ากันเสียสิ้น มิให้ฆ่าศึกได้ไปเป็นเชลย เมื่อได้เวลาก็แหกค่ายมายังเรือรบที่พระยาราชบังสันเตรียมให้ แล้วออกเรือไปถึงทะเล ชักใบแล่นออกไปยังมหาสมุทรแล่นหนีไปยังเมืองแขก ท้าพกรุงก็เข้าเมืองได้ และแจ้งว่าพระยาราชบังสัน รู้เห็นกับพระยารามเดโช จึงให้ประหารชีวิตพระยาราชบังสัน แล้วตั้งผู้รั้งกรมการเมืองอยู่รักษาเมือง และไว้อาณาประชาราษฎร์ ช่างม้าเครื่องศัสตราวุธสิ่งของทั้งหลาย สำหรับเมืองพอสมควรแล้วเลิกกองทัพยกกองทัพเรือ กวาดคนเชลยช่างม้าเครื่องสรรพาวุธสิ่งของทั้งหลายกลับเข้ามายังกรุงเทพมหานคร..."¹

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้มีสาเหตุมาจากการที่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เป็นกบฏ ไม่ยอมเข้าพิธีถวายน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อสมเด็จพระเพทราชา สมเด็จพระเพทราชาจึงโปรดให้ยกกองทัพมาปราบปราม แต่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้หลบหนีไปได้

การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เป็นผลเนื่องจากการปราบกบฏของสมเด็จพระเพทราชา โดยพระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่ยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์ จึงก่อการกบฏขึ้น เมื่อกองทัพของพระยารามเดโช ไม่สามารถที่จะต้านทานทัพหลวงได้พระยารามเดโช จึงได้อพยพหนีไป ซึ่งพงศาวดารได้กล่าวว่าได้หนีไป "เมืองแขก" ซึ่งเมื่อตรวจสอบเอกสารแล้ว ไม่สามารถที่จะทราบได้ว่าเมืองแขกที่พระยารามเดโช อพยพหนีไปนั้นคือเมืองใด ส่วนพลเมืองชาวนครศรีธรรมราชส่วนหนึ่งก็ได้ถูกกวาดต้อนมายังพระนครศรีอยุธยา

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2.

2.4 การอพยพเคลื่อนย้ายของพระราชบุตรพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต พ.ศ. 2246

การอพยพเคลื่อนย้ายของพระราชบุตรพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต พระนามว่า พระแก้วฟ้า เป็นผลจากการที่เมืองหลวงพระบางและกรุงศรีสัตนาคนหุตทำสงครามกัน กรุงศรีสัตนาคนหุตไม่สามารถที่จะป้องกันเมืองได้จึงขอความช่วยเหลือจากกรุงศรีอยุธยา โดยถวายพระราชบุตรให้มาเป็นบาทบริจา พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตได้ใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นนโยบายการป้องกันบ้านเมือง กล่าวคือ เมื่อได้ถวายพระราชบุตรเป็นบาทบริจาภคัตริย์กรุงศรีอยุธยาแล้ว เมื่อเกิดศึกสงครามที่กรุงศรีสัตนาคนหุต กรุงศรีอยุธยาก็จะให้ความช่วยเหลือ การอพยพเคลื่อนย้ายของพระแก้วฟ้ามายังกรุงศรีอยุธยา ได้อพยพมาเมื่อศึกสงครามระหว่างหลวงพระบางและกรุงศรีสัตนาคนหุตเสร็จสิ้นแล้ว และเมื่อมาถึงกรุงศรีอยุธยาได้อยู่อาศัย ณ พระราชวังบวรสถานมงคล พงศาวดารได้กล่าวไว้ว่า

“พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตขอถวายพระราชบุตร พระองค์หนึ่งขึ้นชาได้ 14 พระวษา ขอถวายมาเป็นบาทบริจาด้วยกรุงศรีสัตนาคนหุต กับเมืองหลวงพระบางเป็นอริกัน ฝ่ายเมืองหลวงพระบางจะยกกองทัพมาตีชิงเอากรุงศรีสัตนาคนหุต บัดนี้จะขอเอาพระเดชเดชาานุภาพ พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอกองทัพไปช่วย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำรัสสั่งสมุหนายก ให้เกณฑ์กองทัพไปช่วย เมื่อกองทัพหลวงพระบางทราบข่าวกรุงศรีอยุธยาก็มาช่วยกรุงศรีสัตนาคนหุต ก็เลิกทัพกลับไปเมือง พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตจึงจัดแจงตกแต่งพระธิดาพร้อมพระพี่เลี้ยงนางกำนัลและทาสกรรมกรชายหญิงสิ่งละ 100 เป็นบริวารนำมาถวาย สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ให้รับราชบุตรขึ้นไว้ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จเข้ามาเฝ้า ณ พระราชวังหลวง กราบทูลพระกรุณาว่า ราชบุตรพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตนั้น จะขอพระราชทานไว้ ณ พระราชวังสถานมงคล ก็ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้ตามกราบทูลพระกรุณานั้น ...”¹

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 249 – 255.

3. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. 2251 – 2275

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พระนามเดิมคือ เจ้าฟ้าเพชร ทรงเป็นพระโอรสของ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ)¹ เมื่อพระสรรเพชญ์ที่ 8 สวรรคต พระองค์ก็ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อขึ้นครองราชย์แล้วทรงตั้งพระอนุชา (เจ้าฟ้าพร) เป็นอุปราช ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ในตอนต้นของรัชกาลเหตุการณ์ในกรุงศรีอยุธยาที่มีความสงบเรียบร้อยดี แต่ในตอนปลายรัชกาลเกิดสงครามการเมืองระหว่างอุปราชและพระราชโอรสของพระองค์เนื่องจากการแย่งชิงราชสมบัติ ทางด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ กัมพูชาได้เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เนื่องจากการเกิดปัญหาภายในของกัมพูชา

3.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชา พ.ศ.2254

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาครั้งนี้เนื่องจากการเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในกัมพูชา พงศาวดารได้กล่าวว่า “นักเสด็จกรุงกัมพูชาธิบดี นามชื่อพระธรรมราชาวงศ์กษัตริย์ กับนักพระแก้วฟ้าสะจอก เป็นอริกัน จัดกระทำสงครามกระทำแก่กัน นักพระแก้วฟ้าก็ลอบไปเมืองญวน ลอบขอพลญวนนั้นได้มาก แล้วกลับมาตีเอาเมืองกัมพูชาธิบดีนั้นได้ นักเสด็จกับนักองค์ทอง พานบุตรภรรยาข้าคนแห่งตนหนีมายังกรุงเทพมหานคร กราบทูลให้พระกรุณาทราบทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบ แล้วให้นักเสด็จนั้นเข้ามาเฝ้า จึงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคและบ้านเรือนให้อยู่แถบวัดค้างคาว และทรงพระกรุณาสั่งให้เจ้าพระยาจักรีบ้านโรงฆ้องเป็นแม่ทัพ ยกเกณฑ์ไพร่หลวง 10,000 ยกไปกระทำกรุงกัมพูชาธิบดี ให้พระยาโกษาขึ้นเป็นแม่ทัพเรือเกณฑ์ไพร่หลวง 10,000 ยกไปทางทะเล...”²

ความขัดแย้งในราชวงศ์ที่ปกครองกัมพูชา ทำให้ฝ่ายหนึ่งพึ่งกรุงศรีอยุธยา เพราะกรุงศรีอยุธยาได้ขยายอิทธิพลไปทางด้านตะวันตกของกรุงกัมพูชาและถือว่ากรุงกัมพูชาเป็นเมืองประเทศราช มาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร และอีกฝ่ายหนึ่งพึ่งเวียดนาม เพราะเวียดนามได้ขยายอิทธิพลไปทางด้านตะวันออกของกรุงกัมพูชา ดังนั้นเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในกรุงกัมพูชาแต่ละฝ่ายต่างก็แสวงหาอำนาจจากภายนอก เพื่อสนับสนุนฝ่ายตนเองให้ได้รับชัยชนะหรือปกป้องตนเองให้ปลอดภัย ดังนั้นเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นจึงมีการอพยพเคลื่อนย้ายมายังที่พึ่งของตน

¹ สมเด็จพระเจ้าเสือ ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระเพทราชา โดยกล่าวกันว่าพระองค์เป็นโอรสลับของพระนารายณ์อันเกิดจากพระสนมที่เป็นเจ้าหญิงจากเชียงใหม่ แต่เนื่องจากพระนารายณ์ทรงอภัยอายุที่มีโอรสกับเจ้าหญิงที่เป็นลาว ดังนั้นพระนารายณ์จึงยกพระเจ้าเสือ ซึ่งมีพระนามเดิมว่า “เดื่อ” ให้เป็นบุตรบุญธรรมของพระเพทราชาเจ้ากรมช้าง อ้างอิงจาก พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความพิสดาร. หน้า 213.

² กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. หน้า 574. และ กรมศิลปากร. (2506). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). หน้า 446.

4. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2275 – 2301

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระนามเดิมคือ เจ้าฟ้าพร ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 และเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ในตอนปลายรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระเกิดความขัดแย้งระหว่างอุปราชและพระโอรสของพระเจ้าท้ายสระ ทั้งนี้เนื่องจาก ในตอนปลายรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ ได้พระราชทานราชสมบัติให้แก่เจ้าฟ้าอภัยพระโอรส ทำให้อุปราชไม่พอใจและไม่ยอมอนุญาตให้ราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าอภัย ฝ่ายเจ้าฟ้าอภัย เมื่อพระบิดาให้อนุญาตราชสมบัติแล้วก็ต้องการที่จะทำสงครามกับมหาอุปราช ดังนั้นจึงเกิดสงครามกลางเมืองระหว่างวังหลวงและวังหน้าขึ้น วังหลวงไม่สามารถที่จะต้านทานได้จึงพ่ายไป พระราชโอรสของพระเจ้าท้ายสระก็ถูกประหาร การรบกันในครั้งนี้ทำให้อุปราชและขุนนางเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะขุนนางที่ปฏิบัติราชการอยู่ เมื่อเหตุการณ์ภายในกรุงศรีอยุธยาเรียบร้อยดีแล้ว พระมหาอุปราชก็เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และพระราชทานรางวัลบำเหน็จความดีความชอบแก่ข้าราชการผู้เข้าร่วมกับพระองค์ในการชิงราชสมบัติ ในรัชสมัยของพระองค์บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองมากทางด้านอักษรศาสตร์และการศาสนา ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในรัชสมัยของพระองค์ กรุงศรีอยุธยามีความสัมพันธ์ที่ดีกับกรุงอังวะ แต่มีปัญหาขัดแย้งกับมอญ ทำให้เกิดการเหตุการณ์อพยพเคลื่อนย้าย คือ

4.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพม่า พ.ศ. 2285

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพม่าในครั้งนี้ เนื่องจากมอญชาวหงสาวดีการกบฏได้ขึ้นครองเมืองหงสาวดี และยกทัพไปล้อมกรุงอังวะ ทำให้เกิดสงครามระหว่างมอญและอังวะขึ้น พงศาวดารกล่าวว่า "...ฝ่ายพุกามประเทศ เนมโยรหม่ง ได้เสวยราชสมบัติ ณ กรุงรัตนบุรีอังวะ จึงตั้งมังสาอ่องเป็นเจ้าเมืองหงสาวดี ให้สมิงแซมรามัญเป็นปลัดเจ้าเมือง และสมิงแซมมูนั้นมีญาติพรรคพวกมาก ชาวเมืองทั้งปวงรักใคร่นับถือว่ามีบุญ จึงคิดพร้อมกันจับมังสาอ่องเจ้าเมืองฆ่าเสีย ยกสมิงแวงมูขึ้นเป็นเจ้าเมืองหงสาวดี คิดการกบฏแข็งเมืองไม่ไปขึ้นกรุงรัตนบุรีอังวะเหมือนแต่ก่อน จึงตั้งน้องชายคนหนึ่งเป็นพระยาอุปราช น้องอีกคนเป็นพระยาทะเล หลานคนหนึ่งเป็นตลั้งบ้านกองหาญและกวยคนหนึ่งมีความรู้วิชาการดี ตั้งให้เป็นสมิงทอได้เป็นบุตรเขยเจ้าเมืองหงสาวดี ช่วยกันเกลี้ยกล่อมช่องสุ่มพวกรามัญหัวเมืองอื่น ๆ มาเข้าด้วยเป็นอันมาก

ฝ่ายนักวารถองพม่าเจ้าเมืองเมาะตะมะ และมังรายจอลู่ปลัดเมือง ได้แจ้งเหตุว่ารามัญเมืองหงสาวดีเป็นกบฏ เกรงจะยกมาตีเมืองเมาะตะมะ ครั้นจะขึ้นไปเมืองอังวะก็ไม่ได้ ด้วยเมืองหงสาวดีนั้นอยู่กลางทาง จึงคิดพร้อมกันพาครอบครัวอพยพพรรคพวกของตัวเองเป็นคนสามร้อยเศษ หนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทางเมืองตะนาวศรี และกรมการเมืองตะนาวศรีบอกเข้ามาให้โกษาธิบดีกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ จึงดำรัสให้ข้าหลวงออกไปรับครัวพม่าพวกนั้นเข้ามายังพระมหานคร พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่นักวารถองและมังรายจอลู่ซึ่งเข้ามาสวามิภักดิ์นั้น แล้วโปรดให้ปลูกเคหสถานบ้านเรือนให้แก่ครัวพม่าพวกนั้น ให้อยู่ ณ ที่ใกล้วัดมนเทียรและพระราชทานให้ทั้งตราภูมิคุ้มห้าม ให้ค้าขายทำมาหากินเป็นสุข..."¹

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 347-348.

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพม่าจากเมืองเมะตะมะในครั้งนี้ มีสาเหตุเนื่องจากชาวมอญที่เมืองหงสาวดีก่อการกบฏแข็งเมืองต่อพม่า ทำให้พม่าที่เมืองเมะตะมะเกรงจะได้รับอันตราย จึงได้อพยพเคลื่อนย้ายมาขอพึ่งกรุงศรีอยุธยา เพราะการเดินทางมากรุงศรีอยุธยาใกล้และสะดวกและที่สำคัญคือปลอดภัยกว่าที่จะไปเมืองอังวะ เนื่องจากเมืองหงสาวดีอยู่ระหว่างกลางเมืองอังวะและเมืองเมะตะมะ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศก็โปรดให้ชาวพม่า เมืองเมะตะมะ จำนวนสามร้อยเศษที่อพยพเคลื่อนย้ายมานั้น ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใกล้วัดมนเทียรในเขตกรุงศรีอยุธยา

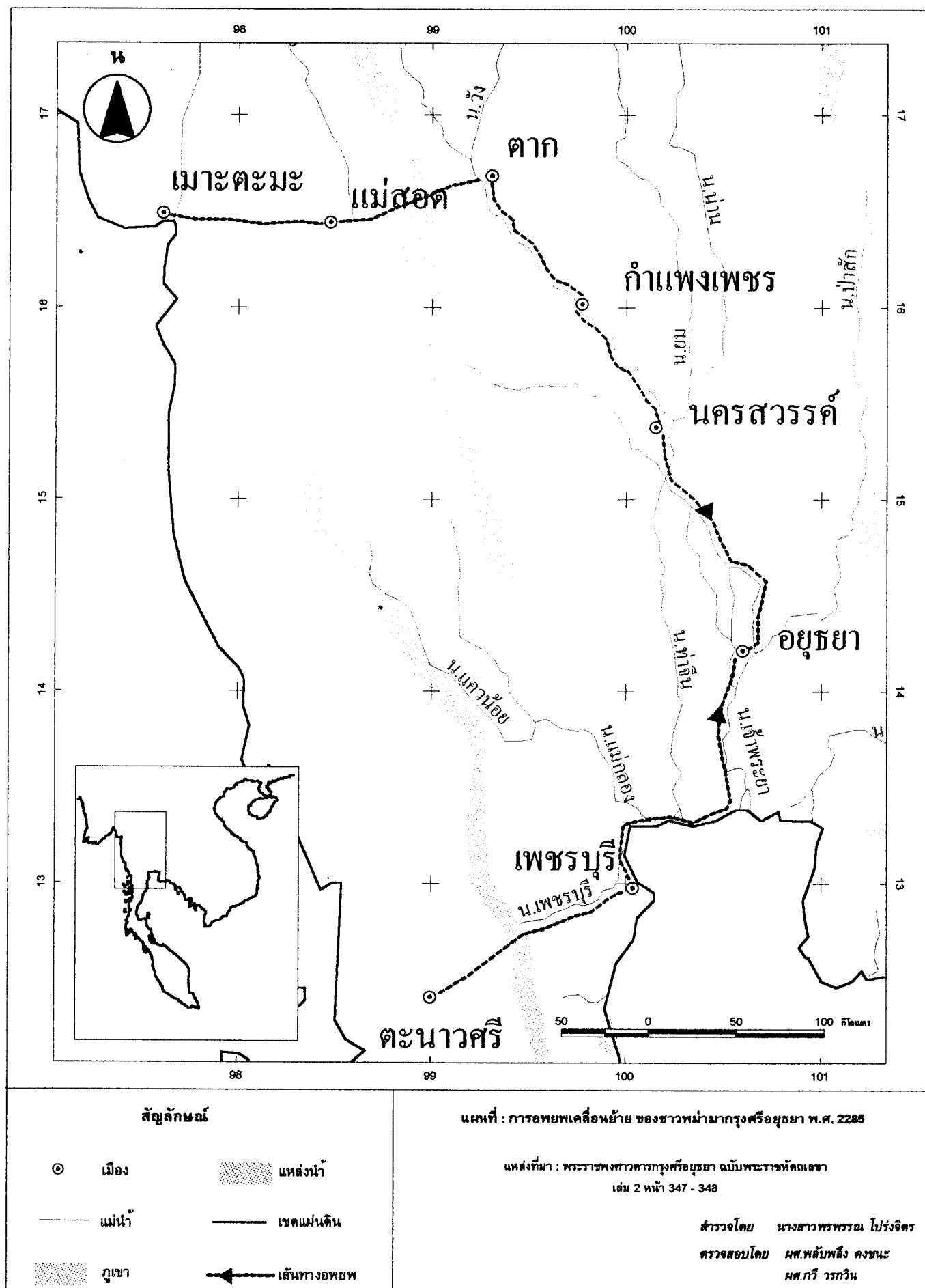
การที่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงรับชาวพม่าที่อพยพเคลื่อนย้ายมานั้นด้วยความยินดีนั้น อาจจะวิเคราะห์ได้ว่า ในช่วงระยะเวลานั้นกำลังคนมีความสำคัญและเป็นที่ต้องการของอาณาจักร ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามายังพระราชอาณาจักรแล้ว ก็มีความยินดีที่จะรับไว้ เพื่ออาจจะเป็นกำลังของกรุงศรีอยุธยาต่อไป

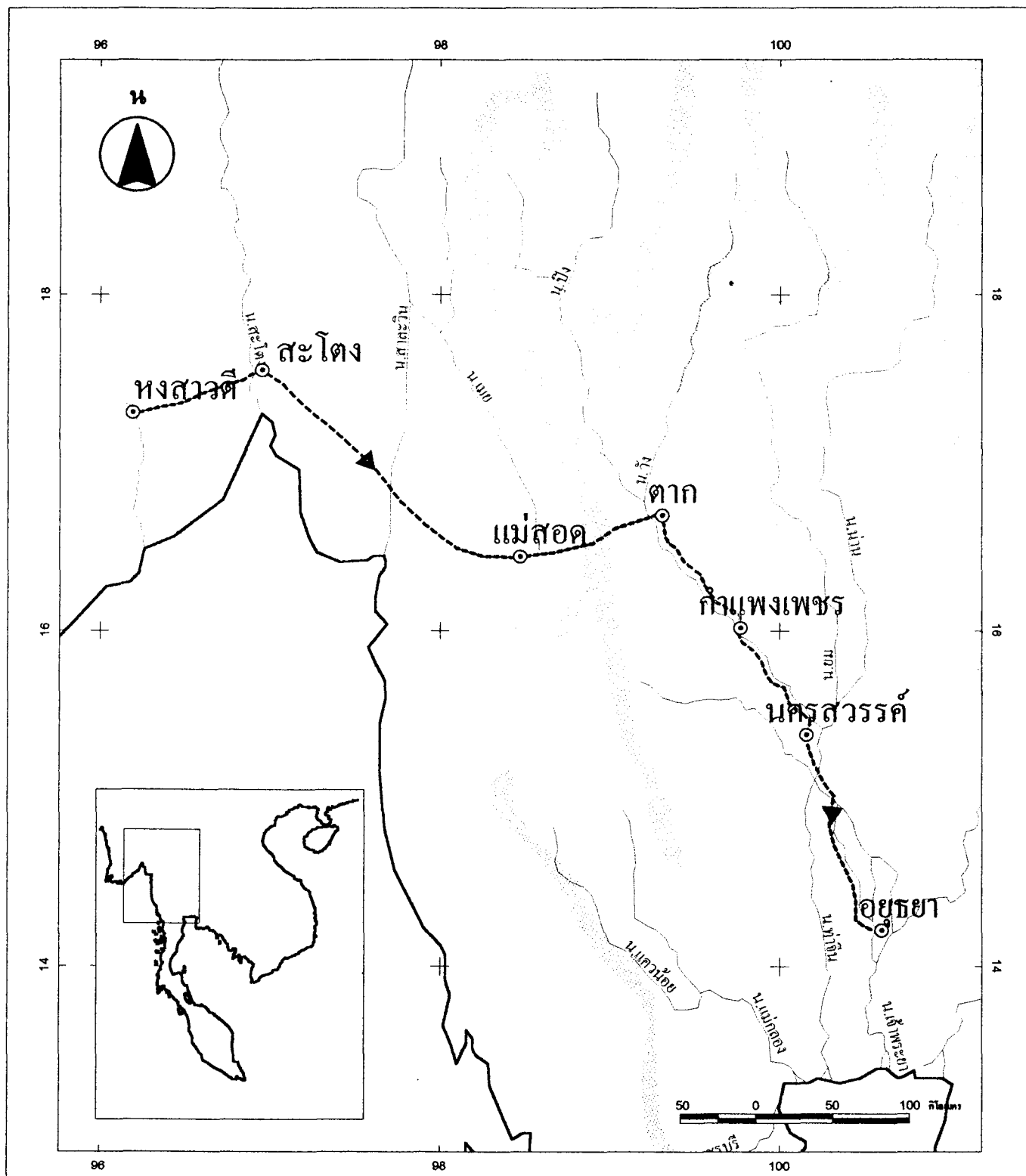
4.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญ พ.ศ. 2288

เมื่อ พ.ศ. 2288 ในพม่า มีชายคนหนึ่งชื่อว่ามั่งลอง เป็นผู้ที่มีความสามารถ ได้สู้รบเอาชนะทัพของรามัญที่กรุงอังวะแตกพ่ายและสร้างเมืองใหม่ ณ บ้านมุกโซโป ให้ชื่อเมืองว่ารัตนสิงค์ ทำให้ชาวพม่าทั้งปวงเข้าด้วยกับมั่งลอง และพร้อมใจกันยกขึ้นเป็นกษัตริย์ ถวายพระนามว่าพระเจ้าอลองพญาเสวยราชสมบัติในพม่า ฝ่ายพระยาหงสาวดี เห็นว่ามั่งลองมีกำลังมากและดีอังวะได้แล้วเกรงว่าจะยกทัพมาตีหงสาวดี ดังนั้นควรที่จะยกทัพไปตีก่อนที่มั่งลองจะมีกำลังมากขึ้นทัพหงสาวดีต้องรบกับพม่าอยู่ประมาณหนึ่งเดือนก็ไม่สามารถที่จะตีพุกามได้ จึงแตกพ่ายเลิกทัพจากเมืองอังวะ ฝ่ายพระยาราม พระยากลางเมือง พระยาน้อยวันต้อยอยู่ในกลางทัพพระยาทะเล ปรีक्षाกันว่าพุกามมีกำลังมากมอญคงจะสู้ไม่ได้ คงจะเสียเมืองหงสาวดี จึงพาพรรคพวกของตนเป็นคนสี่ร้อยเศษหนีออกจากทัพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระนครศรีอยุธยา ทางเมืองตาก กรมการเมืองตากมีหนังสือบอกลงมา ณ กรุงเทพมหานคร สมุหนายกกราบบังคมทูล จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าหลวงออกไปรับรามัญพวกนั้นมายังพระมหานคร แล้วพระราชทานเงินตราเสื้อผ้าและเครื่องเรือนให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลโพธิ์สามต้น¹

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญในครั้งนี้สาเหตุของการอพยพสืบเนื่องมาจากการที่มอญเคยก่อการกบฏและยึดกรุงอังวะ เมื่อชาวพม่าสามารถรบตัวกันได้และมีผู้นำที่มีความสามารถและเป็นที่เชื่อถือก็ยอมที่จะทำการเช่นเดียวกันเมื่อมอญสู้ไม่ได้ก็ต้องถอยหนีและหาที่พึ่งเพื่อให้รอดพ้นจากภัยอันตราย กรุงศรีอยุธยาจึงเป็นที่พึ่งพิงของชาวมอญในครั้งนี้ การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญในครั้งนี้มีจำนวนประมาณ 400 คนเศษ ผู้นำการอพยพ คือ พระยาราม พระยากลางเมือง และพระยาน้อยวันดี โดยอพยพมาทางเมืองตาก และสมเด็จพระเจ้าบรมโกศโปรดพระราชทานให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลโพธิ์สามต้น

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 357.

สัญลักษณ์

⊙ เมือง	▨ แหล่งน้ำ
— แม่น้ำ	— เขตแผ่นดิน
▨ ภูเขา	➡ เส้นทางอพยพ

แผนที่ : การอพยพเคลื่อนย้าย ของชาวมอญจากเมืองหงสาวดี
มากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2288

แหล่งที่มา : พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา

เล่ม 2 หน้า 357

สำรวจโดย นางสาวพรพรรณ ไพร้งจิตร

ตรวจสอบโดย ผศ.พลับพลึง คงชนะ

ผศ.กวี วรกรวิน

4.3 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชา พ.ศ. 2292 และ พ.ศ. 2293

“ฝ่ายข้างกัมพูชาประเทศ นักพระสทงค้องไปขอกองทัพญวนมาตีกรุงกัมพูชาธิบดี และนักพระรามาธิบดี กับนักพระศรีไชยเชษฐาธิบดีได้ จึงพาสมัครพรรคพวกแตกหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทางเมืองปราจีนบุรี กรมการเมืองปราจีนบุรีส่งหนังสือเข้ามา สมุหนายกกราบบังคมทูล จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าหลวงออกไปรับเจ้าเขมรทั้งสอง กับสมัครพรรคพวกเข้ามายังพระมหานครแล้วมีราชโองการตรัสสั่งให้เกณฑ์พลหนึ่ง ให้พระยาราชสุภาวดีออกไปตั้งชุมพลอยู่ ณ วัดพระเจดีย์แดง และยกทัพไปกรุงกัมพูชาธิบดีได้เจรจาความเมืองกัน และนักพระสทงค้องอ่อนน้อมยอมขึ้นแก่กรุงเทพมหานครขอเป็นข้าขึ้นทูลสวามิภักดิ์ก็กลับทัพมายังพระนคร กราบทูลขอราชการนั้นให้ทราบ อยู่มาประมาณปีหนึ่ง นักพระสทงค้องถึงแก่พิราลัย มีหนังสือบอกเข้ามา จึงทรงพระกรุณาให้นักพระรามาธิบดีกลับออกไปครองกรุงกัมพูชา กับทั้งนักพระศรีไชยเชษฐาและพรรคพวกบริษัทซึ่งเข้ามาด้วยกันนั้น...”¹

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาครั้งนี้ เนื่องจากการเกิดความขัดแย้งภายใน ทำให้นักพระสทงค้องไปขอกำลังจากเวียดนามมาช่วย นักพระรามาธิบดีกับนักพระศรีไชยเชษฐาสู้ไม่ได้ ก็อพยพเคลื่อนย้ายมากรุงศรีอยุธยา โดยไม่ปรากฏจำนวน และทางกรุงศรีอยุธยาก็ต้องยกกองทัพไปกัมพูชาเพื่อปราบปรามกัมพูชาให้ยอมอ่อนน้อมขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยา จากนั้นเมื่อนักพระสทงค้องถึงแก่พิราลัย กรุงศรีอยุธยาก็ส่งนักพระรามาธิบดีและนักพระศรีไชยเชษฐาที่อพยพมาตั้งแต่นั้นนักพระสทงค้องไปขอกำลังจากเวียดนามมาช่วย กลับไปปกครองกัมพูชา ซึ่งการที่กรุงศรีอยุธยาให้นักพระรามาธิบดีกลับไปปกครองกัมพูชา แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกรุงศรีอยุธยาที่มีอยู่เหนือกรุงกัมพูชา คือสามารถที่จะสถาปนาผู้ปกครองกัมพูชาได้

4.4 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญ พ.ศ. 2292

พงศาวดารได้กล่าวว่า “สมิงท่อบุตรเขยเจ้าเมืองหงสาวดี เกิดวิวาทกับพระยาทละ พระยาทละกล่าวโทษและพระเจ้าหงสาวดีจะฆ่าสมิงท่อเสีย และสมิงท่อกลัวอาญา จึงพาบ่าวไพร่อพยพหนีจากเมืองหงสาวดีเข้ามาทางเมืองตาก กรมการเมืองตากส่งหนังสือมากราบทูล จึงโปรดให้ข้าหลวงขึ้นไปรับตัวสมิงท่อกับพรรคพวกลงมาพระนคร แต่ก็ทรงมีเชือกกลัวว่าจะเป็นอุปายจึงให้สมิงท่อส่งไปไว้ ณ ลูก แต่พรรคพวกนั้นให้ส่งไปอยู่ในกองพระยารามที่โพธิ์สามต้น...”²

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมอญในครั้งนี้ เป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มพระยาราม สาเหตุที่อพยพครั้งนี้ เนื่องจากสมิงท่อกลัวความผิดจึงหนีมายังกรุงศรีอยุธยา ซึ่งกรุงศรีอยุธยาก็ยังคงดำเนินนโยบายการรับผู้คนที่อพยพเคลื่อนย้ายมาเช่นเดิม สำหรับกลุ่มของสมิงท่อนี้ เป็นพวกเดียวกับพระยารามจึงโปรดให้ไปอยู่ด้วยกัน แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ทรงไว้วางใจสมิงท่อผู้นำ จึงโปรดให้จำคุก ซึ่งในปีต่อมาได้ปรากฏในเอกสารว่าได้ทรงให้สำเภาไปปล่อยสมิงท่อที่เมืองกวางตุ้ง

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 360-361.

² เล่มเดิม. หน้า 359.

4.5 การเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาของพระสงฆ์กรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2295

การเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาของพระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยาไปลังกา เนื่องจากกษัตริย์ลังกาได้มีพระราชสาส์นมาถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พงศาวดารกล่าวว่า

“ฝ่ายพระเจ้ากิตติสิริราชสีห์ได้เสวยสมบัติในเมืองสิงขรนคร เป็นอิสราธิบดีในลังกาทวีป แต่ครั้งนั้นพระพุทธศาสนาในเกาะลังกาหิกษุสงฆ์มิได้ จึงแต่งราชทูตจำทูลพระราชสาส์น ขอภิกษุสงฆ์ออกไปให้อุปสมบทบวชกุลบุตรสืบพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งพระราชสาส์นตอบไปถึงพระเจ้าลังกา แล้วโปรดให้อารชนาพระอุปาลี พระอริยมุนี พระราชาคณะสององค์ กับพระสงฆ์อันดับสิบสองรูป ออกไปตั้งพระพุทธศาสนาบวชกุลบุตรไว้ในลังกาทวีป”¹

การเดินทางของพระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้ เนื่องจากทางลังกาได้ส่งทูตถือสาส์นมาขอพระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยาไปทำการบวชให้² คณะสงฆ์ และคณะทูตานุทูตกรุงศรีอยุธยาใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 เดือน ก็ถึงยังเมืองท่าตรินโคมาลี พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะ โปรดฯ ให้จัดการต้อนรับคณะพระอุปาลี และคณะทูตานุทูตอย่างสมเกียรติ

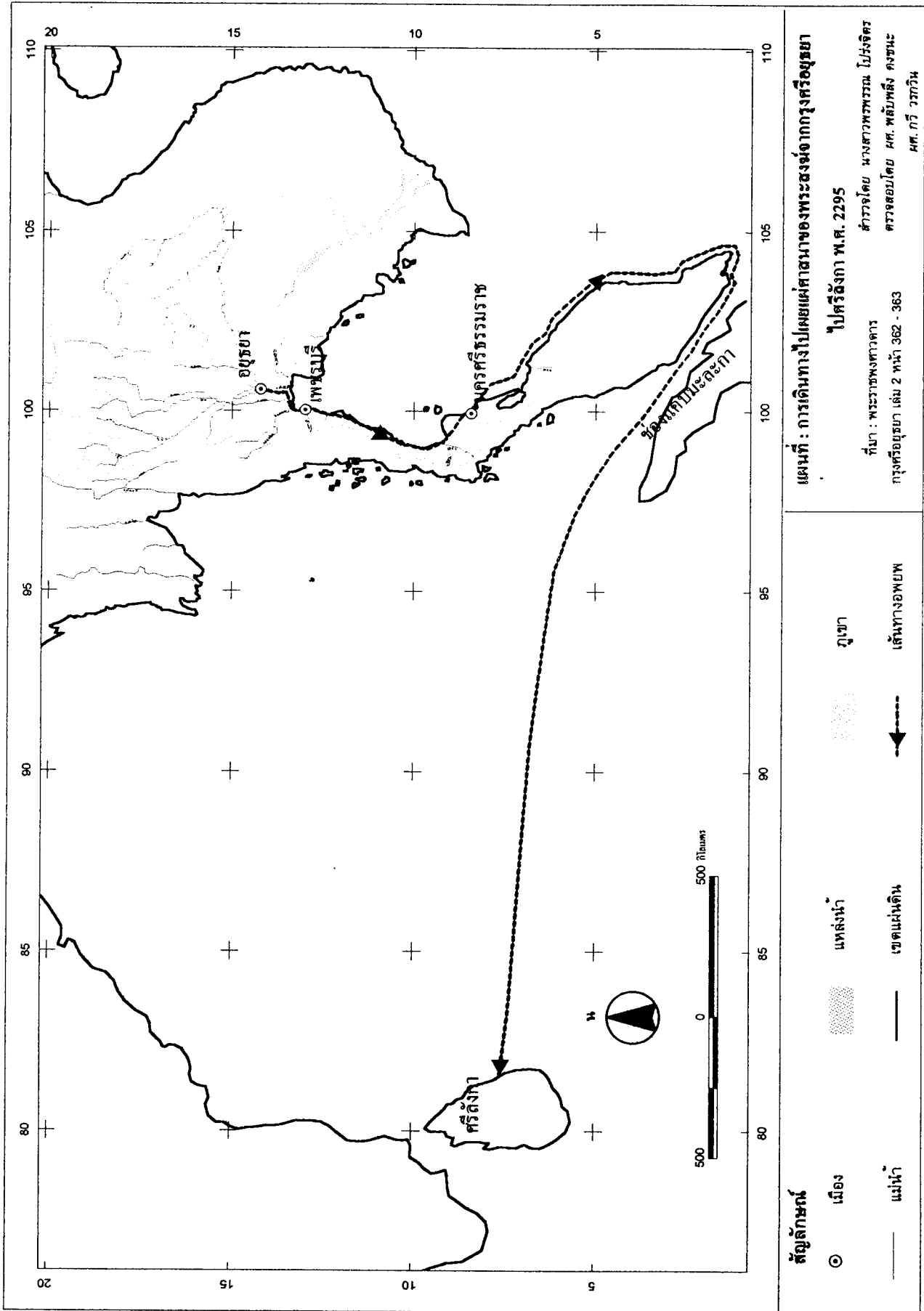
พระอุปาลีได้เตรียมการประกอบพิธีอุปสมบทแก่ชาวศรีลังกา ในชั้นแรกท่านได้ทำพิธีอุปสมบทสามเณรไทยรูปหนึ่งพร้อมคณะไปด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ชาวศรีลังกาเห็นตัวอย่าง ต่อมาพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะเสด็จไปยังวัดบุปผารามพร้อมด้วยราชบริพาร ทรงอาราธนาคณะสงฆ์กรุงศรีอยุธยา ให้อุปสมบทแก่สามเณรศรีลังกาซึ่งเป็นสงฆ์ชาย 6 รูป เมื่อเสร็จการอุปสมบทแล้ว พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะให้พระโคมดุริยางคดนตรี แลยิงปืนใหญ่เป็นสัญญาณให้ปรากฏความปิติปราโมทย์แก่ประชาชนชาวศรีลังกาว่าศาสนวงศ์ซึ่งได้เสื่อมสูญมาช้านาน ได้กลับมาตั้งหยั่งลงในลังกาทวีปแล้ว³ ดังนั้นพระสงฆ์ศรีลังกาที่ได้รับการบวชโดยพระสงฆ์กรุงศรีอยุธยาจึงเรียกว่า “สยามวงศ์” คณะสงฆ์กรุงศรีอยุธยาที่ไปยังศรีลังกาได้ทำหน้าที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกคือให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาแก่ชาวศรีลังกาและประการที่สองคือ การประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พระอุปาลีและคณะพำนักอยู่ที่ลังกา 3 ปี ก็ได้เตรียมเดินทางกลับเพื่อผลัดเปลี่ยนให้พระสงฆ์คณะอื่น แต่ยังไม่ทันได้กลับกรุงศรีอยุธยาคณะสงฆ์ชุดพระอุปาลี ก็มรณภาพหลายรูป⁴ การเดินทางของพระสงฆ์ในครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาในสมัยนี้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 362 – 363.

² การที่ศรีลังกาดำเนินการขอให้คณะสงฆ์ไทยไปช่วยฟื้นฟูศาสนาที่ตกต่ำทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของโปรตุเกสและฮอลันดาได้เข้าไปแทรกแซงในลังกา ทำให้เกิดการอุปสมบทขึ้นใหม่ และมีการตั้งพุทธศาสนิกายสยามวงศ์ขึ้น

³ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2503). เรื่องประติฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป. หน้า 182 – 183.

⁴ เล่มเดิม. หน้า 189.

5. การอพยพเคลื่อนย้ายสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พ.ศ. 2301 – 2310

สมเด็จพระเจ้าเอกทัศกษัตริย์องค์สุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา พระนามเดิมกรมขุนอนุรักษ์มนตรี ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แต่งตั้งให้กรมขุนพรพินิตเป็นอุปราชและให้เจ้าฟ้าเอกทัศออกผนวช เพื่อป้องกันความยุ่งยากเกี่ยวกับราชบัลลังก์¹ . ภายหลังเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จสวรรคต กรมขุนพรพินิตได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระเจ้าฟ้าอุทุมพร แต่ครองราชย์ได้ไม่นาน เนื่องจากเจ้าฟ้าเอกทัศลาผนวชมาประทับที่พระที่นั่งสุริยัมรินทร์ พระเจ้าอุทุมพรเกรงพระทัยพระเชษฐาจึงมอบราชสมบัติให้แล้วเสด็จออกผนวช ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศจึงได้เสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา

ในตอนต้นรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศกรมหมื่นเทพพิพิธ พระอนุชาต่างมารดาได้ก่อการกบฏแต่สมเด็จพระเจ้าเอกทัศสามารถปราบปรามได้จึงได้เนรเทศกรมหมื่นเทพพิพิธไปลังกาซึ่งปรากฏในพงศาวดารกล่าวคือ

5.1 การอพยพเคลื่อนย้ายของกรมหมื่นเทพพิพิธและข้าราชการบริพาร พ.ศ. 2301

“ครั้นพระองค์ได้เสวยราชย์ได้ประมาณเจ็ดแปดวัน กรมหมื่นเทพพิพิธก็ทูลลาผนวชอยู่ ณ วัดกระโจม กรมหมื่นเทพพิพิธนี้ฝักฝ่ายฝากตัวอยู่ข้างวังหน้ากับวังหลวงหาสุสนิทไม่ ครั้นวังหน้าออกบวชก็ว่าเหวพระทัยเจ้าพระยาอภัยราชา พระยาเพชรบุรี หมื่นทิพเสนา นายจ้อย นายเพ็งจันทร์ พา กันออกไปคิดการกบฏกับกรมหมื่นเทพพิพิธ กรมหมื่นเทพพิพิธรู้ระแคะระคายก็หนีไปจากวัดกระโจมตามไปจับได้ ณ ปานาเร้งนอกด่าน แต่เจ้าพระยาอภัยราชา พระยาเพชรบุรี นายจ้อย สามคนนี้ให้ลงพระราชอาญาเขียนแล้วจำครบไว้ หมื่นทิพเสนา นายเพ็งจันทร์หนีหาได้ตัวไม่ ขณะนั้นพอกำปั่นอังกฤษลูกค้าเข้ามา ณ กรุง จึงมีพระราชโองการฝากกรมหมื่นเทพพิพิธแก่นายกำปั่นให้เอาไปปล่อยเสียที่เกาะลังกาทวีป”²

¹ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงมีพระราชโองการตรัสว่า กรมขุนอนุรักษ์มนตรีนั้นโศกเขลา หาสติปัญญาและความเพียรมิได้ถ้าจะให้ดำรงภานาตักตัมหาอุปราชสำเร็จราชการกิจถึงหมั้นนั้น บ้านเมืองก็จะเกิดภัยพิบัติฉิบหายเสียเห็นแต่กรมขุนพรพินิตก่oprด้วยสติปัญญาเฉลียวฉลาดหลักแหลม สมควรจะดำรงเสวยนครครองราชสมบัติรักษาแผ่นดินสืบไปได้ เหมือนดังความปรึกษาท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวง จึงดำรัสสั่งเจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีว่า จงไปบวชเสียอย่าให้กิดขวาง เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีมีอาชชัตพระราชโองการได้ กล่าวพระราชอาญาก็ต้องจำพระทัยทูลลาไปผนวช แล้วเสด็จขึ้นไปอยู่ ณ วัดลุมุด ปากจั่น จึงทรงพระกรุณาโปรดให้กระทำพระราชพิธีอุปราชาภิเษก ณ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท อัญเชิญเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตเถลิงถวัลยราชย์ ณ ที่กรมพระราชวังบวรฯแต่มิได้เสด็จขึ้นไปสถิต ณ พระราชวังหน้า อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 371

² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิศดาร. หน้า 293.

การอพยพเคลื่อนย้ายของกรมหมื่นเทพพิพิธนี้มีสาเหตุเนื่องจากการก่อการกบฏเมื่อถูกรวบปราบจึงต้องถูกเนรเทศไปอยู่ที่ลังกา การที่สมเด็จพระเจ้าเอกทัศสามารถจัดกลุ่มที่ต่อต้านพระองค์ได้แล้วทำให้เกิดความมั่นคงในราชสมบัติ

5.2 การอพยพเคลื่อนย้ายของคนไทยภายหลังการเสียกรุง พ.ศ. 2310

เหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 พงศาวดารกล่าวว่า “พม่าล้อมกรุงอยู่ครั้งนั้นนานถึงสองปีเศษ ขุนนางผู้ใหญ่ ผู้น้อย อาสาออกรบแตกยับเยินเข้ามา ที่สุดจนขุนนางจีน ขุนนางแขก ขุนนางฝรั่ง ขุนนางมอญ ขุนนางลาว และนายโจรนายช้องก็ชวนกันออกอาสาตีกองทัพพม่าที่ล้อมกรุงทั้งแปดทิศก็ไม่ได้ชนะ พม่ากับฆ่าฟันล้มตายแตกเข้ามาทั้งสิ้น

ครั้น ณ วันอังคาร เดือนห้า ขึ้นเก้าค่ำ ปีกุน นพศก เลาบายสี่โมง พม่ายิงปืนป้อมสูงวัดทำการร้อง วัดนางปลีมีระฆังเข้ามา ณ กรุง แล้วเอาเพลิงจุดเชื้อที่รากกำแพง ครั้นเพลาค่ำกำแพงทรุดลงหน่อยหนึ่ง พม่าก็เข้ากรุงได้ เอาไฟเผาพระราชวัง แล้ววัดพระศรีสรรเพชญ์ ขึ้นเสด็จขึ้นอยู่ในราชสมบัติเก้าปี พม่าจึงทำลายกำแพงกรุงเสีย แล้วกวาดเอาภักษัตริย์ขัตติยวงศ์ แลท้าวพระยาเสนาบดีอพยพทั้งปวงไป

ลัทธิราช 1129 ปีกุน นพศกแต่พระเจ้าแผ่นดินนั้น หนีออกไปจากพระนครองค์เดียว ได้ความทุกข์ลำบากก็ถึงพิราลัยไปสู่ปรโลกชนทั้งปวงจึงนำเอาพระศพมาแล้วก็ฝังไว้”¹

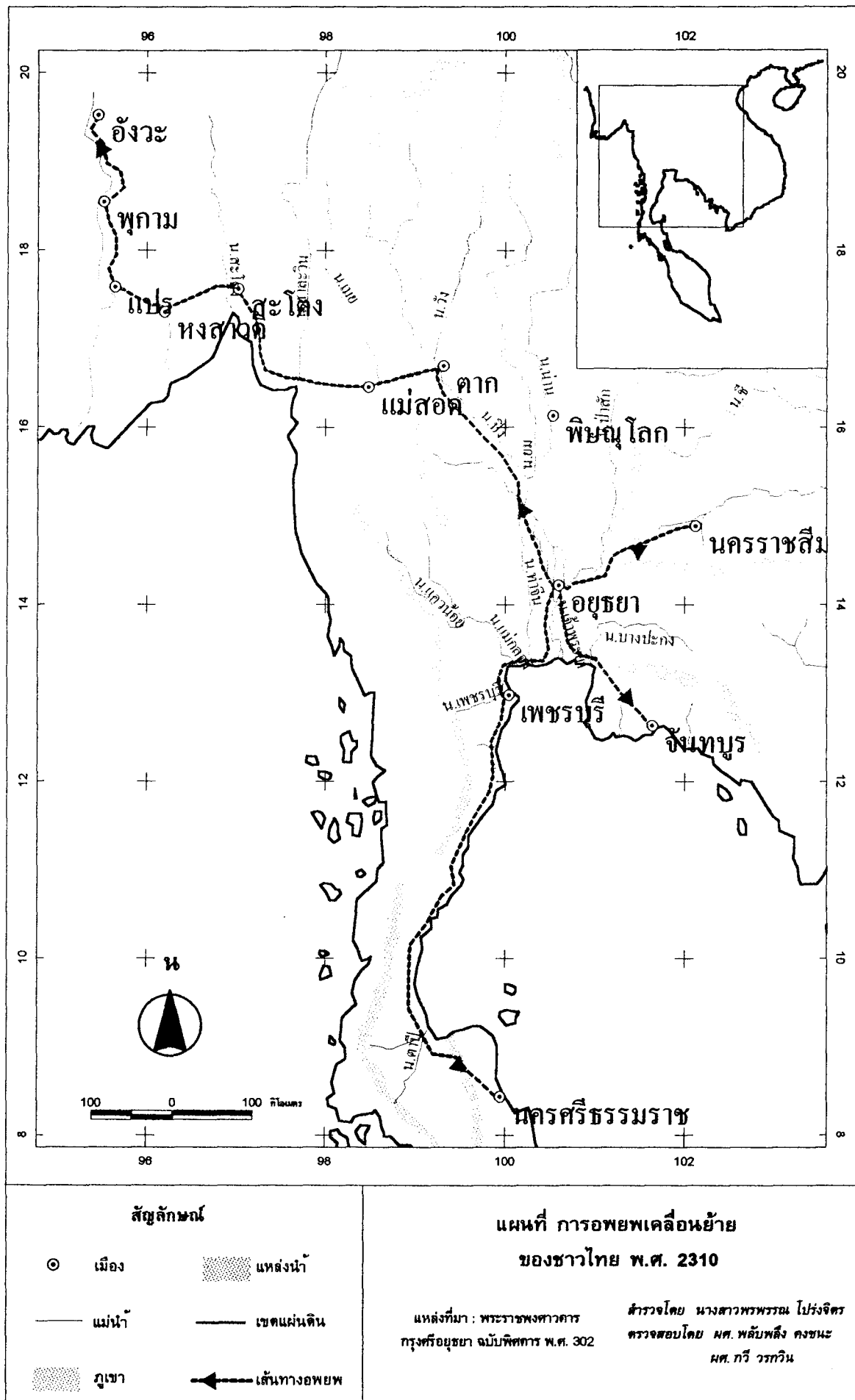
การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ถือว่าเป็นการจับสืบนอำนาจของอาณาจักรอยุธยา เพราะกำลังคนซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญของบ้านเมืองนั้นได้ถูกกวาดต้อนไป ส่วนกลุ่มที่หลบหนีออกจากพระนครได้ ก็ตั้งตัวเป็นชุมนุมอยู่ตามเมืองต่าง ๆ นอกพระนครแต่ก็ไม่สามารถที่จะฟื้นฟูพระนครศรีอยุธยาให้มีอำนาจดังเดิมได้ โดยการอพยพเคลื่อนย้ายของประชาชนชาวกรุงศรีอยุธยานี้มีทั้งส่วนที่ถูกกวาดต้อนไปยังกรุงหงสาวดี และผู้ที่อพยพไปยังพื้นที่ที่ปลอดภัย ซึ่งจะต้องปลอดภัยทั้งจากการถูกกวาดต้อนและปลอดภัยจากทุกภิกขภัยจากโจรผู้ร้าย

¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิสดาร. หน้า 302.

² กรมศิลปากร. (2512) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 66. หน้า 28.

³ กรมศิลปากร. (2512) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 67. หน้า 15.

ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าราษฎรกรุงศรีอยุธยาอพยพเคลื่อนย้ายไปไกลถึงพุทไธมาศ² และพระสงฆ์อีกจำนวนหนึ่งได้อพยพไปยังกรุงกัมพูชา³ ซึ่งภัยจากการกวาดต้อนและภัยจากโจรผู้ร้ายทำให้ประชาชนต้องรวมตัวกันเพื่อป้องกันชีวิต โดยในช่วงก่อนกรุงแตก ได้มีการรวมตัวกันของประชาชนเป็นกลุ่มอิสระ ได้แก่ กลุ่มพิษณุโลก , สว่างบุรี , นครศรีธรรมราช , หัวเมืองทางด้านตะวันออก , นครราชสีมา ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้ยกมาช่วยกรุงศรีอยุธยาในช่วงที่เกิดภาวะคับขันแต่กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีเป้าหมายทางการเมือง มีประชาชนอพยพเข้าไปเข้ากับกลุ่มการเมืองเหล่านี้ เมื่อกองทัพพม่าเข้าตีกรุงศรีอยุธยาได้จึงเป็นการสิ้นสุดอาณาจักรอยุธยา กลุ่มอิสระต่าง ๆ เหล่านี้ได้ปกครองตนเอง ซึ่งกลุ่มสำคัญคือ กลุ่มของพระยาตาก ซึ่ง 9 เดือนต่อมาได้กอบกู้เอกราชและสถาปนากรุงธนบุรี เป็นอาณาจักรของไทยแทนกรุงศรีอยุธยา

บทที่ 4

วิเคราะห์สาเหตุและผลของการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนสมัยอยุธยา

การศึกษาการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา กลุ่มชนที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายได้แก่ ชาวไทย กัมพูชา ลาว มอญ พม่า และชาวตะวันตก เป็นต้น ซึ่งตลอดระยะเวลาของการดำรงความเป็นอาณาจักรอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ.1893-2310 ปรากฏเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนต่างๆ เหล่านี้ อย่างน้อย 45 ครั้ง (ดูรายละเอียดได้จากบทที่ 1-3) ซึ่งสามารถวิเคราะห์สาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายมีดังนี้

1. การสงคราม

กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมต่อการประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรมและการค้า มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบกว้างขวางมีความอุดมสมบูรณ์และมีการคมนาคมสะดวก เพราะตั้งอยู่บริเวณลำนํ้า 3 สายคือ แม่นํ้าเจ้าพระยา ลพบุรี ป่าสัก ไหลมาบรรจบกันตรงบริเวณที่เรียกว่า “บางกะจะ” ทำให้สามารถติดต่อกับหัวเมืองเหนือ หัวเมืองอีสาน ตลอดจนอาณาจักรที่อยู่ลึกเข้าไป

สังคมอยุธยาเป็นสังคมเกษตรกรรมและการค้า ดังนั้นที่ดินและแรงงาน จึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา แต่เนื่องจากบริเวณลุ่มนํ้าเจ้าพระยาเป็นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์ แต่จำนวนประชากรในบริเวณนี้ก็ยังเบาบางอยู่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้แต่ในตอนปลายสมัยอยุธยา ลาลูแบร์ ได้ประมาณจำนวนพลเมืองของอยุธยาว่ามีเพียง 1,900,000 คน¹ เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรแล้ว ที่ดินที่จะใช้ในการเพาะปลูกยังมีจำนวนมาก ดังนั้นเรื่องของกำลังคนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมากกว่าเรื่องของที่ดิน

กำลังคนจึงเป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องทำสงครามกับอาณาจักรใกล้เคียง เพราะกำลังคน คือ “แรงงาน” ที่จะใช้ในการผลิตและขณะเดียวกันกำลังคนก็คือ กำลังพลของกองทัพ ในการรบเมื่อบ้านเมืองเกิดศึกสงคราม ดังนั้นหากรัฐหรืออาณาจักรใดสามารถที่จะควบคุมกำลังคนจำนวนมากไว้ได้ รัฐหรืออาณาจักรนั้นก็สามารที่จะขยายอำนาจและสร้างความยิ่งใหญ่ให้กับตนเองได้ เพราะฉะนั้นดังจะเห็นได้ว่าในประวัติศาสตร์อยุธยา กษัตริย์อยุธยาได้ทำสงครามรุกรบ เข้าไปในแคว้นต่างๆโดยรอบ เช่น สุโขทัย ล้านนา กัมพูชา มอญ เป็นต้น เพื่อกวาดต้อนผู้คนจากอาณาจักรอื่นมาเป็นประชากรหรือแรงงานของอาณาจักรอยุธยา นอกจากนี้การกวาดต้อนผู้คนมายังอาณาจักรอยุธยา ยังเท่ากับเป็นการตัดทอนกำลังของฝ่ายตรงข้ามไม่ไห้สามารถที่จะรวมตัวกันต่อสู้หรือทำการต่อต้านอำนาจการปกครองของอาณาจักรอยุธยาที่มีอยู่เหนือดินแดนนั้น ๆ

¹ กรมศิลปากร. (2505). จดหมายเหตุลาลูแบร์. หน้า 48.

ดังนั้นสงครามจึงเป็นสาเหตุประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา เช่น การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชา มากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1974¹ การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ เป็นผลเนื่องจากการที่กรุงศรีอยุธยา ยกกองทัพไปยังนครธม และเมื่อได้ชัยชนะแล้วก็กวาดต้อนผู้คนกลับมายังกรุงศรีอยุธยา โดยสงครามที่เกิดขึ้นในครั้งนี้เป็นสงครามที่มีสาเหตุเนื่องมาจากการขยายอำนาจของอาณาจักรอยุธยาไปยังดินแดนทางตะวันออก ซึ่งก็คืออาณาจักรกัมพูชา ทั้งนี้เพื่อที่กรุงศรีอยุธยาจะได้มีอำนาจและอาณาเขตครอบคลุมดินแดนทางตะวันออก เพื่อประโยชน์ในทางการค้า โดยกรุงศรีอยุธยาจะได้เป็นศูนย์กลางทางการค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพียงแห่งเดียว เพราะเมื่ออาณาจักรกัมพูชาหมดอำนาจคู่แข่งทางการค้าของกรุงศรีอยุธยาทางด้านตะวันออกก็หมดลงไปด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ยังปรากฏการอพยพเคลื่อนย้ายที่มีสาเหตุจากสงคราม ได้แก่ การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพินธุโลก พ.ศ. 1918² การอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ เป็นผลเนื่องมาจากการที่กรุงศรีอยุธยา ยกกองทัพไปตีเมืองพินธุโลก ซึ่งเป็นการดำเนินนโยบายในการขยายอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรอยุธยา ทั้งนี้เพื่อให้กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครองแทนที่อาณาจักรสุโขทัย และเมื่อกรุงศรีอยุธยาได้ชัยชนะแล้วก็กวาดต้อนอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนจากเมืองพินธุโลก แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าชาวพินธุโลกอพยพมาอยู่บริเวณใดและมีจำนวนเท่าใด ซึ่งการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพินธุโลกในครั้งนี้ น่าจะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ต่อมาอาณาจักรสุโขทัยต้องยอมอ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 1921 ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการสูญเสียกำลังพลในการเตรียมการป้องกันสงครามและการรบ เพราะกรุงศรีอยุธยาได้กวาดต้อนอพยพผู้คนไปตั้งแต่ พ.ศ. 1918

แต่ในบางครั้งอาณาจักรใกล้เคียงก็เข้ามากวาดต้อนอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนจากกรุงศรีอยุธยาไปยังอาณาจักรของตนเองเช่นเดียวกัน เช่น เหตุการณ์ที่พระยาละแวกยกกองทัพเข้าปล้นเมืองเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2119 และกวาดต้อนชาวเมืองเพชรบุรีไปเมืองละแวก³ การอพยพเคลื่อนย้ายครั้งนี้เนื่องจาก พระยาละแวกยกกองทัพเข้ามาเมืองเพชรบุรีเพื่อกวาดต้อนผู้คนกลับไปเมืองละแวก ซึ่งการที่พระยาละแวกยกกองทัพเข้ามาเพราะเข้าใจว่า กรุงศรีอยุธยายังอยู่ในภาวะไม่ปกติคือหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 การควบคุมจัดการกำลังคนยังไม่เรียบร้อย ดังนั้นความสามารถในการป้องกันการรุกรานหรือการโจมตีจากอาณาจักรอื่นอาจจะไม่เข้มแข็งพอ จึงยกกองทัพมากวาดต้อนผู้คนจากเมืองเพชรบุรีไปเมืองละแวก

¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์.. หน้า 5.

² กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 1. หน้า 175.

³ กรมศิลปากร. (2533). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต). หน้า 19.

ดังนั้นจากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการอพยพเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา สาเหตุประการหนึ่งก็คือ การทำสงคราม โดยสงครามที่เกิดขึ้นเป็นสงครามในการแย่งชิงกำลังคนเพื่อสร้างความยิ่งใหญ่และอำนาจให้กับอาณาจักรของตนเอง

2. การเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ในช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยามีความเข้มแข็งและมีความมั่นคงทางด้านการเมืองการปกครอง อาณาจักรใกล้เคียงก็จะเข้ามาอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์ อยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยา เพื่อป้องกันการรุกรานจากกรุงศรีอยุธยา หรือบางครั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งหรือปัญหาภายในของอาณาจักรใกล้เคียง ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่สามารถจะสู้กับอีกฝ่ายหนึ่งได้ ก็จะอพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เพื่อหลบหนีจากภัยที่จะมาถึงตนเองหรือเพื่อที่จะขอกำลังจากกรุงศรีอยุธยาไปสนับสนุนตนเองให้ได้รับชัยชนะ เช่น การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกำพูชา พ.ศ. 2201¹ การอพยพเคลื่อนย้ายครั้งนี้เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายเนื่องจากเกิดปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงราชสมบัติของกรุงกำพูชา ระหว่างนักจันทรกษัตริย์กำพูชาและนักประทุม น้องชายของนักจันทร โดยการอพยพเคลื่อนย้ายมากรุงศรีอยุธยาเป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มนักจันทร โดยมีนักนี้ นักวรอุทัย นักอ่ำ และข้าราชการบริพารชาวกำพูชา ทั้งนี้เพราะเกิดสงครามที่เมืองกำพูชา นักประทุมได้ขอกองทัพเวียดนามให้มาช่วยรบ จนได้ชัยชนะ นักจันทรเสียชีวิตภายหลังจากสงคราม ทำให้พรรคพวกกลุ่มของนักจันทรต้องอพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เพราะไม่มีที่อยู่อาศัย เนื่องจากเป็นกลุ่มของผู้แพ้สงคราม

การอพยพเคลื่อนย้ายเนื่องจากสาเหตุเพื่อขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อกรุงศรีอยุธยามีอำนาจและมีความมั่นคงพอที่จะให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาได้

3. การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติโดยใช้การอภิเษกสมรส ถือได้ว่าเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรแล้ว บางครั้งก็อาจเป็นการผนวกดินแดน 2 ดินแดน ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยไม่ต้องใช้กำลังหรือความรุนแรง หรือบางครั้งการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้ อาจหมายรวมถึงการอ้างสิทธิธรรมในการปกครองดินแดนด้วย เช่น การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งอุปราช ทั้งนี้เนื่องจากการอ้างสิทธิธรรมของการที่ทรงมีพระราชมารดา (พระราชเทวี) เป็นเจ้าหญิงของอาณาจักรสุโขทัย จึงทำให้อาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรอยุธยาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

¹ กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 1. หน้า 75 - 76.

หรือเหตุการณ์ที่ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง แต่งพระราชสาส์นมาขอพระเทพกษัตริย์ ธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปเป็นมเหสี¹ เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ประทานพระเทพกษัตริย์ให้ จึงทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของพระเทพกษัตริย์และข้าราชการบริพารตามเสด็จ ไปยังอาณาจักรล้านช้าง การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างพระเทพกษัตริย์และสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง 2 อาณาจักร เป็นการเมืองระดับภูมิภาคที่ครอบคลุมปริมณฑล จากลุ่มน้ำอ่าวตังเกี๋ยถึงลุ่มน้ำโขง การที่สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชมุ่งกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับราชสำนักอยุธยาให้แน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น ก็เพราะอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรล้านช้างต่างต้องเผชิญกับการคุกคามของหงสาวดี ดังนั้นเมื่อเป็นเครือญาติกันแล้วจึงสะดวกที่จะร่วมมือกันป้องกันการโจมตีจากหงสาวดี

การอพยพเคลื่อนย้ายโดยการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้ เป็นการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มบุคคลที่ส่วนใหญ่มีผลหรือมีบทบาทต่อการบริหารอาณาจักร โดยการอพยพเคลื่อนย้ายที่มีสาเหตุจากการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้มักจะมีผลประโยชน์หรือปัจจัยทางการเมืองแอบแฝงอยู่ด้วย

4. การค้า การค้าเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายในสมัยอยุธยา กล่าวคือ จากสภาพภูมิศาสตร์ กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่ม เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และลักษณะธรรมชาติที่อำนวย สามารถเพาะปลูกมีผลผลิตมากพอโดยไม่ต้องใช้แรงงานมากเกินไป สภาพการณ์เช่นนี้ย่อมเป็นสิ่งชี้ชวนให้ผู้คนจากดินแดนอื่นเข้ามาอาศัยทำมาหากินเป็นอันมาก² อีกทั้งนโยบายของอาณาจักรอยุธยาก็สนับสนุนให้พลเมืองหัดสร้างถางพงบุกเบิกที่นาทำการเพาะปลูก ในพระอัยการลักษณะกบฏศึก บทที่ 63 กล่าวว่า “อนึ่งป่าดงทุ่งว่างร้างเทร หากผู้อยู่ทำมาหากินมิได้ แลผู้ได้ชักชวนราษฎรให้เข้ามาทำมาหากิน เอาส่วยสาอากรขึ้นพระคลังนานานเป็นลหุ”³ บางครั้งถึงกับมีการกวาดต้อนผู้คนจากแหล่งอื่นมา การที่มีคนมากย่อมสามารถที่จะทำการเพาะปลูกได้พืชพันธุ์ธัญญาหารเพิ่มมากยิ่งขึ้น อันเป็นพื้นฐานสำหรับสร้างอำนาจให้กับรัฐ⁴

¹ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า 19.

² มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2536). ชุนนางอยุธยา. หน้า 26

³ กรมศิลปากร. (2505). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4. หน้า 154.

⁴ ไพฑูรย์ สายสว่าง. (2527). “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในลุ่มน้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2393 – 2433,” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. หน้า 302 – 378.

และนอกจากที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาที่มีความอุดมสมบูรณ์แล้ว ยังมีความเหมาะสมที่เป็นเมืองท่าในการติดต่อทำการค้า เพราะสามารถติดต่อกับดินแดนภายในที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากร ได้โดยสะดวกและขณะเดียวกันกรุงศรีอยุธยา ยังมีศักยภาพและอำนาจทางการเมืองที่สามารถควบคุมและบังคับให้หัวเมืองต่าง ๆ รวบรวมทรัพยากรส่งมายังราชธานี โดยทรัพยากรเหล่านั้นได้แก่

หัวเมืองเหนือ ไม้เนื้อแข็ง ฝาง กฤษณา น้ำอ้อย ทองแดง เหล็ก และของป่านานาชนิด เช่น หนังสัตว์ งาช้าง นอแรด เป็นต้น

หัวเมืองปักษ์ใต้ เครื่องเทศ พริกไทย ดีบุก ทองคำ น้ำตาลโตนด อาหารทะเล เปลือกเสอลันไค เป็นต้น

หัวเมืองชายทะเลตะวันออก เครื่องเทศ พริกไทย และอัญมณี เป็นต้น

หัวเมืองอีสานและพระตะบอง ของป่านิตต่าง ๆ ไหม ฝ้าย และดีบุก เป็นต้น

หัวเมืองตะวันตก ดีบุก เครื่องเทศ และพริกไทย เป็นต้น

ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ข้าว ปลา และผลไม้ เป็นต้น¹

จากการที่ท่าเรืออยุธยาเป็นสินค้าหลากหลาย จึงเป็นเหตุจูงใจให้พ่อค้าต่างชาติมีความประสงค์จะเข้ามาติดต่อด้วย ทำให้มีพ่อค้าเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก และบรรดาพ่อค้าต่างชาติจะได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นหมู่บ้านเพื่อคอยดูแลมรสุม เช่น การเดินทางของชาวโปรตุเกส ในรัชสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช ได้พระราชทานที่ดินให้ชาวโปรตุเกสให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านดิน ริมลำแม่น้ำฝั่งตะวันตกเหนือปากคลองตะเคียน เป็นต้น²

5. การเผยแพร่ศาสนา การเผยแพร่ศาสนาเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเดินทาง เคลื่อนย้าย โดยเป็นการเคลื่อนย้ายของนักบวชเพื่อทำการเผยแพร่ศาสนา ซึ่งการเคลื่อนย้ายโดยสาเหตุของการเผยแพร่ศาสนาที่ปรากฏในสมัยอยุธยา เช่น

การเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยและการเผยแพร่ศาสนาของพระสงฆ์ โดยปรากฏในหลักฐานว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดี พระสงฆ์ 2 รูป คือ พระมหาโมนังและพระโสมเถระ ได้เดินทางไปลังกา พร้อมกับอุปสมบทอีกครั้งหนึ่งตามธรรมเนียมของคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ ท่านทั้งสองได้ศึกษาพระธรรมวินัยอยู่หลายปี เมื่อกลับมากรุงศรีอยุธยาท่านก็ได้นิมนต์พระเถระลังกามาด้วย 2 รูป คือ พระมหาวิกรมพาหุและพระอุดมปัญญา พระภิกษุทั้ง 4 รูปก็ได้แยกย้ายกันไปตั้งคณะสงฆ์

¹ พลับพลึง คงชนะ. (2534). "บทบาทของอยุธยาในฐานะที่เป็นเมืองท่า," ใน วารสารประวัติศาสตร์. หน้า 20 – 21.

² กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. หน้า 13.

ลังกาวันศ์ ซึ่งปรากฏว่าเป็นคณะสงฆ์ที่มีวัตรปฏิบัติเคร่งครัดมาก จึงเป็นที่ศรัทธากันในหมู่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป¹ ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับลังกา เป็นลักษณะที่ลังกาเป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวันศ์ต่อกรุงศรีอยุธยาฝ่ายเดียว แต่ต่อมาพระพุทธศาสนาในลังกาเสื่อมลง ชาวพระสงฆ์ผู้สามารถทำสังฆกรรมประกอบพิธีอุปสมบทให้แก่ประชาชน เพื่อเป็นการสืบต่อสมณวงศ์ในลังกา พระมหากษัตริย์ศรีลังกา (พระเจ้าเกียรติศิริราช-สิงหะ) จึงทรงส่งสมณทูตมาขอพระสงฆ์จากสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ให้ส่งพระสงฆ์ไทยไปประกอบพิธีอุปสมบทให้ชาวลังกา² ซึ่งถือเป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาโดยพระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยา โดยเรียกพระสงฆ์ที่ได้รับการอุปสมบทจากพระสงฆ์กรุงศรีอยุธยาว่า “สยามวงศ์” ซึ่งการเดินทางของพระสงฆ์ในครั้งนี้ เป็นการเผยแพร่ศาสนาพุทธและประดิษฐานนิกายสยามวงศ์ในลังกา

นอกจากการเผยแพร่ศาสนาพุทธจากกรุงศรีอยุธยาไปลังกาแล้ว ยังปรากฏหลักฐานการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ในกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย เช่น ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2098 โปรตุเกสได้ส่งสมณทูต คือ บาทหลวงเซบาสติโอ ดา คูโต และบาทหลวงเจอโรนิโม ดา ครูซ จากคณะโดมินิกัน เดินทางเข้ามาเผยแพร่ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก โดยบาทหลวงทั้งสองรูปนี้ ได้พำนักอยู่ในโบสถ์ของคณะโดมินิกัน ที่สร้างขึ้นในหมู่บ้านโปรตุเกสที่กรุงศรีอยุธยา การเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของบาทหลวงชาวโปรตุเกส ในระยะแรกมีนโยบายในการเผยแพร่ศาสนาทางภายนอก แต่ต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นการประกอบศาสนพิธีภายในหมู่บ้านของตนเอง

6. การอพยพเคลื่อนย้ายเนื่องจากสาเหตุอื่น ๆ เช่น การเกิดภัยธรรมชาติหรือโรคระบาด เช่น การอพยพเคลื่อนย้ายของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ว่าทรงอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนหนีจากโรคห่า มาสร้างเมืองใหม่บริเวณหนองโสนและสถาปนาขึ้นเป็นราชธานีเป็นต้น

ดังนั้นจากที่กล่าวถึงสาเหตุการอพยพเคลื่อนย้ายมาแล้วในข้างต้น พบว่าลักษณะของการอพยพเคลื่อนย้ายในสมัยอยุธยา มี 2 ลักษณะ คือ การอพยพเคลื่อนย้ายแบบถาวร และแบบไม่ถาวร โดยการอพยพเคลื่อนย้ายแบบถาวรนั้น ได้แก่ การที่ผู้คนอพยพเคลื่อนย้ายและมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง สืบต่อกันโดยไม่ได้อพยพกลับไปยังถิ่นฐานเดิม ซึ่งการอพยพเคลื่อนย้ายในลักษณะนี้ มักจะมีสาเหตุเนื่องจากการสงครามเป็นส่วนใหญ่

¹ ประชาภิจักรจักร, พระยา. (2504). พงศาวดารโยนก. หน้า 100

² กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 1 หน้า 362 – 363.

จากการศึกษาแล้วพบว่าในสมัยอยุธยา ชาวมอญและกัมพูชาเป็นกลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายหลายครั้งกว่ากลุ่มชนอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากอาณาจักรมอญตั้งอยู่ระหว่างอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรหงสาวดี ซึ่งทั้งสองอาณาจักรนี้ได้ทำสงครามเพื่อแย่งชิงอำนาจในบริเวณภูมิภาคนี้ ทำให้มอญซึ่งอยู่ระหว่างสองอาณาจักรได้รับผลกระทบไปด้วย ส่วนการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชานั้นมีสาเหตุเนื่องจากการต้องการขยายอำนาจของกรุงศรีอยุธยาในบางช่วงเวลา และการที่เกิดสงครามภายในของอาณาจักรกัมพูชาเอง การอพยพเคลื่อนย้ายแบบไม่ถาวรที่ปรากฏในสมัยอยุธยา ได้แก่ การเดินทางไปเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ที่ลังกา เป็นต้น ซึ่งการอพยพเคลื่อนย้ายแบบถาวรและไม่ถาวรนี้ต่างก็มีผลต่ออาณาจักรอยุธยาในด้านต่าง ๆ ได้แก่

ผลของการอพยพเคลื่อนย้าย

1. ด้านการเมืองการปกครอง เมื่อกรุงศรีอยุธยามีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นและจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนั้นต่างก็มาจากหลายเชื้อชาติ กรุงศรีอยุธยาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการระเบียบในการควบคุมกำลังคนต่าง ๆ เหล่านี้ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยโดยที่กำลังพลที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาเหล่านี้จะต้องก่อประโยชน์แก่อาณาจักรอยุธยาในฐานะ "แรงงาน" อีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงได้ปฏิรูปการปกครองทั้งนี้เนื่องจากในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 กรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจการปกครองเหนือสุโขทัยและนครชุม ทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเห็นว่าอาณาจักรอยุธยามีอำนาจอาณาเขตการปกครองกว้างขวางกว่าแต่ก่อน จำนวนประชากรที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองก็ย่อมเพิ่มจำนวนมากขึ้นไปด้วยวิธีการปกครองแบบเดิมไม่สามารถที่จะควบคุมประชากรได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากผู้ปกครองเดิมต่างมีอำนาจสิทธิ์ขาดในบ้านเมืองของตนซึ่งถือได้ว่าเป็นอุปสรรคต่อความมั่นคงของอาณาจักร ดังนั้นพระองค์จึงทรงเห็นว่าควรที่จะขยายอำนาจของราชธานีให้กว้างขวางออกไปเพื่อประโยชน์ทางการปกครอง โดยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางคือราชธานี โดยเมืองหลวงพยายามเข้าไปมีอำนาจเหนือเมืองต่าง ๆ ด้วยการเข้ามาควบคุมแรงงานของประชาชนในหัวเมืองต่าง ๆ ด้วยการใช้อำนาจบังคับหรืออาศัยการกลมกลืนให้อยู่ภายใต้ระเบียบการปกครองของกรุงศรีอยุธยา

กลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยาและได้กลายเป็นส่วนหนึ่งภายใต้การจัดการปกครองของกรุงศรีอยุธยา ทำให้กลุ่มชนเหล่านี้ได้กลายเป็นแรงงานทั้งในด้านการเกษตรกรรม การโยธาพัฒนาหัวเมืองและกำลังพลในการรบ ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวงเกี่ยวกับกองทหารอาสาต่างชาติ ดังนี้

เจ้าพระยามหาโยธา	มอญ	ศักดิ์นา	3,000
พระราชวังสรร	จาม	ศักดิ์นา	2,000
พระเสนาภิมุข	ญี่ปุ่น	ศักดิ์นา	1,000
พระพิพิทเดชะ	ฝรั่ง	ศักดิ์นา	800 ¹

เมื่อชาวต่างชาติเหล่านี้ได้เข้ามาอยู่ภายใต้การจัตระเบียบการปกครองของกรุงศรีอยุธยาแล้ว ถ้าเกิดมีเหตุการณ์ความไม่สงบหรือมีสงครามเกิดขึ้น กลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายเหล่านี้ก็มีส่วนในการรบบป้องกันอาณาจักร เช่น ในรัชสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราชได้ยกกองทัพไปตีเมืองเชียงกราน โดยในกองทัพนั้นประกอบไปด้วยทหารอาสาชาวโปรตุเกสจำนวน 120 คน ² ได้ร่วมกองทัพไปด้วย

การที่มีชาวต่างชาติอพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยาได้ก่อประโยชน์โดยเป็นแรงงานของอาณาจักรในด้านต่างๆ แล้ว แต่ขณะเดียวกันการที่มีกลุ่มชนอพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยาบางครั้งก็ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับอาณาจักรใกล้เคียง เช่นกรณีที่เกิดขึ้นเนื่องจากศึกฮ่อมาตีราชธานีอังวะ เมื่อ พ.ศ.2203 กษัตริย์พม่าโปรดให้เจ้าเมืองเมาะตะมะซึ่งเป็นคนพม่าเกณฑ์มอญขึ้นไปช่วยรักษาพระนครอังวะ พวกมอญไม่เต็มใจจะช่วยพม่าจึงพากันหลบหนีเป็นอันมาก เมื่อศึกฮ่อยุติลงเจ้าเมืองเมาะตะมะจึงสั่งให้จับกุมมอญที่หลบหนีเพื่อทำโทษตามอาญาศึกคือเอาไฟครอก พวกมอญจึงต่อสู้โดยเข้าปล้นเมืองเมาะตะมะจับตัวเจ้าเมืองไว้ได้ แต่พม่ายกกองทัพมาปราบมอญสู้ไม่ได้ จึงอพยพครอบครัวทั้งคุ่มตัวเจ้าเมืองเมาะตะมะเดินทางเข้ามายังอยุธยา ต่อมากองทัพพม่าเมื่อเสร็จสิ้นจากสงครามฮ่อแล้วได้ยกกองทัพมากวาดต้อนชาวมอญกลับคืนไป ³ จึงเกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าขึ้น โดยสาเหตุของสงครามในครั้งนี้เนื่องมาจากการอพยพชาวมอญ

¹ กรมศิลปากร. (2505). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. หน้า 278-325.

² แฟร์นันด์ มังเดช ปินโด. (2526). การท่องเที่ยวผจญภัยของแฟร์นันด์ มังเดช ปินโด ค.ศ.1537-1558. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. หน้า 66.

³ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิศดาร. หน้า186-188.

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการอพยพเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาได้ส่งผลต่อการเมืองการปกครองของอาณาจักรอยุธยาทั้งในด้านบวกและด้านลบคือกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาได้กลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้งทำให้เกิดสงครามระหว่างอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรใกล้เคียงขึ้น

2. **ด้านเศรษฐกิจ** เมื่อมีการอพยพเคลื่อนย้ายมายังอาณาจักรอยุธยาทำให้เกิดแรงงานในการผลิตเพิ่มมากขึ้น โดยผลผลิตต่าง ๆ ที่กรุงศรีอยุธยาได้รับนั้นอยู่ในรูปของส่วย โดยหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาจะต้องส่งส่วยเหล่านี้มายังกรุงศรีอยุธยาแต่ไม่ปรากฏเอกสารสมัยอยุธยาที่บันทึกรายการส่วยและจำนวนไว้อย่างสมบูรณ์

และเมื่อกรุงศรีอยุธยามีความพร้อมในทรัพยากรที่เป็นสินค้าออกแล้วทำให้ชาวต่างชาติได้เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งจะเห็นได้จากภาพตลาดที่เป็นย่านชุมชนชาวตะวันตก ครั้นถึงระตู ลมสำเภา เข้ามาในกรุง เป็นมรสุมเทศกาลพ้อคำ ฟานิช สำเภาจีน และลูกค้าแขก สลุป ลูกค้าฝรั่งกำนัน ลูกค้าแขกกุศลาช และพวกลูกค้าแขกสุรัต แขกชวามลายู แขกเทศฝรั่งเศส ฝรั่งโลสูงโปรตุเกส วิลันดา อิศปันยอนอังกฤษ และฝรั่งดำ ฝรั่งเมืองลังสุลี แขกเกาะเป็นพ่อค้าฟานิชคุมสำเภา สลุป กำปั่น แล่นเข้ามาทอดสมอยุ่ท้ายคู ขนสินค้าเข้ามาไว้บนตึกห้างในกำแพงพระนครศรีอยุธยา ตูมที่ซื้อและเช่าต่าง ๆ กัน เปิดห้างตึกตามเทศ ตามภาษา ¹ ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าการอพยพเคลื่อนย้ายได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยา

3. **ด้านสังคม** เมื่อมีการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนต่าง ๆ เข้ามายังอาณาจักรอยุธยา ทำให้กรุงศรีอยุธยา ได้เกิดรูปแบบทางสังคมที่มีการผสมผสานกันระหว่างกลุ่มชนหลายเชื้อชาติ กรุงศรีอยุธยาจึงจำเป็นที่จะต้องจัดระเบียบในการควบคุมกลุ่มชนต่าง ๆ เหล่านี้ให้อยู่รวมกันอย่างสงบสุข โดยกำหนดเขตที่พักอาศัยของกลุ่มชนตามแต่ที่พระมหากษัตริย์จะกำหนดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใด ดังปรากฏในเอกสารกล่าวถึงสภาพบ้านเรือนดังนี้ ถนนสายแรกที่พบตอนเข้าเมือง คือสายที่แล่นไปทางตะวันตกตามคุ่มกำแพงเมืองที่มีบ้านเรือนอย่างดีที่สุด บางแห่งเดิมเป็นบ้านคนอังกฤษ วิลันดา และฝรั่งเศส บ้านของฟอนคอนก็อยู่ในบริเวณนี้ด้วย ถนนสายกลาง ซึ่งแล่นเหนือขึ้นไปยังพระราชวังแน่นขนัดไปด้วยร้านค้า ช่าง ถนนสองสายนี้ มีบ้านคนจีน ฮินดูสถานและมัวร์อยู่กว่าร้อยหลัง สร้างด้วยอิฐรูปทรงเหมือน ๆ กันขนาดเล็กมาก มีสองชั้น หลังคา มุงกระเบื้องแบน ๆ มีประตูใหญ่ ๆ ไม่ได้สวน ²

¹ คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. หน้า 58.

² เอนเยลเบิร์ต แกมปีเฟอร์. (2508). ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์. หน้า 43 และ คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. หน้า 13

นอกจากการจัดระเบียบเกี่ยวกับที่พักอาศัยของชาวต่างชาติแล้ว ผลทางด้านสังคมจากการอพยพเคลื่อนย้ายก็คือ เกิดการแต่งงานผสมผสานกันระหว่างชาวพื้นเมืองและคนที่อพยพเข้ามาจึงทำให้เกิดชุมชนเลือดผสม เช่น บ้านโปรตุเกส บ้านญี่ปุ่น เป็นต้น ด้านศิลปะและวิทยาการต่าง ๆ เช่น เมื่อชาวโปรตุเกสได้เดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้นำวิทยาการทางด้านอาวุธและการฝึกกองทหารที่มีเทคนิคแบบตะวันตก โดยจุดเริ่มต้นการพัฒนาดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2059 เมื่อทางราชสำนักอยุธยาทำสัญญากับโปรตุเกส โดยทางโปรตุเกสจะจัดหาปืนและกระสุนดินดำให้อยุธยา ผนวกกับการที่ทหารอาสาโปรตุเกสเข้าร่วมในกองทัพสมเด็จพระชัยราชาธิราช เป็นผลให้ราชสำนักอยุธยาได้เรียนรู้ถึงประสิทธิภาพของกองทหารที่ผ่านการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ

การที่กลุ่มชนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาได้ส่งผลทางด้านศาสนา คือ ในกรุงศรีอยุธยามีการนับถือศาสนาที่หลากหลายตามประเพณีนิยมของตนและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของตนได้อย่างเปิดเผย¹ ซึ่งเห็นได้จากที่เฟอร์เนา เมนเดส ปินโต เดินทางมาที่พระนครศรีอยุธยาได้บันทึกไว้ว่า “ในเมืองหลวงเหล่านี้มีสุเหร่า 7 แห่งเป็นของเติร์กและอาหรับ พระเจ้าแผ่นดินทรงอนุญาตให้แต่ละคนเลือกนับถือพระองค์ใดก็ได้ตามปรารถนาของแต่ละคน ไม่ว่าจะเป็นพวกมัวร์หรือพวกนอกศาสนา” และเมื่อชาวโปรตุเกสที่นับถือคริสต์ศาสนา ได้ติดต่อและทำสัญญาทางไมตรีกับอยุธยา โดยทางโปรตุเกสสัญญาให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่อยุธยา ทางอยุธยาได้ให้อภิสิทธิ์แก่โปรตุเกสในด้านการศาสนาและพาณิชย์ตอบแทนชาวโปรตุเกสได้รับสิทธิในการสอนศาสนาโดยไม่ถูกรบกวน”² รวมทั้งได้รับอนุญาตให้สร้างโบสถ์ในคริสต์ศาสนา กล่าวคือโบสถ์เซนต์ปอลและโบสถ์เซนต์โดมินิกขึ้นด้วย ส่วนชาวจีนที่เกิดที่ติดต่อค้าขายกับอยุธยามาเป็นเวลานาน “มีศาลเจ้าอยู่ในบ้านเรือนทั่วไปทุกแห่ง มีตะเกียงจุดตามไฟเสมอ แล้วมีป้ายอักษรจีนห้อยแขวนอยู่และปิดไว้ตามกำแพง ให้อาจารย์โดยใช้น้ำมันเป็นเครื่องเซ่น และโดยที่จะจัดงานอย่างเต็มยศมโหฬารดังที่กระทำที่เมืองจีนไม่ถนัด จึงต้องทำให้เสียอีกทีก็ครึกโครมเข้าไว้มาก ๆ หนวกหูกันไปทั้งย่าน ได้ยินไปไกล ๆ ตั้ง 200 ก้าวทีเดียว”³

ดังนั้นกล่าวได้ว่า การอพยพเคลื่อนย้ายมีผลต่ออาณาจักรอยุธยาทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม เพราะการอพยพเคลื่อนย้ายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์อยุธยา

¹ กรมศิลปากร. (2505). จดหมายเหตุลาลูแบร์. หน้า 499 –500.

² กรมศิลปากร. (2527). ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา หน้า 87-88.

³ นิโกลาส์ แชรแวส. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. หน้า 213

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยา ที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาถึงเหตุการณ์ สาเหตุ และผลของการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยา จากการศึกษาพบว่ากลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายในสมัยอยุธยา ได้แก่ ชาวไทย กัมพูชา ลาว พม่า มอญ เวียดนาม อาหรับ เปอร์เซียและชาวตะวันตก การวิจัยพบว่าสาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายเกิดจากปัจจัยหลายประการ สาเหตุประการแรกคือ การทำสงคราม กล่าวคือ เมื่อเกิดสงครามขึ้นสิ่งหนึ่งที่จะต้องสูญเสียก็คือ กำลังคน ทั้งจากการที่ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยในฐานะของผู้แพ้สงคราม หรือการหลบหนีของผู้คนให้รอดพ้นจากอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง สาเหตุประการที่สองคือ การเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร การอพยพเคลื่อนย้ายเนื่องจากสาเหตุนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่ออาณาจักรอยุธยา มีความเข้มแข็งในอำนาจทางการเมืองการปกครอง จึงทำให้ดินแดนใกล้เคียงเข้ามาสวามิภักดิ์หรือยอมรับต่ออำนาจของกรุงศรีอยุธยา หรืออีกกรณีเนื่องจาก เมื่อดินแดนอื่นเกิดปัญหาภายใน เช่น การแย่งชิงราชสมบัติ ผู้คนในดินแดนเหล่านั้นก็จะแสวงหาอำนาจจากภายนอกที่สามารถจะปกป้องตนเองได้ จึงมีการอพยพเคลื่อนย้ายมายังอาณาจักรอยุธยา (ซึ่งในขณะนั้นจะต้องมีความเข้มแข็ง) สาเหตุประการที่สามคือ ความสร้างสัมพันธ์ทางเครือญาติ การอพยพเคลื่อนย้ายในลักษณะนี้เป็นการรวมดินแดน 2 ดินแดน ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยไม่ใช้ความรุนแรง สาเหตุประการที่สี่คือ การอพยพเคลื่อนย้ายเนื่องจากการค้า การที่กรุงศรีอยุธยา มีความเหมาะสมในการเป็นเมืองท่าและมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ จึงทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนมายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อแสวงหาความมั่งคั่งให้กับตนเองหรือให้กับอาณาจักรของตนเอง เช่น กรณีที่ชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาติดต่อทำการค้ากับอาณาจักรอยุธยา และสาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายประการสุดท้ายคือ การเผยแพร่ศาสนา เนื่องจากนโยบายที่เปิดกว้างของกรุงศรีอยุธยาในด้านศาสนา จึงทำให้มีการเผยแพร่ศาสนาอื่น ๆ นอกจากพุทธศาสนา ในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งขณะเดียวกันกรุงศรีอยุธยาก็ได้ส่งพระสงฆ์เดินทางไปเผยแผ่ศาสนาพุทธ ในดินแดนอื่นด้วย จากการศึกษาถึงสาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้าย พบว่า การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนต่าง ๆ ในสมัยอยุธยานั้นเป็นผลที่สืบเนื่องจากนโยบายทางการเมืองและการต่างประเทศของกรุงศรีอยุธยาที่ต้องการให้อาณาจักรมีพลเมืองจำนวนมาก เพื่อสร้างความเจริญและความมั่นคงกับอาณาจักร ทั้งนี้จากการศึกษาเรื่องการอพยพเคลื่อนย้าย พบว่าการอพยพเคลื่อนย้ายเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อความเจริญและความมั่นคงของอาณาจักรอยุธยา คือ เมื่อกรุงศรีอยุธยา มีความเข้มแข็งก็จะมี การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนเข้ามายังอาณาจักร เป็นการเพิ่มจำนวนประชากรในอาณาจักร ทำให้แรงงานในการผลิตสิ่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ทำให้กรุงศรีอยุธยามีสินค้าในการจำหน่ายมากขึ้น ซึ่งสินค้าเหล่านั้นก็จะนำรายได้มาสู่อาณาจักร ทำให้

กรุงศรีอยุธยา มีความเจริญและเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และขณะเดียวกันแรงงานเหล่านั้นก็เป็นกำลังสำคัญในการป้องกันอาณาจักรด้วย และจากการศึกษาจะพบว่ากรุงศรีอยุธยามีวิธีการในการจัดการควบคุมชาวต่างชาติให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข

ดังนั้นเมื่อศึกษาถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาแล้วจะพบว่า การอพยพเคลื่อนย้าย เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งต่อความมั่นคงของอาณาจักรอยุธยา แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาก็คือ ในการศึกษาถึงการอพยพเคลื่อนย้ายในแต่ละเหตุการณ์นั้น เอกสารและหลักฐานที่ทำการค้นคว้านั้น ส่วนใหญ่จะไม่ได้กล่าวถึงเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางอพยพเคลื่อนย้าย และไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการพักหรือการตั้งชุมชนระหว่างทางหรือชุมชนปลายทาง และไม่ได้ระบุจำนวนที่แน่นอนว่าในแต่ละเหตุการณ์มีผู้อพยพเคลื่อนย้ายจำนวนเท่าใด จึงทำให้ไม่สามารถทราบได้อย่างชัดเจนว่า เมื่อมีการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชนที่อพยพเข้ามามีจำนวนเท่าใดและกลุ่มชนที่เข้ามานั้นได้มีวิถีชีวิตอย่างไรต่อไป ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าศึกษาเพิ่มเติมจากการที่ได้ทราบว่า มีกลุ่มชนต่าง ๆ ได้อพยพเคลื่อนย้ายในสมัยอยุธยา

ประเด็นที่น่าศึกษาอีกประเด็นก็คือการศึกษาถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอินเดียในประเทศไทย ซึ่งจากการตรวจสอบหลักฐานเอกสารแล้วพบว่ามีกรกล่าวถึง ชาวอินเดีย ที่นับถือศาสนาฮินดู หรือพวกพราหมณ์เทศ หรือแขกพราหมณ์ ซึ่งเป็นพ่อค้าได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับชายกับกรุงศรีอยุธยา ปรากฏอยู่ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน กล่าวถึงขุนนางในกรมท่าว่า ตำแหน่ง หลวงนันทเทศ เจ้าท่า พราหมณ์เทศ¹

สมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ระบุถึงเจ้าหน้าที่พราหมณ์เทศ ผู้มีหน้าที่รักษาพระนครว่า “สอรรประรา วิประวาชี อำเภอพราหมณ์เทศ (รักษา) แต่หน้าวัดนางมุกมาหน้าวัดอำแม่ ทั้งจะขุนไปถึงเสาชิงช้า”² และปรากฏหลักฐานใน “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง” กล่าวถึง ย่านของพราหมณ์เทศ คือ “มีตลาดขายของในบ้านแขกใหญ่ ใกล้วัดอำแม่ชื่อตลาดจีน 1 ถนนย่านพราหมณ์หน้าวัดช้าง มีตลาดต้นขาย กะบุงตะกร้ากะโล่ครุเชือกเสื่อลวดเครื่องสารครบ ชื่อ ตลาดบ้านพราหมณ์”³

¹ กรมศิลปากร. (2505). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. หน้า 233.

² กรมศิลปากร. (2462). ลัทธิธรรมเนียมพิธีต่าง ๆ เล่ม 2. หน้า 46.

³ คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. หน้า 16.

ชาวอินเดียที่เรียกว่ากลุ่มพราหมณ์เทศ เป็นกลุ่มชนที่นำการศึกษา ทั้งนี้เพราะคนกลุ่มนี้ทำการค้าอยู่ภายในย่านการค้าของเมือง และมีการสร้างเสาชิงช้า ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับใช้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งตั้งอยู่ภายในพระนครได้ แสดงให้เห็นว่าพวกพราหมณ์นี้จะต้องมีบทบาทและมีความสำคัญมากกว่าที่จะเป็นเพียงพ่อค้าธรรมดา จึงได้รับอภิสิทธิ์ดังกล่าว เนื่องจากเมื่อศึกษาเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาแล้ว พบว่าข้อมูลเกี่ยวกับชาวอินเดียปรากฏอยู่น้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับความสำคัญและอภิสิทธิ์ที่ชาวอินเดียได้รับ/จากราชสำนักอยุธยา ดังนั้นการศึกษาเรื่องชาวอินเดียในสังคมอยุธยา จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเรื่องหนึ่ง ที่จะทำให้ประวัติศาสตร์สังคมสมัยอยุธยาได้มากขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

เอกสารตัวเขียน

หอสมุดแห่งชาติ. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดาร. สมุดไทยดำ. อักษรไทย. เส้นดินสอขาว. เลขที่ 222 – 223.

เอกสารที่ตีพิมพ์

กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์และฉบับกรมพระปรมาภิไธย) และพงศาวดารเหนือ เล่ม 1,2. พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.

----- (2505). จดหมายเหตุลาลูแบร์. สันต์ ท. โกมลบุตร. แปล. พระนคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้า.

กี ดาซาร์ต. (2513). การเดินทางของบาทหลวงดาซาร์ตมายังประเทศสยาม ค.ศ. 1686

(พ.ศ.2229). เล่ม 1. = Le Voyage du Pre Tachard , 1689. Vol. ดวงเพ็ญ พันธ์หงษ์ แปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

ดुरแปง, ฟรังซัวส์ อังรี. (2539). ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม. = Histoire du Royaume de Siam. ปอล ซาเวียร์. แปล พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เอ็ดมันเพรส โปรดักส์.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. (2523). พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ วัน วลีต พ.ศ. 2182. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฯ.

เอนเซล เบิร์ต แกมปีเฟอร์. (2508). ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์ = The History of Japan together with a Description of the Kingdom of Siam 1690-92. อัมพร สายสุวรรณ แปล. ใน งานฉาปนกิจ นายรวย ตยามานนท์. หน้า 1 – 68. พระนคร : โรงพิมพ์มงคล.

เอกสารชั้นรอง

- กรมศิลปากร. (2457). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1,2.
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- (2506). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). พระนคร :
โรงพิมพ์คลังวิทยา.
- (2533). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) เล่ม 1,2.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2535). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธการวงศ์ ใน พิมพ์โดยเสด็จ
พระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธิธำมณี (สง่า ปกสสุรมหาเถระ ป.ธ. 8)
หน้า 303 – 336. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- (2512). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 66 เล่ม 41. พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2510). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20. พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2508). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9. พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2506). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 (ประชุมพงศาวดารภาค 3 และภาค 4 ตอนต้น).
พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2521). สังคศิยวงศ์. ใน งานพระราชทานเพลิงศพ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (กมลเถระ).
หน้า 368 – 441. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิริพร.
- (2507). พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม
กรุงลอนดอน. พระนคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้า.
- (2514). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คลังวิทยา.
- (2512). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17
เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2513). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17
เล่ม 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2522). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17
เล่ม 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2525). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17
เล่ม 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2520). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17
เล่ม 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.

- กรมศิลปากร. (2505). *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2513). *เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151 – 2163 และ พ.ศ. 2167 – 2185*. นันทา สดกุล แปล. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- (2529). *จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ – หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12 – 14*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- (2509). *โบราณวิทยา เรื่อง เมืองอุททอง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิริพร.
- (2521). *ศรีวิชัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาลัย. (2537). *ภารตวิทยา : ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยาม.
- ขจร สุขพานิช. (2523). *ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- (2530). *อยุธยาราชธานี*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- (2521). *คำบรรยายประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600 – 2310*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน.
- (2518). *ข้อมูลจากอดีต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เคล็ดไทย.
- ควอริช เวลล์. (2527). *การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ = Ancient Siamese Government and Administration (1934)*. กาญจนี ละอองศรี (สมเกียรติกุล) และ ยุพา ชุมจันทร์. แปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2510). “สังคมในสมัยอยุธยา,” ใน *รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 1*. หน้า 276 – 315. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา.
- จอห์น แอนเดอสัน. (2509). *มูลเหตุแห่งการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ*. นันทา สดกุล. แปล. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คณะอักษรศาสตร์. (2535). *80 ปี สองศาสตราจารย์ แสงโสมนิพนธ์*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2526). *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไผ่งาม.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่น ๆ. (2533). *ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา*.
- ชัยวัฒน์ ปัญจทรัพย์ และณรงค์ เทียนส่ง. (มปป). *ประชากรศาสตร์และประชากรศึกษา*. มปท.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). *อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชิน อยู่ดี. (2510). *สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. พระนคร : กรมศิลปากร.

- ดำรงราชานุภาพ,สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. (2466). ตำนานคณะสงฆ์. มปท.
- (2514). ไทยรบพม่า พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา.
- ดำรงราชานุภาพ,สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. (2514). ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา. พระนคร : กรมศิลปากร.
- ดำเนียร เลขะกุล. (2510). “การทหารสมัยอยุธยา,” ใน รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 2. หน้า 63 - 156. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค่าครูสภา.
- ถนอม อานามวัฒน์ และคนอื่น ๆ. (2528). ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทยถึงสิ้นอยุธยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรการพิมพ์.
- ธิดา สารยา. (2532). (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- (2539). อารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เมืองโบราณ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2527). ศรีธรรมเทพนคร: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- (2527). การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- (2539). การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ และคนอื่น ๆ. (2543). มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- บัณฑิต ปิยะพันธ์. (2538). ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยก่อนสุโขทัย จนถึง พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : โอ. เอส.พรินติ้งเฮาส์.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ และ สมคิด อิศระวัฒน์. (2526). ประชากรศึกษา ประชากรศึกษากับการปรับปรุงคุณภาพชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต.
- โบราณราชธานินทร์,พระยา. (2502). ตำนานกรุงเก่า. พระนคร : โรงพิมพ์บริษัทสหอุปกรณ์.
- (2509). อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา. พระนคร : กรมศิลปากร.
- สุสดี ธรรมรักษ์. (2525). ประชากรศาสตร์. กรุงเทพฯ : งานตำราและคำสอนกองบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- พิสิษฐ์ เจริญวงศ์. (2510). “การปกครองสมัยอยุธยา,” ใน รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 1. หน้า 181 - 205. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค่าครูสภา.
- พีรพน พิสณุพงศ์. (บรรณาธิการ). (2535). ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองศรีมโหสถ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมพันธ์.
- ไพฑูรย์ สายสว่าง. (2527). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. ม.ป.ท.
- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2536). ขุนนางอยุธยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มานิต วลลิโกดม. (2502). นำเที่ยวพิมาย. ม.ป.ท.

- ยวาทะลาล เนห์รู. (2537). พบถิ่นอินเดีย = The discovery of India. กรุณา กุศลาสัย. แปล.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยาม
- รอง ศยามานนท์, และคณะ. (2515). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ 1 ถึง แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 6.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2528). ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- (บรรณาธิการ). (2537). ความย้อนแย้งของอดีต. ม.ป.พ.
- (บรรณาธิการ). (2539). ความย้อนแย้งของประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการ
ชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (บรรณาธิการ). (2536). สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๔๐๐ ปี ของการครองราชย์
ฉบับปรับปรุงแก้ไข. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรือง.
- (บรรณาธิการ). (2525). ปัญหาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย. ม.ป.พ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2524). ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ
- (2540). นครหลวงของไทย. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- (2538). คันทาอดีตของเมืองโบราณ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ
- (2539). สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ จนถึงสมัยกรุงศรี
อยุธยาราชอาณาจักรสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- (2542). กรุงศรีอยุธยาของเรา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ศักดิ์ ฝาสุชนินทร์. (2515). ประชากร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2542). สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ :
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สมชัย อนุมานราชธน. (2509). การทูตของไทยสมัยอยุธยา. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- สรัสวดี อ๋องสกุล. (2539). ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สาวิตรี พิณพวงศ์. (2542). รายงานผลการวิจัยเรื่องทำเนียบเมืองโบราณสมัยทวารวดี
ในภาคกลาง ของประเทศไทย. = Dvaravati cities in central Thailand. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุด แสงวิเชียร. (2517). เรื่องก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย. ม.ป.พ.

- สุภัทรวดี ดิศกุล,มจ. (2535). ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์.
- สุนทร ชุตินทรานนท์. (2531). สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา.
- เสนีย์ ปราโมช, มรว. (2510). “กฎหมายสมัยอยุธยา,” ใน รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 1. หน้า 40 – 94. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การค้ำคูณสภา.
- อิทธิ โยเนะโอะ และ โยชิโกะ ทชิฮารุ. (2530). ความสัมพันธ์ไทยญี่ปุ่น 600 ปี. พลัปลึง คงชนะ มารศรี มียาโมโต และอาทร พงษ์ธรรมสาร. แปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เอฟเวิร์ท เอส. ลี. (2522). ทฤษฎีที่น่าสนใจทางประชากรศาสตร์. ปราโมทย์ ประสาทกุล. แปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว.

วารสาร

- “ความสำคัญของกรุงศรีอยุธยา,” (2537). ใน เมืองโบราณ ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม – กันยายน. หน้า 6 – 7.
- ธิดา สารยา. (2533,กันยายน). “อยุธยาในฐานะศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครอง,” ศิลปวัฒนธรรม. 11(1). ; 108 – 126.
- พลัปลึง คงชนะ. (2537,กรกฎาคม – กันยายน). “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนเปอร์เซียอยุธยา,” เมืองโบราณ 20(3) ; 25 – 34.
- (2534). “บทบาทของอยุธยาในฐานะที่เป็นเมืองท่า,” วารสารประวัติศาสตร์. : 18 – 27.
- “ภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา,” (2537). ใน เมืองโบราณ ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม – กันยายน. หน้า 8 – 10.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2537,กรกฎาคม – กันยายน). “พระนครศรีอยุธยาในฐานะราชธานี,” เมืองโบราณ 20(3) ; 25 – 34.

วิทยานิพนธ์

- ชลิต วิพชนะพร. (2529). การอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอีสานระหว่าง พ.ศ. 2321 – 2453. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. สาขาวิชาประวัติศาสตร์. มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ถ่ายสำเนา.
- บังอร พันปี. (2536). ความสำคัญของแม่น้ำลำคลองในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ต่ออาณาจักรอยุธยา. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. สาขาวิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ . ถ่ายสำเนา.
- ปกรณ ทองม่วง. (2539). การวิเคราะห์พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สาขาวิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ . ถ่ายสำเนา.
- พลับพลึง มูลศิลป์. (2519). ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2199 – 2246). วิทยานิพนธ์ กศ.ม. ประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ . ถ่ายสำเนา.
- วรพร ภูวงศ์พันธุ์. (2542). ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767. วิทยานิพนธ์ อ.ม. สาขาวิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายสำเนา.
- ศุภวรรณ ขวรัตน์วงศ์. (2540). บทบาทของชาวจีนในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. สาขาวิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายสำเนา.
- อภิเชษฐ จันทิเยง. (2540). บทบาทขุนนางมอญในสมัยอยุธยา พ.ศ. 2127 ถึง 2310. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สาขาวิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ . ถ่ายสำเนา.
- อุบลศรี อรรถพันธุ์. (2524). การชำระพระราชพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. วิทยานิพนธ์ อ.ม. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายสำเนา

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาว พรพรรณ โปร่งจิตร์
วันเดือนปีเกิด	10 มีนาคม 2518
สถานที่เกิด	เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	7/5 หมู่ 4 ถนนลาดปลาเค้า แขวงจรเข้บัว เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร 10230
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	งานประสานงาน มหาวิทยาลัยบูรพา
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2535	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จาก โรงเรียนหอวัง
พ.ศ. 2539	ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) จาก มหาวิทยาลัยบูรพา
พ.ศ. 2546	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ